

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก

ในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน พุทธศักราช ๒๕๖๓

วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๓

ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

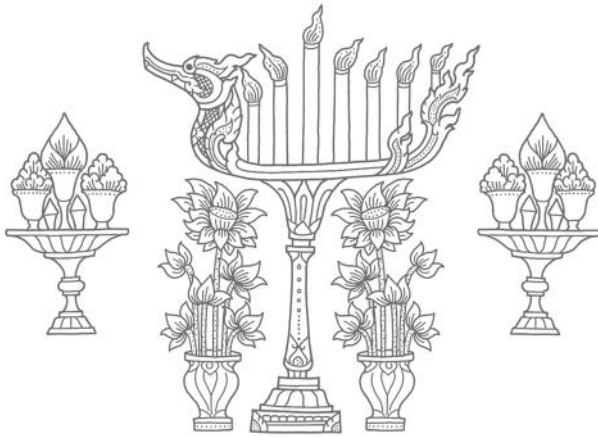
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก

ในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน พุทธศักราช ๒๕๖๓

วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๓

ณ วัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คำนำ

ในเทศกาลกฐิน พุทธศักราช ๒๕๖๓ นี้ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุรักษ์และฟื้นฟูผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวายในที่ชุมนุมสงฆ์วัดศาลาปูนวรมวิหาร พระอารามหลวง ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ การถวายผ้าพระกฐินพระราชทานครั้งนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เชิญชวนประชาชนชาวจุฬาฯ ตลอดจนองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ใต้อาณาบริเวณใกล้เคียงร่วมเป็นเจ้าของที่เคยปฏิบัติมา ทั้งนี้ มหาวิทยาลัยจะมอบเงินที่ได้รับจากผู้มีจิตศรัทธาร่วมบำเพ็ญกุศลในการ ถวายผ้าพระกฐินพระราชทานครั้งนี้ แก่วัดศาลาปูนวรมวิหารเพื่อประโยชน์ในการ ทำนุบำรุงพระอาราม และพระศาสนาให้วัฒนาสถาพรสืบไป รวมทั้งยังได้จัดพิมพ์ หนังสือที่ระลึกในโอกาสดังกล่าว ซึ่งกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและพุทธศิลปกรรม ที่สำคัญภายในวัดมาเป็นธรรมบรรณาการ พร้อมด้วยพิมพ์ต่ออายุหนังสือเรื่อง “อธิบายเบ็ดเตล็ดในเรื่องพงศาวดารสยาม” พระนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือหายากเล่มหนึ่ง นำมาเผยแพร่ ในวาระนี้ เพื่อเป็นอรรถประโยชน์แก่สาธุชนทั้งหลายด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในฐานะผู้รับพระมหากรุณาธิคุณผ้าพระกฐิน พระราชทาน ขอเชิญชวนทุกท่านพร้อมใจกันน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายกุศล อันพึงบังเกิดมิในทุกส่วน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และขอให้ทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้ ได้รับอานิสงส์โดยทั่วกัน

ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต เอื้ออาภรณ์

อธิการบดี

กำหนดการ

พิธีสมโภชผ้าพระกฐินพระราชทานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปี ๒๕๖๓

ณ ศาลาพระเกี้ยว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันพุธที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๓

- เวลา ๑๓.๐๐ น. ผู้ร่วมพิธี พร้อมกัน ณ ศาลาพระเกี้ยว
- เวลา ๑๓.๒๐ น. นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อธิการบดี และผู้ร่วมพิธี
เข้านั่งประจำที่ในบริเวณพิธี
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเชิญผ้าพระกฐิน
พระราชทานขึ้นวางบนพานแว่นฟ้าที่โต๊ะหมู่บูชา
อธิการบดีตั้งพัทธรองของมหาวิทยาลัย
วางผ้าไตรของมหาวิทยาลัยบนพานเงิน
วางเครื่องไทยธรรม ณ ที่ที่จัดไว้
- เวลา ๑๓.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป ถึงบริเวณพิธี
เริ่มพิธีสงฆ์
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจุดธูป เทียน บูชา
พระรัตนตรัย แล้วกลับนั่งยังที่
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจุดเทียนดูหนังสือเทศน์
และเครื่องบูชาธรรม
เจ้าหน้าที่ศาสนพิธีอาราธนาพระราชาคณะที่จะแสดง
พระธรรมเทศนาขึ้นนั่งบนธรรมมาสน์
เจ้าหน้าที่ศาสนพิธีอาราธนาศีล
พระราชาคณะให้ศีล
เจ้าหน้าที่ศาสนพิธีอาราธนาธรรม
พระราชาคณะแสดงธรรมเทศนา-จบ ลงจากธรรมมาสน์
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถวายจุดปัจจัยไทยธรรม
บูชากัณฑ์เทศน์

เจ้าหน้าที่ศาสนพิธีอาราธนาพระปริตร
พระสงฆ์ ๑๐ รูป เจริญพระพุทธมนต์
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อธิการบดี ผู้แทน
ผู้บริหาร ผู้แทนคณาจารย์ ผู้แทนนิสิต ผู้แทนเจ้าหน้าที่
และผู้ร่วมพิธี ถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์
พระสงฆ์อนุโมทนา
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและอธิการบดีกรวดน้ำ
ประธานสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์
เสร็จพิธีสงฆ์
พระสงฆ์กลับ
นิสิตคณะศิลปกรรมศาสตร์ แสดงนาฏศิลป์สมโภช
ผ้าพระกฐินพระราชทาน

การแต่งกาย : สากลนิยม / ผ้าไทย / สุภาพ

กลุ่มภารกิจพิธีการและกิจการพิเศษ ศูนย์บริหารกลาง
แก้ไข ๖ ตุลาคม ๒๕๖๓

กำหนดการ

พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปี ๒๕๖๓
ณ วัดศาลापูน ตำบลท่าวาสกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันพฤหัสบดีที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๓

พิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

- เวลา ๐๙.๕๐ น. ผู้ร่วมพิธีพร้อมกันที่นัดหมายหน้าเรือนจุฬานฤมิตร
- เวลา ๑๐.๐๐ น. ออกเดินทางจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปยังวัดศาลापูน
- เวลา ๑๒.๓๐ น. ผู้ร่วมพิธีเดินทางถึงวัดศาลापูน
- เวลา ๑๓.๐๐ น. ผู้ร่วมพิธีพร้อมกัน ณ พระอุโบสถวัดศาลापูน
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประธานในพิธี
เดินไปถึงโต๊ะหมู่ ซึ่งตั้งผ้าพระกฐินพระราชทานไว้
ผู้ร่วมพิธีทุกคนลุกขึ้นยืน
- เวลา ๑๓.๑๕ น. นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถวายความเคารพ
พระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และเปิดกรวยกระทงดอกไม้
แล้วหยิบผ้าพระกฐินพระราชทาน อุ่มประคองไว้
ยืนตรงถวายความเคารพพระบรมฉายาลักษณ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
(วงดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี)
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เชิญผ้าพระกฐินพระราชทานเข้าสู่พระอุโบสถ
นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จุดธูป เทียน บูชา
พระรัตนตรัย ที่โต๊ะหมู่บูชา หน้าพระพุทธรูปปฏิมา
ประธาน กราบ แล้วไปที่พานแว่นฟ้าหยิบผ้าห่ม
หน้าพระประธานที่วางอยู่บนผ้าพระกฐินพระราชทาน
ส่งให้ไวยาวัจกร ยกผ้าพระกฐินพระราชทาน

ขึ้นประคอง หันหน้าไปทางพระพุทธปฏิมาประธาน
ประนมมือว่า นะโมตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมา
สัมพุทธัสสะ ๓ จบ แล้วหันหน้ามาทางพระสงฆ์
กล่าวคำถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
(พระภิกษุรับสาธุพร้อมกัน)

นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วางผ้าพระกฐินพระราชทานบนพานแว่นฟ้า
ยกพระเคนภิกษุรูปที่ ๒ ซึ่งนั่งอยู่ตรงพานแว่นฟ้า
แล้วพระเคนเทียนปาฏิโมกข์
(นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นั่ง ณ ที่จัดไว้
ผู้ร่วมพิธีนั่งพร้อมกัน)

พระสงฆ์ประกอบพิธีกฐินกรรม

นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถวายเครื่องบริวาร

พระกฐินพระราชทาน ถวายพัตรอง ย่าม และ
เครื่องไทยธรรมของมหาวิทยาลัยแต่ประธานสงฆ์

อธิการบดีและรองอธิการบดี

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปมทอง มาลากุล ณ อยู่ชยา)
ถวายพัตรอง ผ้าไตร ย่าม และเครื่องไทยธรรมแต่
พระคู้สวด ทั้ง ๒ รูป

ผู้แทนกรรมการสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้แทนผู้บริหาร

ผู้แทนคณาจารย์ ผู้แทนนิสิต และผู้แทนเจ้าหน้าที่
ถวายย่ามและเครื่องไทยธรรมแต่พระอันดับ

อธิการบดีอ่านคำปวารณาถวายปัจจัยโดยเสด็จพระราชกุศล

บำรุงพระอาราม

พระสงฆ์อนุโมทนา ประธานสงฆ์ถวายอดิเรก

นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและอธิการบดีกวดน้ำ
รับพร

รองอธิการบดี (ผู้ช่วยศาสตราจารย์

ดร.ปมทอง มาลากุล ณ อยุธยา)

กล่าวมอบเงินบำรุงการศึกษาแก่ผู้แทนโรงเรียนปริยัติธรรม

วัดศาลापูน และโรงเรียนเทศบาลวัดศาลापูน

อธิการบดีถวายเงินบำรุงการศึกษาแก่ผู้แทนโรงเรียน

ปริยัติธรรมวัดศาลापูน และโรงเรียนเทศบาลวัดศาลापูน

นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกราบ

พระพุทธปฏิมาประธาน แล้วกราบประธานสงฆ์

นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อธิการบดี กรรมการ

สภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้บริหาร และผู้ร่วมพิธี

ออกจากพระอุโบสถ

เสร็จพิธี

เวลา ๑๔.๓๐ น. ผู้ร่วมพิธีออกเดินทางจากวัดศาลापูนกลับ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เวลา ๑๗.๐๐ น. เดินทางถึงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อนึ่งในวันเดียวกันนี้ เวลา ๑๑.๐๐ น. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จะเป็นเจ้าภาพ
ถวายภัตตาหารเพลพระสงฆ์วัดศาลापูน ทั้งพระอาราม

การแต่งกายในพิธี

กรรมการสภามหาวิทยาลัย	เครื่องแบบปกติขาว /ชุดเบลเซอร์
ผู้บริหารมหาวิทยาลัย	เครื่องแบบปกติขาว
บุคลากร	เครื่องแบบปกติขาว
ผู้ร่วมพิธี	เครื่องแบบปกติขาว /สากลนิยม/ สุภาพ

กลุ่มภารกิจพิธีการและกิจการพิเศษ

ศูนย์บริหารกลาง

พุทธศิลป์กรมวัดศาลาปูนวรวิหาร

รองศาสตราจารย์ ดร.จิราวรรณ แสงเพชร *

วัดศาลาปูนเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร มีเนื้อที่ ๒๘ ไร่ ตั้งอยู่เลขที่ ๓๘ หมู่ที่ ๔ ตำบลท่าวาสสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พื้นที่วัดศาลาปูนเป็นที่ราบลุ่มโอบล้อมด้วยลำคลองและคูเมือง ซึ่งเป็นแม่น้ำลพบุรีเก่าตรงข้ามเกาะเมือง มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ คลองมหานาค
ทิศใต้ คลองคูเมืองหรือแม่น้ำลพบุรีเก่า
ทิศตะวันออก ที่ดินราษฎร
ทิศตะวันตก วัดพรหมนิวาสารวิหาร (วัดขุนยวน)

ประวัติความเป็นมาและความสำคัญ

วัดศาลาปูนวรวิหารเป็นพระอารามที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ สำหรับงานศิลปกรรมและประวัติความเป็นมาสันนิษฐานว่า สร้างขึ้นตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ครั้นเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ จึงกลายเป็นวัดร้าง ต่อมาต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่อง พ.ศ. ๒๓๕๙ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเรียกชื่อว่า วัดโลกยสุทธาวาสพระอารามหลวง และเปลี่ยนนามเป็น วัดโลกยสุทธาวาสวรวิหาร รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์เสนาสนะทั้งในเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสทั่วพระอาราม ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๙๔ ได้พระราชทานนามพระอารามใหม่ว่า วัดโลกยสุทธาวาสวรวิหาร รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๒๒ มีการเปลี่ยนนาม

* ภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระอารามอีกครั้งเป็น **วัดโลกยสุทธาศาลาปูน** รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๙ เรียกว่า **วัดศาลาปูน** จนถึงปัจจุบัน^๑ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ตั้งแต่วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘

หลักฐานประวัติศาสตร์จากเอกสาร **พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา**^๒ ระบุนามชุมชนสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวถึงพื้นที่ภายในเขตกำแพงพระนครมีตลาด ๖๑ แห่ง และตลาดรอบนอกเกาะเมืองมีตลาดน้ำ ๔ แห่ง ตลาดบก ๓๐ แห่งมีชื่อ “... ตลาดวัดขุนยวน ศาลาปูน...” ทิศเหนือมีท่าเรือจ้างข้ามปากไปยังเกาะเมือง ซึ่งบริเวณนี้คงจะเป็นชุมชนใหญ่ ส่วนท่าเรือก็น่าจะตั้งอยู่ใกล้กับด้านหน้าของพระอาราม อย่างไรก็ตาม **ศาลาปูน** ที่ปรากฏในพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา คงเป็นชื่อที่ชาวอยุธยาเรียกโดยลำลองสำหรับนามเป็นทางการคงมีชื่อว่า **วัดโลกยสุทธาวาส** ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับ **สวรรค์ชั้นพรหมโลก** ที่มีนามว่า **สุทธาวาสพรหม** อันเป็นสวรรค์พรหมภูมิชั้นสูงมี ๕ ชั้น^๓ ซึ่งเป็นที่บังเกิดของพระอนาคามี^๔ สอดคล้องกับนาม **วัดขุนยวน**^๕ ซึ่งอยู่ติดกันทางด้านตะวันตกที่มีชื่อว่า **วัดพรหมนิवास** เกี่ยวข้องที่สถิตของพระพรหมบนสวรรค์ชั้นพรหมโลกเช่นกัน

^๑ ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕, หน้า ๓๘๗-๓๘๘.

^๒ วินัย พงศรีเพียร, **พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)**, กรุงเทพฯ: อุซาคเนย์, ๒๕๕๑, หน้า ๗๓, ๗๗-๘๘. และอ้างถึงใน วาริน สุขเยี่ยม, **การศึกษาศิลปกรรมของวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, การค้นคว้าอิสระ** หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙, หน้า ๖.

^๓ **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**, จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔, กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๔๔

^๔ **อนาคามี** เป็นชื่อของพระอริยบุคคลชั้นที่ ๓ ใน ๔ ชั้น คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

^๕ **วัดขุนยวน** ตามประวัติกล่าวว่า ผู้ที่สร้างวัดเป็นขุนนางที่ไปรบกับนครเชียงใหม่ เมื่อมีชัยชนะกลับมาจึงได้สร้างพระอารามขึ้นโดยชื่อ ยวนหรือโยนก หมายถึง เมืองเชียงใหม่ อาณาจักรล้านนา

สำหรับคำว่า **ศาลาปูน** อาจมีที่มาเกี่ยวข้องกับที่เคยมีเตาปูนสำหรับเผาปูนขาวอยู่ในวัด รวมทั้งอาจเชื่อมโยงถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารศาลาโถง ๒ หลัง ส่วนตัวเสาก่อด้วยอิฐถือปูนเป็นเสาสี่เหลี่ยม รับส่วนหลังคาที่มุงกระเบื้องดินเผา สร้างเป็นศาลาที่นอกกำแพงแก้ว หน้าพระอุโบสถทางทิศใต้ ซึ่งต่อกับถนนทางเดินทางเข้าหลักไปยังคลองคูเมืองหรือแม่น้ำลพบุรีเก่า ปัจจุบันศาลาทั้ง ๒ หลังได้รับการบูรณะแล้ว รวมทั้งอาจเกี่ยวข้องกับลักษณะสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถ ที่แต่เดิมมีเสาทาลูกก่อเป็นเสาก่ออิฐถือปูนรับชายคาด้านนอกพระอุโบสถที่คล้ายกับการก่อสร้างศาลา ซึ่งประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมานี้ คงจะต้องมีการศึกษาในรายละเอียดถึงที่มาของพระอารามต่อไป

ภายในพระอารามวัดศาลาปูนมีการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสด้วยกำแพงแก้ว ก่ออิฐถือปูนที่มีประตูเชื่อมต่อกันทางด้านทิศตะวันตก แขนงฝั่งพระอารามเขตพุทธาวาส วางตัวตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ โดยสถาปัตยกรรมที่เป็นแกนหลักคือ พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศใต้ ออกสู่คลองคูเมืองเดิมหรือแม่น้ำลพบุรีสายเก่า บริเวณรอบพระอุโบสถมีเสมาหินทรายจำหลักลวดลายตั้งบนฐานสูง ตำแหน่งรอบพระอุโบสถ ๘ ทิศ ลำดับถัดจากพระอุโบสถคือ พระเจดีย์ประธานทรงระฆังก่อบนฐานไพทียกพื้น มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถก่อเป็นเจดีย์ราย ๔ องค์ ประกอบด้วยเจดีย์รายทรงพระปรางค์ย่อมุมไม้ ๒๐ จำนวน ๒ องค์ข้างที่ใกล้ฉนวนและประตูทางเดินเชื่อมเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส และก่อเจดีย์รายย่อมุมด้านฝั่งตะวันตกกับเจดีย์รายทรงเครื่องประดับลวดลายปูนปั้นด้านฝั่งตะวันออก ที่ด้านหลังพระอุโบสถมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีมณฑปทรงคฤห์ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำหลักหินทราย

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดศาลาปูน สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่ได้รับการบูรณะต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหันหน้าไปทางทิศใต้ ออกสู่คลองคูเมืองหรือแม่น้ำลพบุรีเก่า มีกำแพงแก้วล้อมรอบซุ้มประตูทางเข้าหลักด้านหน้าทางทิศใต้ก่อเป็นซุ้มทรงคฤห์ ภายในซุ้มเป็นบันเป็น

รูปข้าง ๓ เศียรขนานข้างด้วยรูปคชสีห์และราชสีห์ ถัดขึ้นไปฉัตร ๕ ชั้น ลวดลายที่ ด้านบนชำรุดจึงไม่สามารถวิเคราะห์ได้ ส่วนประตูฝั่งตะวันตกที่เชื่อมกับเขตสังฆาวาส ประดับลายปูนปั้นรูปพัตยศพระราชาคณะชั้นสมเด็จพะพุฒาจารย์ สันนิษฐานว่า อาจหมายถึง สมเด็จพะพุฒาจารย์ (พุก)^๖ เจ้าอาวาสลำดับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๒๗) ซึ่งท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นเจ้าคณะใหญ่แขวงกรุงเก่า ฝ่ายอรัญวาสี ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ (ภาพที่ ๑,๒,๓,๔)

ส่วนฐานพระอุโบสถก่อเป็นฐานสิงห์ มีบันไดทางขึ้นด้านทิศเหนือและ ทิศใต้ ถัดขึ้นไปบนชั้นชานาก่อผนังกำแพงกันพื้นที่ส่วนกลางด้วยเสาพาไล เสาพาไล คู่หน้ามีบัวหัวเสาปั้นปูนเป็นบัวแฉกและคันทวยรับชายคาปีกนกของชั้นหลังคา ที่รองรับพื้นที่ที่ก่อเป็นมุขเด็จด้านหน้า ประตูกลางประดับเป็นซุ้มทรงมณฑป ยอดปราสาทปูนปั้นที่มีการตกแต่งอย่างงดงาม ส่วนด้านหลังพระอุโบสถส่วนกลาง ก่อปิดเป็นมณฑปเรือนยอดหลังคาเครื่องไม้มุ่งกระเบื้อง ส่วนผนังเจาะช่องประตู และช่องหน้าต่างวงโค้งตกแต่งลายดอกพุดตานใบเทศ ตอนล่างของช่องหน้าต่าง ปั้นเป็นรูปหญิงและชายชาวยุโรป ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมา ประทับนั่งห้อยพระบาทปางปาลีโลยก์ ที่เบื้องขวาและซ้ายมีพญาช้างปาลีโลยก์ และวานรเฝ้าปรนนิบัติตามเรื่องราวพุทธประวัติ ผนังทั้ง ๔ โดยรอบเขียน ภาพจิตรกรรม ภาพตอนบนเขียนเป็นริ้วผ้ามา่น ถัดลงมาเป็นภาพทิวทัศน์ ภาพเรือ ลำเภาและเรือกลไฟที่มีธงชาติราชอาณาจักรเดนมาร์กประดับ สันนิษฐานว่าเป็น งานจิตรกรรมที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ภาพที่ ๕,๖,๗) สำหรับซุ้มประตู ทิศเหนือและใต้ที่ด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถก่อเป็นซุ้มทรงบันแถลง (บรรพแถลง) ประดับลายปูนปั้นดอกพุดตานใบเทศ เช่นเดียวกับซุ้มหน้าต่างที่ ประดับผนังพระอุโบสถ ผนังด้านข้างพระอุโบสถแต่เดิมคงมีเสาพาไลเป็นเสา ร่วมรองรับชายคาที่ข้างพระอุโบสถ ดังข้อสันนิษฐานของ อาจารย์ประยูร อุลุชาฎะ

^๖ สมเด็จพะพุฒาจารย์(พุก) เจ้าอาวาสวัดศาลาปูนลำดับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๒๗) เป็น สมเด็จพะราชาคณะเพียงรูปเดียว ที่ได้รับสถาปนาขึ้นในเขตหัวเมืองชั้นนอก เจ้าคณะใหญ่ แขวงกรุงเก่า ฝ่ายอรัญญวาสี มรณภาพเมื่อพ.ศ. ๒๔๒๗ อายุ ๙๑ ปี ในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร พระราชทานเพลิงศพ สมเด็จ พะพุฒาจารย์(พุก) ณ เมรุพิเศษวัดศาลาปูนวรวิหาร เมื่อวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๘

หรือ น. ณ ปากน้ำ ท่านได้เคยกล่าวไว้ในการสำรวจโบราณวัตถุสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจากหนังสือ **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา** ความว่า ... ผู้ศึกษาสถาปัตยกรรมโบราณของไทยไปวัดศาลาปูน ไม่เห็นเสานางเรียงหรือเสานางจรัสที่ด้านข้างพระอุโบสถ เข้าใจผิดว่าเดิมไม่มี แท้ที่จริงการรักษาเสาด้านข้างไว้จักเป็นประโยชน์อย่างมากในการศึกษาศิลปะวัตถุอยุธยา... พระอุโบสถวัดศาลาปูนหน้าต่างถูกเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยม ด้วยวัดนี้มีการบูรณะครั้งใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ยังมีเสารับชายคาปีกนกแบบอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ...^๗ สำหรับหน้าบันพระอุโบสถด้านหน้าและด้านหลังเป็นเครื่องไม้ จำหลักเป็นลายเทพพนมขนาบข้างด้วยก้านชดและลายพุ่มข้าวบิณฑ์

ภายในพระอุโบสถมีเสาร่วมในก่อเป็นเสาแปดเหลี่ยม บัวหัวเสาเป็นบัวแฉกหรือบัวจงกลแบบเดียวกับเสาพาไลด้านนอก ที่ตัวเสาเขียนสีฝุ่นเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์สมัยรัตนโกสินทร์ เพดานพระอุโบสถประดับดาวเพดานจำหลักรูปดอกบัวดวงใหญ่ลงรักปิดทองประดับกระจก ล้อมด้วยกรอบสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ ๑๒ และดวงดาราจำหลักขนาดเล็ก ๑๔ ดวง รวม ๕ ชุด พื้นที่ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาปูนปั้นก่อบนฐานชุกชียกพื้นเป็นชุดล้อมรอบพระพุทธรูปปฏิมาประธานองค์ใหญ่ปางมารวิชัย เบื้องหน้าเป็นพระพุทธรูปปฏิมายืนยกพระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานอภัยหล่อด้วยสำริดสมัยอยุธยา ซึ่งตามประวัติกล่าวว่า พระธรรมราชาวัตร(อจ) เจ้าอาวาสลำดับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙-๒๔๖๓) ัญเชิญมาจากวัดขรัว(ร้าง) ขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปปฏิมาประทับนั่งปางมารวิชัย และประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาที่แถวเบื้องหน้าสุด ๓ องค์ ปางสมาธิองค์ใหญ่ขนาบข้างพระพุทธรูปปฏิมาปางมารวิชัย ที่เบื้องซ้ายและขวาประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาปางมารวิชัยองค์ย่อม รวม ๕ องค์ พระพุทธรูปปฏิมาทุกองค์ประทับนั่งบนฐานสิงห์ ที่มีการประดับลวดลายลงรักปิดทองประดับกระจก ซึ่งคงจะเป็นของเดิมสมัยอยุธยาตอนปลายที่ได้รับการบูรณะต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ลำดับถัดมาเป็นพระอัครสาวกยืนประนมหัตถ์หล่อด้วยสำริดสมัยรัตนโกสินทร์ ประดิษฐานที่เบื้องขวาและซ้ายคือ พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ

^๗ น. ณ ปากน้ำ, **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๘, หน้า ๔๕๖.

บานประตูกลางพระอุโบสถวัดศาลาปูน ด้านในเป็นไม้แกะสลักลวดลายประดับทองประดับกระจก ฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีโครงสร้างการผูกมัดลายได้รับอิทธิพลมาจากลวดลายประดับสมัยอยุธยาตอนปลาย ตอนบนสุดจำหลักรูปบุษบก ประกอบลายเทพพนมและลายเมฆ ถัดลงมาเป็นเทพเจ้า ๓ องค์ทรงเทพพาหนะประกอบลายก้านขด คือรูปพระพรหมทรงหงส์ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ และพระนารายณ์ทรงครุฑ ถัดลงมาเบื้องล่าง จำหลักรูปยักษ์ถือกระบองซึ่งน่าจะหมายถึงท้าวมรสูวณ ตอนล่างสุดจำหลักรูปสิงโตจีน (ภาพที่ ๘,๙,๑๐)

จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ

ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ มีร่องรอยการเขียนภาพจิตรกรรมที่เบื้องหลังพระพุทธรูปปฏิมาประธาน เขียนภาพพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์เสด็จโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยมีเหล่าเทวดาประทับนั่งฟังธรรมเรียงเป็นแถว ซึ่งรับกับภาพแถวเทวดาเสด็จลงมาฟังธรรม ที่เขียนบนผนังเบื้องซ้ายและขวาเหนือกรอบช่องหน้าต่าง ที่มีความสัมพันธ์กับฉากเหตุการณ์พุทธประวัติตอนมารวิชัย อันเป็นวาระการตรัสรู้ที่เขียนเป็นภาพจิตรกรรมบนผนังหุ้มกลองตรงข้ามพระพุทธรูปปฏิมาประธาน นับเป็นการเลือกเนื้อหาเรื่องราวที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติ ซึ่งภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถที่กล่าวมาคงเขียนขึ้นราวรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๔ สมัยรัตนโกสินทร์ ในคราวบูรณะพระอารามครั้งใหญ่ (ภาพที่ ๑๑,๑๒)

ใบเสมาและฐาน

ใบเสมาพระอุโบสถวัดศาลาปูน ประดับรอบพระอุโบสถ ๘ ทิศ เป็นใบเสมาหินทรายจำหลักลวดลายเป็นกรอบส่วนล่างสุดแกะเป็นฐานบัวคว่ำบัวหงายที่ด้านบนและล่างผูกลายกระหนกประกอบพันธุ์พฤกษา เป็นกลีบบัวในรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายลายกระจัง ส่วนกลางใบเสมาจำหลักลายประจำยามรัดอกเป็นรูปทับทรวง ฐานเสมาถือเป็นฐานสิงห์และประดับบัวกลุ่มที่ด้านบนสุด ใบเสมาและลวดลายประดับวัดศาลาปูน มีรูปแบบและลวดลายจำหลักที่อาจเปรียบเทียบกับได้กับใบเสมาวัดไชยวัฒนาราม ที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังนั้น

จึงอาจกำหนดอายุใบเสมาวัดศาลาปูนได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ นับเป็นงานศิลปกรรมที่มีความงดงามทรงคุณค่าคู่พระอาราม เป็นตัวอย่างของใบเสมาสมัยอยุธยาตอนปลายที่สำคัญที่สุดอีกแห่งหนึ่ง (ภาพที่ ๑๓,๑๔)

พระเจดีย์ทรงระฆัง

เจดีย์ประธานทรงระฆังตั้งอยู่ด้านทิศเหนือต่อจากพระอุโบสถ ซึ่งเป็นแกนหลักเดิมสมัยแรกสร้างพระอารามราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังก่อบนฐานไพทียกพื้น มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออกและตะวันตก ส่วนฐานพระเจดีย์ก่อเป็นฐานเชิงในผังกลม รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่แสดงถึงอิทธิพลและความเกี่ยวข้องกับศิลปะล้านนาในขณะนั้น ถัดขึ้นไปเป็นมาลัยเถา ๓ ชั้นและบัวปากกระชังรองรับองค์ระฆังกลมขนาดใหญ่ เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมเพิ่มมุมไม้ ๑๒ รองรับส่วนยอดเป็นแกนกำนฉัตร ปล้องไฉน ปลียอดและเม็ดน้ำค้างประดับที่ด้านบนสุด (ภาพที่ ๑๕)

เจดีย์ราย ๔ องค์ด้านหน้าพระอุโบสถ

เจดีย์รายทรงพระปรางค์ย่อมุมไม้ ๒๐ ที่ด้านหน้าพระอุโบสถทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อเป็นเจดีย์รายทรงพระปรางค์ย่อมุมไม้ ๒๐ ข้างละ ๑ องค์ที่มีขนาดเดียวกัน ส่วนฐานเจดีย์เป็นฐานเชิงยอย่อมุมไม้ ๒๐ รองรับฐานสิงห์ขนาดใหญ่ ๑ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานเชิงในแผนผังย่อมุม ๓ ฐาน แบบเดียวกับฐานชั้นล่าง เพื่อหนุนเสริมให้พระปรางค์มีขนาดใหญ่ยิ่งขึ้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานสิงห์ทรงเครื่องปูนปั้นที่ซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ฐาน ก่อรับส่วนกลางคือ เรือนธาตุของเจดีย์ทรงปรางค์ประดับงานปูนปั้นซุ้มทรงบันแถลง ๔ ทิศ เหนือขึ้นไปคือ ส่วนยอดทรงพุ่มที่ซ้อนลดหลั่นกัน แต่ละชั้นประดับบันแถลงและกลีบบนูน (ภาพที่ ๑๖,๑๗)

เจดีย์รายทรงเครื่อง ด้านหน้าพระอุโบสถฝั่งตะวันออก ก่อเป็นเจดีย์ทรงเครื่อง ฐานชั้นล่างสุดเป็นฐานเชิงรองรับฐานบัว ที่คงเหลือแต่ชั้นบัวทางด้านบน ส่วนอีกครึ่งจมอยู่ในระดับพื้นพระอาราม ถัดขึ้นไปเป็นฐานเชิงเพิ่มมุม ๓ ชั้นรองรับเป็นฐานสิงห์ทรงเครื่องที่ซ้อนสลับลดหลั่นกัน ๒ ชุด ฐานบัวกลุ่มเถา รองรับ

องค์ระฆังทรงกลีบมะเฟือง ถัดขึ้นไปคือบัลลังก์ทรงกลมประดับงานปูนปั้นบัวคว่ำบัวหงาย รับส่วนยอดที่น่าจะปั้นเป็นชั้นบัวกลุ่มเถา ตามระเบียบการตกแต่งเจดีย์ทรงเครื่องสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังที่ปรากฏในงานจิตรกรรม เช่น วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ ๑๘,๑๙)

เจดีย์รายทรงเครื่องย่อมุมไม้ ๑๒ ด้านหน้าพระอุโบสถฝั่งตะวันตก (ภาพที่ ๑๖) ก่อเป็นเจดีย์รายทรงเครื่องย่อมุมไม้ ๑๒ โดยก่อใกล้กับกำแพงแก้วที่ล้อมรอบพระอุโบสถ แนวเดียวกับเจดีย์รายทรงเครื่องฝั่งทิศตะวันออก ชั้นล่างสุดก่อเป็นฐานเขียงรองรับฐานเขียงย่อมุมไม้ ๑๒ จำนวน ๓ ฐานที่รองรับฐานบัวลูกแก้วออกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นฐานสิงห์ทรงเครื่องประดับลายปูนปั้นที่ซ้อนลดหลั่นกัน ๒ ชุดรองรับองค์ระฆังทรงเครื่องย่อมุมไม้ ๑๒ และยอดบนสุดที่เป็นบัวกลุ่มเถาซ้อนลดหลั่นกันเป็นชุดตามระเบียบเจดีย์ทรงเครื่อง สมัยอยุธยาตอนปลายที่ให้อิทธิพลต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น สุวรรณเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กล่าวมา สันนิษฐานว่าเจดีย์รายทรงปรางค์ย่อมุมไม้ ๒๐ ทั้ง ๒ องค์ที่ด้านหน้าพระอุโบสถทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คงจะสร้างขึ้นมาก่อนในคราวขยายพื้นที่ด้านหน้าพระอารามราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ คงมีการก่อพระเจดีย์รายเพิ่มขึ้นมาอีก ๒ องค์ คือเจดีย์รายทรงเครื่อง ด้านหน้าพระอุโบสถฝั่งตะวันออก และพระเจดีย์รายทรงเครื่องย่อมุมไม้ ๑๒ ที่ด้านหน้าพระอุโบสถฝั่งตะวันตก ซึ่งรูปแบบพระเจดีย์รายทรงเครื่องทั้ง ๒ องค์นี้ จะมีการสร้างต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

มณฑปทรงคฤห์ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท

ที่ด้านหลังพระอุโบสถมุขทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อเป็นมณฑปแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรือนยอดทรงคฤห์ ส่วนฐานอาคารเป็นฐานบัวลูกแก้วออกไก่ มีบันไดทางขึ้นด้านทิศใต้ ผนังอาคารด้านข้างเจาะเป็นช่องหน้าต่างข้างละ ๑ บาน ส่วนหลังคาเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง กรอบหน้าบันเป็นจั่วทรงสามเหลี่ยมประดับงานปูนปั้นลายดอกพุดตานใบเทศ สันนิษฐานว่าอาคารนี้คงสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓-๔ คราวบูรณะพระอารามครั้งใหญ่ รวมทั้งมีการตกแต่งประติมากรรม

หินจีนที่ด้านหน้าพระมณฑป เสมือนเป็นทวารบาลและเสาสีงโตจีน (ส่วนลำตัวหักหายไป) ส่วนตัวเสาจำหลักกลวดลายดอกไม้และสัญลักษณ์มงคลของจีน ภายในมณฑป ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปหินทรายที่จำหลักสัญลักษณ์มงคล ๑๐๘ (ภาพที่ ๒๐)

โพธิ์ลังกา

สร้างเป็นโพธิ์ระยยกพื้น ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ตามประวัติกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) มาปลูกไว้

หอไตร

หอไตรวัดศาลาปูน ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาส เป็นอาคาร ๒ ชั้น มีบันไดทางขึ้นด้านหมู่กุฏิสงฆ์ ลักษณะอาคารชั้นล่างก่อเป็นฐานบัวทรงสูงที่มีช่องทางเดินลอดส่วนฐานใต้ ส่วนบนก่อเป็นห้องกลางที่มีเสาดำไลที่ก่อล้อมรอบรองรับชายคาชานชาปีกนกเสาดำไลเป็นเสากลมตอนบนสุดประดับบัวหัวเสา ส่วนหลังคาหน้าจั่วประดับหน้าบันปูนปั้นรูปนารายณ์ทรงครุฑประกอบลายกระหนกเครือเถา หลังคาหอไตรมุงกระเบื้องดินเผา สำหรับการกำหนดอายุรูปแบบหอไตร คงเป็นงานที่สร้างขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์^๔ ที่ยังคงนิยมประดับลวดลายปูนปั้นรูปนารายณ์ทรงครุฑตามแบบแผนที่สืบมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย

ศิลปวัตถุสำคัญภายในพระอาราม

ธรรมาสน์ไม้แกะสลัก

ศิลปวัตถุที่โดดเด่นทรงคุณค่าด้านความงามและเป็นแม่แบบสำคัญของการศึกษาลวดลายสมัยอยุธยา ได้แก่ ธรรมาสน์ไม้แกะสลักที่เก็บรักษาอยู่บนศาลาการเปรียญวัดศาลาปูน (ภาพที่ ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔) ส่วนฐานธรรมาสน์เป็นชุดฐานสิงห์ ที่จำหลักซ้อนกัน ๒ ชั้น ที่หน้ากระดานแต่ละชั้นแกะลายก้านขด

^๔ รายละเอียดและการกำหนดอายุหอไตรวัดศาลาปูน ดูที่วาริน สุขเยี่ยม, การศึกษาศิลปกรรมของวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, หน้า ๘๑-๘๓.

พุ่มข้าวบิณฑ์ ส่วนท้องไม้เจาะโปร่งประดับลายประจายามบรรจุในกรอบรูปสี่เหลี่ยม
ขนมเปียกปูน กาบเท้าสิงห์ นมสิงห์ ครีบท้องสิงห์ แกะประดับลายกระหนก
อย่างสวยงาม ถัดขึ้นไปบนส่วนพนักธรรมาสน์ แกะว่าลี้กผูกเส้นกรอบล้อมเป็น
ช่องกระจก ภายในจำหลักลายเทพพนมเป็นรูปเทวดาครึ่งองค์รองรับด้วยดอกบัว
ขนาดข้างด้วยรูปหงส์ประกอบลายก้านขดพันธุ์พฤกษาที่คลี่คลายมาจากลายช่อ
ดอกโบตัน ที่ส่วนมุมจำหลักเป็นวงโค้งคล้ายค้ำคาว รอบพนักธรรมาสน์
แต่เดิมจะมีการประดับลายกระหนกที่จำหลักประกบกับพนักธรรมาสน์ ผูกเป็นกรอบ
วงโค้งภายในแกะลายพันธุ์พฤกษา^๙ ซึ่งเปรียบเทียบกับลวดลายจำหลักธรรมาสน์
วัดโพธิ์เฟือก พระนครศรีอยุธยา วัดเสาชิงทอง จังหวัดลพบุรี เป็นต้น แต่เป็นที่
น่าเสียดายว่าปัจจุบันลายกระหนกธรรมาสน์วัดศาลาปูนในส่วนดังกล่าว สูญหาย
ไปอย่างน่าเสียดายทำให้ธรรมาสน์มีสภาพไม่สมบูรณ์ เนื่องจากพนักธรรมาสน์
เป็นโครงเสา ๔ เสา แกะสลักหัวเสา โคนเสาและประจายามอกที่กลางเสาทั้ง ๔
รองรับส่วนหลังคาซ้อนชั้นทรงปราสาท ที่เพดานด้านในธรรมาสน์วัดศาลาปูน
จำหลักเป็นดาวเพดานลายดอกบัวประกอบลายก้านขดพันธุ์พฤกษาและดอกโบตัน
สำหรับการตกแต่งธรรมาสน์มีร่องรอยทาสีแดงและลงรักปิดทองประดับกระจก

ธรรมาสน์วัดศาลาปูนนับเป็นตัวอย่างของงานจำหลักไม้ฝีมือช่างชั้นครู
ที่มีความงดงามและแสดงถึงอิทธิพลของลวดลายประดับศิลปะล้านนาในขณะนั้น
ผสมผสานกับลวดลายประดับศิลปะอยุธยา ซึ่งอาจเปรียบเทียบกับลวดลายปูนปั้น
ประดับวิหารวัดนางพญา อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และวิหารวัดไผ่
อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี และงานไม้แกะสลักธรรมาสน์วัดโพธิ์เฟือก พระนคร-
ศรีอยุธยาและวัดเสาชิงทอง จังหวัดลพบุรี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑
ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๒

^๙ ลายกระหนก ที่จำหลักประกบกับพนักธรรมาสน์วัดศาลาปูน สามารถศึกษาได้จากภาพถ่ายเก่า
ของอาจารย์ น. ณ ปากน้ำ รายละเอียดดูที่ น. ณ ปากน้ำ, *วิวัฒนาการลายไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๔, หน้า ๑๖๕ ภาพประกอบที่ ๑๖๒.

วัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับเป็นพระอารามสำคัญที่มีงานศิลปกรรมเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าตั้งแต่สมัยอยุธยาจรจบจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รวมถึงงานประณีตศิลป์ฝีมือช่างชั้นครูแขนงต่างๆ สมควรที่เหล่าอนุชนรุ่นหลังจะได้ศึกษาหาความรู้และช่วยกันรักษา ช่วยกันทำนุบำรุงให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

น. ณ ปากน้ำ, **วิวัฒนาการลายไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๔.

น. ณ ปากน้ำ, **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๘

ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา. ๒๕๒๕.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

วาริน สุขเอี่ยม. “การศึกษาศิลปกรรมของวัดศาลापูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๘.

วินัย พงศรีเพียร. **พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, ๒๕๕๑.

ภาพที่ ๑ วัดศาลาปูนวรวิหาร

ภาพที่ ๒ พระอุโบสถวัดศาลาปูนวรวิหาร

ภาพที่ ๓ หน้าบันและซุ้มประตูทางเข้าพระอุโบสถ

ภาพที่ ๔ ลายปูนปั้นรูปทศสมเด็จพะพุฒาจารย์

ภาพที่ ๕ มณฑปเรือนยอดด้านหลังพระอุโบสถ

ภาพที่ ๖ พระพุทธปฏิมาปางปาไลโยภัก

ภาพที่ ๗ ภาพทิวทัศน์และเรือกลไฟประดับธงราชอาณาจักรเดนมาร์ก

ภาพที่ ๘ ภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ ๙ พระพุทธปฏิมาประดิษฐานบนแท่นฐานชุกชีภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ ๑๐ บานประตูกลาง

ภาพที่ ๑๑ จิตรกรรมพุทธประวัติตอนเสด็จโปรดพระพุทธรามารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ภาพที่ ๑๒ รายละเอียดภาพพุทธประวัติตอนเสด็จโปรดพระพุทธรามารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ภาพที่ ๑๓ โบสถ์และส่วนฐาน

ภาพที่ ๑๔ ลวดลายสลักโบสถ์

ภาพที่ ๑๕ พระเจดีย์ประธานทรงระฆัง

ภาพที่ ๑๖ เจดีย์รายทรงเครื่องย่อมุมไม้ ๑๒ และเจดีย์รายทรงพระปรางค์ย่อมุมไม้ ๒๐

ภาพที่ ๑๗ รายละเอียดส่วนยอดของพระปรางค์

ภาพที่ ๑๘ เจดีย์รายทรงพระปรางค์ย่อมไม้ ๒๐ และเจดีย์รายทรงเครื่อง

ภาพที่ ๑๙ ภาพจิตรกรรมเจดีย์ทรงเครื่องวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. ๒๒๗๗

ภาพที่ ๒๐ มณฑปทรงคฤห์ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

ภาพที่ ๒๑ ธรรมาสณีไม้แกะสลักวัดศาลาปูน

ภาพที่ ๒๒ รายละเอียดดุนักรรมาสน์รูปเทพพนมประกอบลายหงส์และลายก้านขดพันธุ์พฤกษา

ภาพที่ ๒๓ ลายค้างคาวประดับมุมและลายก้านขดพันธุ์พฤกษาแกะสลักเป็นช่อดอกโบตัน

ภาพที่ ๒๔ ดาวเพดานจำหลักลายดอกบัวประกอบลายก้านขดและดอกโบตัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์ต่ออายุหนังสือทรงคุณค่า

เรื่อง “อธิบายเบ็ดเตล็ดในเรื่องพงศาวดารสยาม”

พระนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พุทธศักราช ๒๔๖๗

อธิบายเบื้องต้นในเรื่องพงศาวดารสยาม
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงพระนิพนธ์

พิมพ์ในโรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ ท.จ. รตน จ ป ร ๓.
ชานในพระเจ้าฟ้าเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร

A 4
เมือขซาล พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ ก จ.

พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๖๗

คำนำ

อธิบายเบ็ดเตล็ดเรื่องต่างๆ ในพงศาวดารสยาม ซึ่งพิมพ์ในสมุท
เล่มนี้ บางเรื่องซ้ำพเจ้าแต่งขึ้นในหนังสือเรื่องอื่นได้พิมพ์แล้วก็มี บาง
เรื่องแต่งขึ้นไว้ยังไม่ได้พิมพ์ก็มี คือวินิจฉัยเรื่องพระเทียรราชา เรื่องนี้
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าศึกษา
วินิจฉัยชนทุกเกล้าๆ ถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ยังหาเคยพิมพ์ไม่ ที่เลือก
เรื่องอธิบายเบ็ดเตล็ดของข้าพเจ้ามารวมพิมพ์ด้วยกันในครั้งนี้ เพื่อจะได้
แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ อธิกา
ของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นชายาในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร
หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๘ เดือน
ธันวาคม ปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๓ หม่อมมวมเป็นมารดา พี่น้องของเธอ
ที่ร่วมมารดาเดียวกัน คือหม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอมเป็นพี่ใหญ่ ตัวเธอ
เป็นคนกลาง จึงมักเรียกกันว่า “หญิงกลาง” หม่อมเจ้าหญิงสรรพ
สมบุรณ์เป็นน้องน้อย เมื่อยังเยาว์เธอได้เคยเป็นนักเรียนในโรงเรียน
สุนันทาลัยด้วยกันกับหญิงจงจิตรถนอม แต่เธอเป็นนักเรียนชั้นเล็ก เรียน
อยู่ได้ไม่ช้าก็ถึงเวลาโรงเรียนนั้นเลิก จึงสมัครตามหญิงจงฯ เข้าไปอยู่
ในพระบรมมหาราชวัง หญิงจงฯ อยู่กับทุกกระหม่อมหญิงฯ กรมหลวง
ศรีวิทันโกสินทร แต่หญิงพร้อมฯ นั้น สมเด็จพระขัติยมาเจ้าฯ ทรง
พระกรุณาบำรุงเลี้ยงเอง ได้สนองพระคุณอยู่ใกล้ซีกตึกพระองค์ จึงได้
คุ้นเคยในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เห็นจะไปโรคฯ มารยาท

แลธัชยาธิบดีของเธอ ครั้นเป็นสาวชนเจ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 มีพระราชดำรัสขอ แล้วพระราชทานให้เป็นชายาพระเจ้าลูกยาเธอ
 พระองค์เจ้าวุฒิไชยเฉลิมลาภ คือกรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๕๐ ใต้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกชั้นพร้อมเกล้า
 แลเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓ เหมือนหม่อมเจ้าสะโรห์หลวงองค์อื่น ๆ

หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ มีหม่อมเจ้าเป็นบุตรธิดา ๖ องค์คือ

- ๑ หม่อมเจ้าชายทรงวุฒิไชย
- ๒ หม่อมเจ้าชายอุทัยเฉลิมลาภ
- ๓ หม่อมเจ้าหญิงสุภาพเพราพรรณ
- ๔ หม่อมเจ้าหญิง (โต) สิ้นชีพิตักษัยแต่ยังเยาว์
- ๕ หม่อมเจ้าชาย (พอ) สิ้นชีพิตักษัยแต่ยังเยาว์
- ๖ หม่อมเจ้าชาย สิ้นชีพิตักษัยแต่แรกเกิด

เรื่องประวัติของหม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณ ส่วนความ

ประพฤติกแลธัชยาธิบดีนั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวคำรำพรรณล้ายากอยู่ กว๊
 เป็นบิดาของเธอ แต่ถ้าว่าเพียงอย่างนี้ก็เห็นจะไม่ใช่การยกย่องเหลือ
 เกิน คือตั้งแต่ยังเยาว์มาเธอเป็นหลานคนหนึ่งซึ่งคุณย่ารักมาก แล
 เป็นลูกรักอย่างยิ่งคนหนึ่งของบิดามารดา กว๊ผลลาคแลธัชยาธิบดีสุขภาพ
 มาแต่เล็ก ไม่เคยทำความเคืองครันรำคาญแม่แต่เด็กน้อยให้แก่บิดา
 มารดา แลเชื่อว่าความประพฤติกของเธอเมื่อสนองพระคุณอยู่ในสมเ็จ
 พระบิฑุกาเจ้าฯ ก็จะเป็นที่ชอมพระหฤทัย ตั้งแต่พระราชทานเธอมา

อยู่กับกรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร ว่างอยู่ใกล้ซีกตึกกับบ้านข้าพเจ้า
 ไปมาหาสู่กันเนื่องนิจก็ไต่แลเห็นแต่ความรักใคร่ปรองคองโดยถูกอริยาบ
 ษณ์แลกัน จนสิ้นห่วงใยของข้าพเจ้า ยิ่งความที่เธอเพื่อต่อมารพการ
 แลพันธของของเธอ แม้ในสมัยเมื่อเธอมีหน้าที่ของภรรยาแลของมารดา
 จะต้องประพฤติเป็นวัตรปฏิบัติอยู่แล้ว ก็มีไต่ทอทั้งให้ภพพร่องห่างเหิน
 กว่าที่จำเป็น จึงไต่ทรงความรักใคร่นับถือของวงศญาติมาจนตลอด
 อายุของเธอ

หม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพราพรรณเริ่มช่วยมาแต่คลอดบุตรสุดท้ง
 กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกรไต่ทรงจัดการรักษาพยาบาลทุกอย่างที่พึง
 ทำให้ไต่ ทั้งด้วยอาบแช่แพทย์แลพาแปรสถานไปเปลี่ยนอากาศ อากาศ
 พนชนข้างแล้วกลับซุกหนักกลงเป็นลำดับมา เมื่อเธอรู้อันว่าจะไม่รอด ทูล
 สั่งฝากลูกสิ้นห่วงแล้ว ก็ตั้งหน้ามาเพื่องการกุศล อันกรมขุนสิงหวิกรม
 เกรียงไกรไต่ทรงจัดให้เป็นกิจประสงค์ของเธอทุกอย่าง เป็นต้นว่าหล่อ
 พระพุทธรูป สร้างพระธรรม แลสงเคราะห์กุลบุตรให้ไต่อุปสมบท
 สืบพระศาสนา พอเธอไต่หล่อพระพุทธรูป แลกรมขุนสิงหวิกรม
 เกรียงไกรขอให้ช่างทอห่มในวันเกิดด้วยกัน ให้เธอไต่ผสมสมศรัทธา
 บูชาแล้ว ในวันนั้นก็สิ้นชีพิตักษัย เมื่อณวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๗
 คำนวณชนมายุไต่ ๓๕ ปี ๘ เดือน ๒๗ วัน

ขอท่านทั้งหลายที่ไต่อ่านเรื่องประวัติของหม่อมเจ้าหญิงพร้อมเพรา
 พรรณ จะเป็นท่านผู้ไต่ได้ มีพระเดชพระคุณแก่เธอมากก็ หรือผู้ไต่

๗

ชอบซัดเป็นมิตรเป็นญาติก็ ^๑ที่สุดจนเป็นสักแต่ว่าไต่ ^๒รู้จักกันก็
ข้าพเจ้าเชื่อว่าเธอมีไต่ไต่โดยทำการอันไต่ให้มีผู้หนึ่งผู้ ไต่ของภัยเกลี้ยกซึ่ง
แม้จะมีบ้างก็ ^๓ขอท่านทั้งปวงจงปลงพระไตรลักษณ์ให้เกิดกุศลธรรม
แล้วแผ่ส่วนกุศลแต่ให้ข้อโศลกกรรมแก่เธอผู้ไปสู่ปรโลกแล้ว ^๔ตาม
ธัมมคัมภีร์เทอญ.

๑๖ พฤษภาคม สภานายก

หอพระสมุทวชิรญาณ

วันที่ ๕ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๕๖๘

สารบาบพ์

อธิบายเรื่องนามประเทศสยาม	หน้า ๑
อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยา	„ ๖
อธิบายเรื่องพระมหาอุปราช	„ ๒๓
อธิบายมูลเหตุที่ไทยมีทางไมตรีกับฝรั่ง	„ ๓๑
พวกเขาไปเขตออกมาถึงเมืองกาฬิณูในอินเดียครั้งแรก	„ ๓๓
พวกเขาไปเขตออกมาถึงเมืองกาฬิณูครั้งที่ ๒	„ ๔๓
พวกเขาไปเขตออกมามีอำนาจในอินเดีย	„ ๔๕
พวกเขาไปเขตออกมาถึงเมืองมละกา	„ ๔๖
พวกเขาไปเขตค้ำไต้เมืองมละกา	„ ๔๗
ไปเขตเข้ามาทำไมตรีกับไทย	„ ๔๘
ไปเขตทำไมตรีกับเมืองหงสาวดี	„ ๔๙
อธิบายเรื่องพระเทียรราชาได้ราชสมบัติ	„ ๕๑
ก. อธิบายเรื่องพงศาวดาร	„ ๕๑
แสดงลำดับพงศาวดารเป็นข้อ ๆ	„ ๕๓
พงศาวดารที่แตกต่างกัน	„ ๕๗
ข. วินิจฉัยเรื่องพระเทียรราชาได้ราชสมบัติ	„ ๕๘
๑ วินิจฉัยเรื่องสมเด็จพระไชยราชาสวรรคต	„ ๕๙
๒ วินิจฉัยเรื่องพระแก้วฟ้าบริษัทยาบาท	„ ๕๙
๓ วินิจฉัยเรื่องผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน	„ ๖๓
๔ วินิจฉัยเหตุที่พระเทียรราชาออกทรงผนวช	„ ๖๒

๕	วินิจฉัยเหตุที่ให้ช่างบำรุง	หน้า ๖๗
๖	วินิจฉัยเรื่องท้าวศรีสุภาจันทร์คยชู้	๖๘
๗	วินิจฉัยเหตุที่ท้าวศรีสุภาจันทร์ตั้งขุนชินราช เป็นขุนรวงศาธิราช	๗๐
๘	วินิจฉัยข้อว่าท้าวศรีสุภาจันทร์ให้เอาราชอาสน์ ไปขู่ให้ขุนรวงศาธิราช	๗๑
๙	วินิจฉัยเหตุที่พระยามหาเสนาถูกแทงตาย	๗๑
๑๐	วินิจฉัยเรื่องท้าวศรีสุภาจันทร์ให้ขุนรวงศาธิราช ว่าราชการแผ่นดิน	๗๒
๑๑	วินิจฉัยเหตุที่สมเด็จพระแก้วฟ้าถูกปลงพระชนม์	๗๔
๑๒	วินิจฉัยเรื่องกัจจกขุนรวงศาธิราช กับท้าวศรีสุภาจันทร์	๗๗
๑๓	วินิจฉัยเรื่องขุนรวงศาธิราชไปจับช่าง	๗๘
๑๔	วินิจฉัยอุบายที่กัจจกขุนรวงศาธิราช กับท้าวศรีสุภาจันทร์	๗๘
๑๕	วินิจฉัยลักษณะที่กัจจกขุนชินราช	๘๐
๑๖	วินิจฉัยเรื่องถวายสมยศแก่พระเทียรราชา	๘๑
๑๗	วินิจฉัยเรื่องสมเด็จพระมหาจักรพรรดิขุนย้าเห็น	๘๒
ก.	ข้อความเบ็ดเตล็ดในเรื่องพระเทียรราชา	๘๓
๑	การกำหนดเหตุการณ	๘๓

๒	บุคคลที่ปรากฏนามในเรื่อง	หน้า ๘๓
๓	เรื่องไพร่พลของขุนวรวงศาธิราช	หน้า ๘๖
๔	ภูมิสถานบ้านเรือนที่กรุงศรีอยุธยา	๙ ๘๗
ง.	เรื่องพระเทียรราชาไ้ราชสมบัติ	๙ ๘๗
๑	สมเด็จพระไชยราชาไปตีเมืองเชียงใหม่	๙ ๘๗
๒	พระไชยราชาสวรรคต	๙ ๘๗
๓ ก.	พระเทียรราชาออกทรงผนวช	๙ ๘๗
๓	ท้าวศรีสุทธานินทร์ตั้งพันบุตรศรีเทพเป็นขุนชินราช พันถนอมเจ้าหอพระ	๙ ๘๘
๔	ท้าวศรีสุทธานินทร์ตั้งขุนชินราชเป็นขุนวรวงศาธิราช	๙ ๘๙
๕	ท้าวศรีสุทธานินทร์ให้ลอบฆ่าเจ้าพระยามหาเสนา	๙ ๘๙
๖	ท้าวศรีสุทธานินทร์อภัยให้พระเทียรราชาทรงผนวช	๙ ๘๙
๗	ท้าวศรีสุทธานินทร์ก็อภัยตั้งขุนวรวงศาธิราช เป็นผู้บังคับการทหารล้อมวัง	๙ ๘๙
๘	ขุนวรวงศาธิราชได้กำลั้งในราชการ	๙ ๘๙
๘	สมเด็จพระแก้วฟ้าอุกวางยาพิษ	๙ ๘๙
๙	ขุนวรวงศาธิราชได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน	๙ ๘๙
๑๐	ขุนวรวงศาธิราชได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน	๙ ๘๙
๑๑	พระเทียรราชาเสียดับ	๙ ๘๙
๑๒	กาจักขุนวรวงศาธิราช	๙ ๘๙

๑๔ พระเทียบราชาไถ่ราชสมบัติ	หน้า ๘๘
๑๕ เจ้าเมืองฝ่ายเหนือคุมกำลังหัวเมืองลงมา	,, ๘๘
๑๖ สมเด็จพระมหากษัตริย์ทรงบำเหน็จข้าราชการ	,, ๘๘
ตำนานกฎหมายเมืองไทย	,, ๑๐๐
วิธีตั้งกฎหมาย	,, ๑๐๑
ศักราชที่ใช้ในกฎหมาย	,, ๑๐๓
กฎหมายครั้งกรุงเก่า	,, ๑๐๕
วิธีจัดทำบทกฎหมายครั้งกรุงเก่า	,, ๑๑๓
กาลาธรรมศาสตร์รามัญ	,, ๑๑๓
กาลาธรรมศาสตร์ไทย	,, ๑๑๕

อธิบายเบ็ดเตล็ดในเรื่องพงศาวดารสยาม
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงพระนิพนธ์

อธิบายเรื่องนามประเทศสยาม

ชาวเราพูดจาแลแต่งหนังสือมักใช้คำว่า “เมืองไทย” บ้าง ใช้คำว่า “ประเทศสยาม” บ้าง หมายความว่าเหมือนกันว่าประเทศที่เราอยู่นี้ ที่จริงก็ไม่ผิด เพราะประเทศนั้นชอบเรียกกันทั่วไปในโลกว่า “ประเทศสยาม” แลเป็นประเทศที่เราผู้เป็นชนชาติไทยครอบครอง จะเรียกว่าเมืองไทยก็ถูกเหมือนกัน แต่ถ้าว่าโดยทางภาษาแลทางพงศาวดารคำว่า “เมืองไทย” ก็ยัคำว่า “ประเทศสยาม” หมายความว่าต่างกัน แลความที่หมายผิดกันมาก คำว่าเมืองไทยนั้น ตามภาษาหมายความว่าเป็นที่อยู่ของชนชาติไทย เมืองโคชาวเมืองเป็นชนชาติไทย ก็เรียกเมืองนั้นได้ว่าเมืองไทย ก็ชนชาติไทยมีหลายพวกหลายเหล่าด้วยกัน เช่นพวกไทยใหญ่ (เงี้ยว) พวกลื้อ พวกจีน พวกพวน พวกผู้ไทย แลพวกโททางแคนตังเกี๋ย แลในแดนจีนข้างฝ่ายใต้ก็ยังเป็นดินแดนของชนชาติไทย เมืองของไทยพวกนั้นๆ ก็นับว่าเป็นเมืองไทย เพราะฉะนั้นถ้าว่าโดยทางภาษาเมืองไทยมีมากมายหลายแห่ง หากแต่ประเทศของเราเท่านั้นไม่ ถ้าว่าโดยทาง

พงศาวดาร คำว่าเมืองไทยกับประเทศสยามยิ่งห่างกันออกไปอีก กว๊ยเมืองไทยเดิมตั้งอยู่ดินแดนซึ่งในบันทึกเรียกว่ามณฑลชนหน่าอันเป็นแดนจีนข้างฝ่ายใต้ ที่อ่าวเมื่อ พ.ศ. ๔๐๐ ถ่วงมา ชนชาติไทยจึงลงมาเที่ยวตั้งบ้านเมืองอยู่ใหม่เกิดเป็นแดนไทยใหญ่ ไทยน้อย แคนถานซ้าง (หลวงพระบาง) แลถานนา (มณฑลภาคพายัพ) แล้วแต่อำนาจลงมาเมืองที่เรายกบันทึก ซึ่งแต่เดิมทีเคยเป็นดินแดนของชนชาติลาว (ละว้า) เมื่อไทยมาได้ครอบครองเป็นเจ้าของแล้ว จึงมาเรียกว่า "เมืองไทย" สันนิษฐานว่าเห็นจะเกิดเรียกตั้งแต่ครั้งชนชาติไทยขยายอำนาจลงมาเที่ยวตั้งบ้านเมืองเมื่อใดดินแดนของชนชาติอื่น แลรวยรวมไทยก๊วยกันตั้งบ้านเมืองอยู่แห่งใดก็เรียกที่แห่งนั้นว่าเมืองไทย เป็นการประกาศแก่ชนชาติอื่นว่าเป็น อาณาเขตของชนชาติไทย เป็น ลำดับมาเพราะฉะนั้นคำว่าเมืองไทยจึงเป็นคำสำหรับไทยเรียกบ้านเมืองของตนเองมาจนตรายเท่าทุกวันนี้

ส่วนคำว่า "สยาม" นั้น เป็นคำภาษาสันสกฤต แปลนัยหนึ่งว่า "กล้ำ" หรืออีกนัยหนึ่งแปลว่า "ทอง" เมื่อใช้เรียกเป็นนามประเทศว่า "สยามประเทศ" จึงหมายความว่าประเทศที่อยู่ของมณษย์จำพวกผิวกล้ำ หรือมีฉนั้นหมายความว่าประเทศที่เกิดทองคำ ความอย่างข้างหลังสมก๊วยเรื่องประวัติพระพุทธศาสนา ซึ่งแต่งในภาษามคธกล่าววว่า พระเจ้าอโศกมหาราชให้พระโสณกัษัตริย์พระศาสนามาประกิชฐานใน "สุวรรณภูมิ" ประเทศ ก็ประเทศ

“อู่ทอง” คำที่เรียกว่าสยามประเทศจะหมายความว่าอะไรก็ตาม แต่เป็นคำภาษาสันสกฤต ซ่อนเป็นหลักฐานว่าเป็นนามที่ชาวมัชฌิมประเทศเรียกก่อน จะเป็นพวกที่อยู่ในอินเดีย หรือพวกที่มาได้เป็นใหญ่อยู่ในเมืองชอมเรียกก่อนก็ได้ทั้งสองสถาน พิจารณาที่เห็นมีเค้าเงื่อนว่าพวกชาวมัชฌิมประเทศที่มาเป็นใหญ่ในเมืองชอมจะบัญญัติขึ้น กว๋ม อักษรารวิไว้ ที่รูปภาพในพระนครวัดแห่งหนึ่ง ว่า “รูปชาวสยาม” ดังนี้

แต่ชื่อนานาประเทศทั้งปวง เรียก นาม ประเทศ ที่เราชอบว่าประเทศสยามมาแต่โบราณ มีในจดหมายเหตุจีนแต่โบราณชื่อว่า “เกิมทีเกี้ยว” ประเทศนี้มีสองอาณาจักรเป็นอิสระแก่กัน อาณาจักรข้างใต้เรียกว่า “หลอชก๊ก” (ละโว้) อาณาจักรข้างเหนือเรียกว่า “เสียมก๊ก” (สยาม) ต่อมาสองอาณาจักรนี้รวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน จึงจึงเรียกนามรวมกันว่า “เสียมหลอชก๊ก” ต่อมาละคำ “ชก” ออกเสีย คงเรียกแต่ว่า “เสียมหลอชก๊ก” มาจนตรายเท่าทุกวันนี้ พิจารณาที่ความตามหลักฐานในจดหมายเหตุจีนซึ่งกล่าวมา สันนิษฐานว่าเกิมทีเกี้ยวชาวต่างประเทศเห็นจะเรียกประเทศนี้ว่าสยามทั้งหมด ครั้นพวกชอมขยายอาณาเขตเข้ามาถึงประเทศนี้มาตั้งเมืองลพบุรีเป็นราชธานี จึงปรากฏนามอาณาเขตชอมที่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ว่าอาณาเขตละโว้ ตามนามเกิมของเมืองลพบุรี ดินแดนอันมีไต่อยู่ในอาณาเขตละโว้ พวกชาวต่างประเทศก็ยังคงเรียกว่าสยามอยู่อย่างเกิม ครั้นพระร่วงตั้งราชอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นอิสระ ชาวต่างประเทศจึงเรียกราชอาณาจักร

สุโขทัยตามนามเดิมว่าสยามประเทศ ครั้นเมื่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็น
ราชธานี แล้วรวมราชอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นอาณาจักรอันเดียวกัน
จึงเป็นเหตุให้จีนเปลี่ยนนามเรียกว่า “เสียมหลอชก๊ก”

ในเรื่องคำว่าเมืองไทย ก็ย้คำว่าประเทศสยาม ที่อธิบายมานี้
มีความจริงที่ประหลาดท้ออย่างหนึ่ง คือคำว่าเมืองไทย เป็นคำพวก
ไทยเรียก แต่ชาวประเทศอื่นเขาไม่เรียก ส่วนคำว่าสยามนั้น เป็น
คำที่ชาวต่างประเทศเรียก แต่ไทยเองหาเรียกไม่ เช่นเช่นนี้มาแต่
โบราณ ในศิลาจารึกครั้งราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ เมื่อจะกล่าวถึง
นามประเทศนี้ ก็เรียกแต่ว่ากรุงสุโขทัย มาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี มีพระราชสาส์นหรือทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศ เมื่อ
จะกล่าวนามประเทศนี้ก็ใช้แต่ว่ากรุงศรีอยุธยา มีสำเนาตัวอย่างหนังสือ
ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แลทำหนังสือสัญญากับพระ
เจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ กรุงฝรั่งเศส ฝ่ายฝรั่งเศสใช้คำว่าสยาม แต่ฝ่ายไทย
ก็ใช้คำว่ากรุงศรีอยุธยาทุกแห่ง แม้จนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ใน
รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ แลรัชกาลที่ ๓ ก็ยังคงใช้นามประเทศใน
ภาษาไทยว่ากรุงศรีอยุธยาต่อมา มีตัวอย่างอยู่ในหนังสือสัญญาซึ่งทำ
กับอังกฤษ (ครั้งเซอร์ปีเตอร์เป็นทูตเข้ามา) เมื่อพ.ศ. ๒๓๑๓
ยังใช้คำว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นนามประเทศ

ไทยเราเพิ่งมาใช้คำสยามเป็นนามของประเทศในทางราชการ ต่อ
ในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ (ข้าพเจ้าไม่มีเวลาพอที่จะสอบให้

รู้แน่ว่าเริ่มใช้มาแต่ขัศไค) เจ้าใจว่าคเหมือนจะใช้เมื่อทำหนังสือสัญญา
 ทางพระราชไมตรีกับอังกฤษ เมื่อขเดาะ พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นเคิมมา
 เพราะพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าใช้คำว่า
 กรุงศรีอยุธยา เป็นแต่นามราชธานีเก่า ไม่ตรงกับนามประเทศ แล
 นานาประเทศเรียกนามอยู่ว่าประเทศสยามทั่วกันแล้ว จะใช้นามอันหา
 เหมาะไม่ จึงได้ใช้นามว่าประเทศสยามในทางราชการแต่นั้นมา

ทอสมุดกลาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน กรุงศรีอยุธยา

ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวว่ พระเจ้าอู่ทองสร้่างกรุงศรีอยุธยาแล้ว (เมื่อทำพระราชพิธีราชาภิเษก) ซึ่งพอพรหมณ์ถวายพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมพิตร เหมือนด้วยนามสมเด็จพระนารายณ์อวตาร อันผ่านกรุงศรีอยุธยามาก่อนนั้น หนังสือเก่าทุก ๆ เรื่องบันทึกไว้ด้วย ทั้งที่แต่งในภาษาไทยแลภาษามอญใช้พระนามรามธิบดีนั้น เป็นพระนามของพระเจ้าอู่ทองที่สร้างกรุงศรีอยุธยาทุกเรื่อง แต่สร้อยพระนามเขียนแปลก ๆ กันยาวบ้างสั้นบ้าง ข้าพเจ้าก็ค้ตามที่ได้พบในที่ต่าง ๆ มาลงไว้ต่อไปนี้

๑ ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง สมเด็จพระรามาธิบดียัตินทรศรีสุนทรบรมมหาจักรพรรดิศร บวรธรรมิกมหาราชาธิบดีพรหรินทร อินทรเศไชไชย มไหศุริยสรวรยา เทพาคีเทพทริภูวนาบรมยาทยพิตร

๒ ในกฎหมายลักษณะโจร สมเด็จพระรามาธิบดีศรีศฤยวิวัธยจักรพรรดิราชาธิราช ตรีภูวนาธิเบศร บรมยพิตร

๓ ในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรจักรพรรดิราชาธิราช ราเมศวรธรรมิกราชเศไชไชย เทพทริภูวนาธิเบศร บรมยพิตร

๔ ในกฎหมายลักษณะฉ้อโกง สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมจักร
พรรคิราชาธิราช บรมขพิตร

๕ ในกฎหมายลักษณะอาญาราษฎร สมเด็จพระรามาธิบดี ศรี
สุนทรบรมจักรพรรคิราชาธิราช

๖ ในโครงการแข่งขันน้ำที่พรหมณเอนในพระราชพิธีศรีสังฆานกาล
สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทร บรมมหาจักรพรรคิราชาธิราช

พระนามรามธิบดีนั้น ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ใน
ประเทศทางนี้ได้ ใช้นามพระนามก่อนพระเจ้าอู่ทอง แต่ต่อมาภายหลัง
ปรากฏในศิลาจารึกถ้ำยวนที่เมืองหงสาวดี ว่าพระเจ้าหงสาวดีพระองค์
ที่เรียกพระนามในหนังสือราชาธิราช ว่าพระเจ้าศรีสาทกยวงศธรรมเจดีย์
คือพระมหาชัยภูธรนั้น ได้ ใช้นามรามธิบดีเป็นพระนามในจารึกพระ
องค์ ๓ พระเจ้ากรุงกัมพูชาที่ ใช้นามรามธิบดี ก็มีแต่ในสมัย
ภายหลังมาทั้งนั้น

เรื่องพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งไทยทั้งพม่ารามัญตามทีเรียก
กันแต่ก่อนมา ลัทธิของชาวประเทศทางนี้มี วิถีเรียกพระนามพระเจ้า
แผ่นดินถึง ๕ อย่างต่างกัน คือ

- ๑ พระนามตามที่ทำไว้ในพระสุพรรณบัฏ
- ๒ พระนามพิเศษถวายเพิ่มพระเกียรติยศ
- ๓ พระนามที่เรียกกันในเวลาเมื่อเสด็จดำรงพระชนม์อยู่
- ๔ พระนามตามที่ปากตลาดเรียกกันเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว

๕ พระนามที่เรียกในราชการในเวลาเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว

๑ พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏนั้น ตามราชประเพณีอันมีมาแต่โบราณ เมื่อจะทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ขึ้นผ่านพิภพ สมณพราหมณาจารย์แลเสนาพฤตมา มาดัยที่เป็นผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ประชุมปรึกษากันถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น จารึกลงในแผ่นทองถวายเมื่อทำพิธีราชาภิเษก มักเป็นพระนามมีสระอภัยยาวมาก

๒ พระนามพิเศษ ที่ถวายเพิ่มพระเกียรติยศนั้น คือ ถ้าในแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด มีเหตุการณ์เกิดขึ้นอันเป็นพระเกียรติยศพิเศษ จึงถวายพระนามพิเศษเฉลิมพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น เช่นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดใดซึ่งเสด็จมาสู่พระบารมี จึงถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นว่า “พระเจ้าช้างเผือก” นี้เป็นต้น ประเพณีถวายพระนามพิเศษที่วานี้เห็นจะมีมาเก่าแก่มาก พระเจ้าอโศกในมคธราชรัฐที่เรียกพระนามในหนังสือว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกกัถิ ที่จารึกพระนามไว้ว่าพระเจ้าชัยทัตตทัถิ พระเจ้ากัถิผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภกพระองค์แรกในลังกาทวีป ที่ใช้พระนามในหนังสือว่า พระเจ้าทอวานัมมียัถิกัถิ เหล่านี้น่าจะเป็นพระนามที่ถวายพิเศษ พระนามถวายพิเศษแรกปรากฏในสยามประเทศนี้มีเมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทย พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงพระราชศรัทธาสละราชสมบัติออกทรงผนวชคราว ๑ เมื่อลาผนวชแล้วพระมหาสวามีสังฆราช

ซึ่งมาแต่ลังกา ถวายพระนามว่าพระเจ้าศรีศรีภพอรุณชิตสุริยโชติมหา
ธรรมิกราชาธิราชดังนี้ มาในชั้นกรุงศรีอยุธยาข้าพเจ้าเห็นว่าพระนาม
พระเจ้าแผ่นดินที่เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถก็ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ พระเจ้าทรงธรรมก็
พระเจ้าปราสาททองก็ พระนารายณ์ก็ เหล่านี้ น่าจะเป็นพระนาม
ถวายพิเศษ กวดยเหตุจกกล่าวต่อไปนี้ คือ

พระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เห็นจะมาแต่ศรีศรีภพ
อรุณชิตที่พระมหาสมณสังฆราชถวายแก่พระเจ้าลิไทยกรุงสุโขทัย จะ
ถวายพระนามนี้แก่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อใดทราบไม่ได้ เห็นใน
ขานแผนกกฎหมายครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใช้พระนาม
นี้แล้ว ว่าสมเด็จพระรามธิบดีศรีบรมไตรโลกนาถ ยังมีพระเจ้าแผ่นดิน
พระองค์อื่นที่ใช้พระนามนี้ คือ มหาราชเจ้าวชิรจักรของราชสมบัติเมือง
เชียงใหม่ในคราวเดียวกัน แลเป็นคู่รบกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
หนังสือข้างฝ่ายเหนือเรียกว่าตีโลกราช ที่เป็นพุทธศาสนปดัมภกเมื่อ
ทำสังคายนาซึ่งนี้ในตำนานของเราว่าเป็นครั้งที่ ๗ นั้น ต่อมาพระเจ้า
ทรงธรรมได้ใช้พระนามปรากฏในที่ข้างแห่งว่า สมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถทรงธรรมดังนี้ จึงเห็นว่าพระนามพระบรมไตรโลกนาถนั้นเป็น
พระนามพิเศษพระนาม ๑

พระนามที่เรียกว่าพระมหาจักรพรรดินั้น รู้ได้แน่ว่าเป็นพระนาม
พิเศษ แม้ค้นคำวาทพราหมณ์หรือคำวาทที่มาจากในพระพุทธศาสนาก็ปรากฏว่า

พระเจ้าแผ่นดินต่อข้างพระองค์จะเป็นจักรพรรดิราชา พระนามนั้นชั้น
 กรุงเก่าเห็นจะถวายเมื่อมีข้างเผือกถึง ๗ ข้าง วิเศษกว่าที่จะเรียกเพียง
 พระเจ้าข้างเผือก

พระนามที่เรียกว่าพระเจ้าทรงธรรมนั้น มาแต่คำว่าธรรมราชาแน่
 พระนามที่เรียกว่า ธรรมราชา มูลเหตุเกิมน่าจะเกิดขึ้นแต่ครั้งพระเจ้า
 อโศก ด้วยเหตุแสดงพระองค์เป็นธรรมราชา พระนามนั้นพระเจ้าแผ่นดิน
 ในลังกาทวีปคงจะเอามาใช้ แลพวกลังกาพาเข้ามาในประเทศไทย ยก
 ย่องว่าคัมภีร์พรพริราชา ปรากฏว่าได้ถวายพระนามแก่พระเจ้าติไทย
 กรุงสุโขทัยเป็นครั้งแรก เห็นจะถวายพระนามแก่พระเจ้าทรงธรรม
 กรุงศรีอยุธยา เนื่องในเหตุที่พวดยะพุดชยาท ไต้พยในหนังสือ
 จกทหมายเทศของวันวิดิวิดิันคาวว่าเรียกกันมาแต่ยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่

พระนามที่เรียกว่าพระเจ้าปราสาททองนั้น ที่จริงพม่าเขาใช้ก่อน
 คงจะแลเห็นได้ในหนังสือราชาธิราช ที่เขาเรียกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า
 พระเจ้ามันเทียรทอง พระนามนั้นเห็นจะเอาอย่างพม่ามาถวาย เมื่อสร้าง
 พระวิหารสมเด็จเป็นปราสาทปักของมีชั้นองค์แรก มีปรากฏในจกทหมาย
 เทศของวิดิันคาวว่าใช้แต่ยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าไม่
 เชื่อว่าพระนามนั้นเกิดขึ้นเพราะชุกปราสาททองไต้ในจอมปลวก ถึงกล่าว
 ในหนังสือเรื่องคำให้การของชาวกรุงเก่า

พระนามที่เรียกว่าพระนารายณ์นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นพระนาม
 พิเศษ ด้วยไต้พยในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่ง

เป็นลขยัหลวงครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรียกพระนาม
 สมเด็จพระนเรศวรว่า “สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า” ทุกแห่ง แลพ
 หนังสือตำนานแห่งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษ
 อกเรื่อง ๓ ที่เมืองนครศรีธรรมราชเรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า
 “สมเด็จพระนารายณ์เมืองหาง” หมายความว่าสมเด็จพระนารายณ์พระองค์
 ที่สวรรคตที่เมืองหาง หนังสือทำให้เข้าใจว่าเวลาเมื่อครั้ง จะมีพระเจ้า
 แผ่นดินที่เรียกว่า พระนารายณ์ว่าพระองค์เคี้ยว (คือมีพระนารายณ์
 ลพวิชนอกองค์ ๓) จึงเรียกพระนารายณ์เดิมว่าพระนารายณ์เมืองหาง
 ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้เข้าใจว่า พระนามที่เรียกว่าพระนารายณ์นั้น
 เป็นพระนามพิเศษครั้งหลัง ที่ถวายพระนามพิเศษอย่างอธิบายมานี้คงยัง
 จำกันไม่ค่อยโดยมาก คือที่ได้ถวายพระนาม “บิรมหาราชวิราช” แก่
 พระบาทสมเด็จพระ รุ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ได้เสด็จดำรง
 สิริราชสมบัติยืนนานยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นๆ ในสยามประเทศ
 ครั้งทำพระราชพิธีฉิมมงคลภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ เพราะพระองค์เป็นที่
 รักของประชาชนทั่วไป พระนามนี้จารึกอยู่ที่ฐานพระบรมรูปทรงม้า ซึ่ง
 ประชาชนชาวสยามพร้อมกันทำถวายสนองพระเดชพระคุณ ยังอยู่ที่หน้า
 พระลานสวนกุหลาบทุกวันนี้

๓ พระนามพระเจ้าแผ่นดิน ที่เรียกในเวลาเสด็จดำรงพระชนม์อยู่
 นั้น มักเรียกเหมือนกันทุกพระองค์ คือ ผู้ที่เป็นขั้วขอบขัณฑสีมา ก็
 เรียกพระเจ้าแผ่นดินของตนว่า ขุนหลวง หรือพระเป็นเจ้า หรืออย่างเรา

เรียกว่าพระเจ้าอยู่หัว มีใต้ออกพระนามเฉพาะพระองค์ ถ้าชาวเมืองอื่น
เรียกก็มีที่จะเรียกตามนามเมืองที่พระเจ้าแผ่นดินนั้น ๆ ครอง ก็เช่น
เรียกว่าพระเจ้าอู่ทอง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้า
อังวะ เป็นต้น บางทีก็เรียกตามพระนามเดิมของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ๆ
เช่นเรียกว่า พระร่วง พระยาอู่ พระเจ้ามังฆ้อง กังนั พระนามที่เรียก
ตามนามเมืองหรือตามพระนามเดิมอย่างนี้ ล้วนเป็นคำของพวกเมือง
อื่นเรียก

๔ พระนามที่ปากตลาดเรียกเมื่อเวลาล่วงรัชกาลแล้วนั้น ก็เช่น
เรียกว่า ขุนหลวงเพทราชา ขุนหลวงเสื่อ ขุนหลวงท้ายสระ ขุนหลวง
ทรงปลา เป็นต้นตลอดจนขุนหลวงบรมโกษ ขุนหลวงท้าวทแลพระที่นั่ง
สุริยามรินทร์ เกิดแต่ไม่รู้ว่พระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ๆ ที่ล่วง
รัชกาลแล้ว พระองค์ใดเรียกพระนามในราชการว่าอย่างไร ราษฎรก็เรียก
เอาความที่สำเนียงก่าหนักกัน ก็เช่นว่า ขุนหลวงเพทราชา ก็เพราะ
ใต้เป็นที่พระเพทราชาอยู่เมื่อก่อนใต้ราชสมบัติ เรียกว่าขุนหลวงเสื่อ
ก็เพราะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นร้ายกาจ เรียกว่าขุนหลวงท้ายสระ
ก็เพราะเสด็จอยู่พระที่นั่งข้างท้ายสระ เรียกว่าขุนหลวงทรงปลา ก็เพราะ
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นชอบทรงตกปลา พระนามที่เรียกว่าขุนหลวง
บรมโกษนั้น เป็นพระนามที่มักเรียกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่พงศาวรดค
ล่องไปแล้วทุกพระองค์ อย่างเราเรียกกันว่าในพระโกษนี้เอง สมเ็จ
พระเจ้าบรมโกษ (เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หลังในกรุงศรีอยุธยาที่

ใต้ทรงพระโกษ) คนคงเรียกกันว่าพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกษ หรือในพระโกษมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว ส่วนขุนหลวงท้าวตันนั้น พระนามเดิมเรียกในราชการว่า เจ้าฟ้าอุทุมพร ไทโยนกรมขุนพรพินิต เมื่อเสวยราชย์อยู่ในราชสมบัติไม่ช้า ก็ละราชสมบัติออกทรงผนวช คนทั้งหลายจึงเรียกว่าขุนหลวงท้าวทัก หมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินที่อยู่วัด มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนพระเจ้าสุริยามรินทร์นั้น ครั้งกรุงเก่าคงเรียกกันเพียงว่า ขุนหลวงหรือพระเจ้าอยู่หัว เพราะเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่เสวยราชย์พระองค์หลังที่สุด มาเรียกพระนามอันคงแต่ครั้งกรุงธนบุรี เรียกว่าขุนหลวงพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เพราะเสด็จอยู่ที่พระที่นั่งนั้น ครั้นถึงพระเจ้ากรุงธนบุรีเองต่อมาชั้นหลังเรียกกันว่า ขุนหลวงตาก กวียเหตุไ้เป็นผู้นั้วราชการเมืองตากครั้งกรุงศรีอยุธยา ประเพณีเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินตามปากตลาดดังนี้ มีตลอดจนเมืองพม่ารามัญ พระเจ้าหงสาวดีไชยสิงห์ ซึ่งเป็นราชโอรสรับราชสมบัติต่อพระเจ้าบรมนอง พม่าเรียกภายหลังว่า “พระเจ้าชเลยทอง” เพราะที่สุคเมื่อหันสมเด็จพระนเรศวรลุดเขาไปก็ไว้ที่เมืองของขุนทิวงคต แลพระเจ้าแผ่นดินพม่าพระองค์ ๓ ในราชวงศ์อลองพญา พม่าเรียกว่า พาคยัคอ แปลว่า พระเจ้าอ่าว ดังนั้นก็

๕ พระนามที่เรียกในราชการเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้วเกิดแต่ความจำเป็นที่ระต้องเรียกพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลก่อนๆ ให้ปรากฏพระนามผิดกัน เพราะพระนามตามพระสุพรรณบัฏมักจะเหมือนกันโดยมาก จึง

ต้องสมมติพระนามขึ้นสำหรับเรียกเฉพาะพระองค์ เรื่องนี้มีความลำบาก
 เป็นอุทาทธณ์ แม้ในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง คือเมื่อรัชกาลที่ ๒
 เรียกรัชกาลที่ ๑ ว่าแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็เป็นอันถูกต้อง
 เรียกขยับมาตลอดรัชกาลที่ ๒ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ มีรัชกาลที่ล่วงแล้ว
 เป็น ๒ รัชกาลขึ้น เกิดเรียกกันขึ้นว่าแผ่นดินต้น แผ่นดินกลาง
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พอพระราชหฤทัย คำว่า
 รัชกาลที่ ๑ เป็นแผ่นดินต้น รัชกาลที่ ๒ เป็นแผ่นดินกลาง รัชกาล
 ที่ ๓ ก็จะกลายเป็นแผ่นดินสุดท้าย เป็นอัมมังคละ จึงประกาศให้
 เรียกรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ตามพระนามพระพุทธอรุณ ซึ่งทรงสร้างขึ้นเป็น
 พระบรมราชูปถัมภ์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ว่าพระพุทธยอดฟ้า
 ฟ้าโลกแลพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้เรียกพระนามพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 ฟ้าโลก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ ว่าพระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาจนตรายเท่าทุกวันนี้ มาถึง
 รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราช
 คำว่า เห็นว่าเรื่องนามแผ่นดิน ควรจะกำหนดไว้ ให้เป็นยติเสียแต่แรกก็
 เดียว จึงถวายพระนามรัชกาลที่ ๑ ว่าพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วน
 รัชกาลของพระองค์เอง ให้เรียกว่าพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็น
 ธรรมเนียมสืบต่อมาจนทุกวันนี้

พระนามพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงรัชกาลไปแล้ว ซึ่งสมมตเรียกใน
 ราชการครั้งกรุงศรีอยุธยา เรียกตามต้นพระนามในพระสุพรรณบัฏบ้าง
 เรียกตามพระนามพิเศษบ้าง แต่โดยมากนั้นเรียกตามพระนามเดิมที่
 ปรากฏแก่คนทั้งหลาย เมื่อก่อนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ๆ ได้ผ่าน
 พิภพ ยกตัวอย่างคึงพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่า พระรามศวร
 พระมหินทร พระนเรศวร พระเอกาทศรถ พระวิษณุ พระยอศฟ้า
 พระเชษฐา พระอาทิตย์วงศ์ เจ้าทองจันทน์ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์
 เจ้าฟ้าไชย เหล่านี้เป็นพระนามแต่ครั้งยังเป็นลูกหลวงทั้งนี้ พระนาม
 ที่เรียกว่าพระบรมราชา พระรามราชา พระอินทราชา พระไชยราชา
 พระมหาธรรมราชา พระศรีธรรมราชา เหล่านี้ขึ้นคำที่ใช้คำว่าราชา
 ไว้ท้าย ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นพระนามสำหรับเจ้าครองเมือง พระนาม
 พระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกพระนามพิเศษแลเรียกอย่าง
 ปากตลาดอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร มาปรากฏที่สมมตใช้ใน
 ราชการเป็นอย่างอื่น มีอยู่ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าหลายพระองค์
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอนุมัตินำมาใช้ในพระ
 ราชนิพนธ์ คือ

สมเด็จพระเจ้าประสาททอง ใช้ว่า สมเด็จพระรามอิเษคร

สมเด็จพระเพทราชา ใช้ว่า สมเด็จพระธาดาอิเษคร

สมเด็จพระเจ้าเสือ ใช้ว่า สมเด็จพระสุริเบนทราธิเบศ

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ใช้ว่า สมเด็จพระภูมินทราชาธิราช

สมเด็จพระเจ้าบรมโกษา ใช้นามว่า สมเด็จพระมหาบรมราชา
 (แต่พระนามนี้ เมื่อได้ค้นฉบับพม่ามาแปลสอใน พ.ศ. ๒๔๕๕
 เรียกพระนามพระเจ้าบรมโกษาในบางแห่งว่าพระมหาธรรมราชา เรียก
 พระมหาธรรมราชา ซึ่งเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวร ว่าพระ
 สุธรรมราชาทั้งนี้)

พระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ใดจะมีพระนามตามที่
 จารึกในพระสุพรรณบัฏว่าอย่างไร จะทราบในเวลานี้ไม่ได้แน่นอนตนเอง
 ข้าพเจ้าได้สอพระนามตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระ
 ราชทัตเลขา แลในบานแพนกฎหมาย (ต้องขอยกไว้หน่อย ว่า
 ศักราชที่ลงไว้ในกฎหมายผิดอยู่หลายแห่ง บางที่ศักราชจะพาให้
 ข้าพเจ้าหลงรัชกาลไปได้บ้าง) พระนามพิสดารตามที่พบมีอยู่ดังนี้

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๑ ในกฎหมายลักษณะขบถศึก สมเด็จพระนารายณ์พิทริสทธิสุนทร
 ธรรมเทศา มหาสุริยวงศ์ องค์บุรุษโศกมบรมมหาจักรพรรดิศวร บวร
 ธรรมิกมหาราชวิราช (เข้าใจกันว่าพระนามนี้ถูกขึ้นเพราะหมายความว่า
 ว่าพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น)

๒ กฎมณเฑียรบาล สมเด็จพระรามาธิบดีบรมไตรโลกนาถ มหา
 มงกุฎเทพมุนษย์ บวรสิทธิสริยวงศ์ องค์พุทธางกูรบรมพิตร

๓ กฎหมายคักกัณาในกรุง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกติก
 ผู้เป็นเจ้า

๕ กฎหมายศักดิ์กินาหัวเมือง สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตร
โลกนาถ

๕ กฎหมายลักษณะขบถศึก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิรามาธิบดี

๖ กฎหมายลักษณะขบถศึก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิรามา
ธิบดี (๕ กับ ๖ ถ้าศึกราชพลาคคงเป็นกฎหมายแผ่นดินสมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ)

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

กฎหมายลักษณะรับฟ้อง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชรามศวร บรม
นาถบรมบพิตร

สมเด็จพระไชยราชาธิราช

กฎหมายลักษณะพิกษุณี สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมจักร
พรรดิศวร บวรธรรมิกมหาราชาธิราช

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารสมัยพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระ
พระสรรเพชญ์วงศ์กรุงศรีโยคม บรมมหาธรรมราชาธิราชรามศวร ปวเรศ
ธรรมิกราชเคไชไชย พรหมเทพาภิเทพนฤยคินทร ภูมินทรเทพ
สมมติราช บรมบพิตร

สมเด็จพระเอกาทศรถ

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารสมัยพระราชหัตถเลขา พระศรี

สรรเพชญ์ สมเด็จพระราชาธิราชรามธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักร
 พรภิศวรยราชธิบดินทร อรณิทรราชธิราช รัตนากาศาสกรวงศ์
 องค์ปฐมาธิเบศร ตรีภูวเนตรนาถนายก ภิไลกรัตนราชาธิราชวสย
 สมุทัยคโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิเบศร สุริเยนทรราชธิบดินทร ทวีทริภุช
 ษาคาธิบดินทร์วิบูลย์ คุณุรุจิตรฤทธิราเมศวรธรรมิกราชเกไชไชย พรหม
 เทพาคีเทพศรีภูวนาธิเบศร โลกเชษฐวิสุทธิกษัตริย์ มกุฎเทศมหาพุทธางกูร
 บรมมพิตร

กฎหมายลักษณะขบถศึกตั้งก่อนเสวยราชย์ สมเด็จพระเอกาทศรถ
 อิศวรบรมนาถบรมมพิตร

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

กฎหมายพระธรรมนุญ สมเด็จพระเอกาทศรถอิสวรบรมนาถ
 บรมมพิตร

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

กฎหมายพระธรรมนุญ กรมศักดิ์ ลักษณะอาญาหลวง ๒ แห่ง
 ลักษณะเข็กละแวก รวม ๕ แห่งในกฎหมายสมเด็จพระเอกาทศรถอิสวร
 บรมนาถบรมมพิตร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชธิบดินทร์ศรีสรรเพชญ์ บรมมหาจักรพรภิศวรราชาธิราช
 ราเมศวร อรรคมรราชธิบดินทร์ศรีสุทนต์วิชัยสงคราม จักรวาฬาธิเบศร

สุริเยนทรราชิยคินทร ทวีทรินทรธากาธิบถี ศรีวิบูลยคุณออกนิฐุ จิตรรุจิตรี
ภูวนาทิถย์ ฤทธิพรหมเทพาคีเทพคินทร ภูมินทรราชิราช รัตนากาศ
มนวงค์องค์เอกาทศรุทร วิสุทธยโคตม ขรมธาชวราชครัย สมุทัย
คโรมนต์ อนนคคุณวิบูลยสุนทรบวรธรมิกราชเศไชไชย ไทวโลกนถ
ยคินทร วรินทรราชิราชชาติพิชิต ทิศพลญาณสมันตมหันตวิฬารฤทธิ
วิไชย ไชยวรราชิยติชัตติยวงค์ องค์ปรมาธิบถิตวีภูวนาธิเบศร โลก
เชษฐวิสุทธ มกุฏรัตนโมฬีศรีปทุมสุริยวงค์ องค์สรรเพชญ์พุทธางกู
บรมบพิตร

กฎหมายลักษณรัชพงษ์ สมเด็จพระเอกาทศรถ อิศวรบรมนถ
บรมบพิตร

สมเด็จพระเพทราชา

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระ
มหาบุรุษวิสุทธิเดชอุคม ขรมจักรพรรดิ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกษ

กฎหมายลักษณทาส สมเด็จพระรามาชิยคินทร นรินทรบรมมหา
จักรพรรดิรามเศศวร ราชอิราชเศไชไชย พรหมเทพาคีเทพตรีภูวนา
ธิเบศรบรมบพิตร

กฎหมายลักษณทาสอีกแห่ง ๑ สมเด็จพระรามาชิยคิศรีบรมมหา
จักรพรรดิราชเศไชไชย พรหมเทพาคีเทพ ตรีภูวนาธิเบศรบรมบพิตร

กฎหมายมูลกคักีวาท สมเด็จพระรามาชิยคิศรีสุธรรมาชบรม
จักรพรรดิศวรบรมบพิตร

สมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์

ความหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระบรมราชามหาอภิศรวรสุริวัต ทศพิชชรรฆเรศวร โลกเชษฐุนายก อุดมบรมนาถบพิตร

พิเคราะห์ที่พระนามพระเจ้าแผ่นดินที่ปรากฏถึงแสดงมาข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่าตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏกับพระนามจะเหมือนกันโดยมาก ตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองลงมาจนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เห็นจะใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีทุกพระองค์ ถ้าจะใช้พระนามอื่นก็มีเมื่อครั้งพระบรมราชา พงษ์ เข้ามาครองราชสมบัติบ้างที่จะใช้พระนามเช่นต้นพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช เพราะเวลานั้นสมเด็จพระรามาธิบดี ซึ่งใช้พระนามสมเด็จพระรามาธิบดี ยังมีพระองค์อยู่ แลพระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์นั้น ที่ใช้พระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเขาอย่างที่จะมีบ้าง ก็คือ เจ้าสามพระยาเป็นต้น นอกจากนั้นเห็นจะใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีทุกพระองค์ มาจนสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ราชสมบัติ เปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ใช้พระนามเช่นในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ แลใช้พระนามนี้ต่อมาจนตลอดราชวงศ์นั้น ถึงพระเจ้าทรงธรรมใช้พระนามว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ พระเจ้าปราสาททอง ซึ่งพบหลักฐานรู้แน่ว่าอยู่ในราชวงศ์เดียวกันกับพระเจ้าทรงธรรม ก็ใช้พระนามว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ ใช้พระนามนี้ลงมาจนตลอดราชวงศ์ของพระเจ้าปราสาททอง

มาถึงสมเด็จพระเพทราชาตั้งราชวงศ์ใหม่ (ไม่พบหลักฐานว่าชั้นชั้น
พระนามในพระสุพรรณบัฏว่าอย่างไรแน่ แต่) ข้าพเจ้าเชื่อว่ากระดึ๋นใช้
พระนามว่า สมเด็จพระรามธิบดี คุ้มได้เห็นในขานแผนกกฎหมาย
ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษา ใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามธิบดี
แลในโครงการ แห่งน้ำของ พรหมณ์ ก็ใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามธิบดี
คงจะใช้พระนามนั้น จนพระเจ้าสุริยามรินทร์ บางทีจะใช้ ชั้นพระนามว่า
สมเด็จพระบรมราชาธิราช เพราะขุนหลวงหาวัดยังมีพระองค์อยู่ ครั้น
ถึงกรุงธนบุรีก็ใช้พระนามว่า “สมเด็จพระเอกาทศรถ” อีกเป็นแน่
คุ้มได้พบหนังสือพระราชโองการแลศุภอักษรที่มีในครั้งกรุงธนบุรีใช้พระ
นามว่า พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวร บรมนาถบรมพิตรหลาย
แห่ง ศุภอักษรที่เจ้าประเทศราชมีมายังใช้คำว่า “ขอให้นำความขึ้น
กราบบังคมทูล แก่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตร”
ต่อมาจนในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ พังมาเปลี่ยนในรัชกาลที่ ๔ ตอนหลัง
ว่า ขอให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ส่วนพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏในชั้นกรุงรัตน
โกสินทร์นี้ รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ชั้นพระนามว่า สมเด็จพระบรม
ราชาธิราชรามธิบดีเหมือนกันทั้ง ๓ พระองค์ จึงเป็นเหตุให้เห็นว่า
แต่ครั้งกรุงเก่าก็จะซ้ำกันเหมือนอย่างนี้ ลักษณะชั้นชั้นพระนามพระเจ้า
แผ่นดินในพระสุพรรณบัฏ พังมาเปลี่ยนเป็นเฉพาะพระองค์ตั้งแต่รัชกาล
ที่ ๔ ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้สืบมา

หอสมุดกลาง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระนามพระเจ้าแผ่นดินตามที่ใช้ในยานแพนกกฎหมาย โดยมาก
ใช้คำว่า “สมเด็จพระมพิทระพุทธเจ้าอยู่หัว” ไม่ได้ออกพระนาม
เฉพาะพระองค์ใด สร้อยพระนามก็มักจะต้องแต่โดยต้องการให้ไพเราะ
จึงผิด ๆ กันไป แม้พระนามที่ขึ้นต้นบางทีก็หันไปเอาความไพเราะเป็น
สำคัญ จึงมีพระนามที่ใช้ในยานแพนกกฎหมายอยู่หลายแห่ง ซึ่งรู้ได้
เป็นแน่ว่ามีใช้พระนามที่ใช้เฉพาะพระองค์พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ที่
เป็นดังนี้เป็นด้วยอาลักษณ์ (หรือผู้ใด) ที่มีหน้าที่แต่งยานแพนกกฎหมาย
แต่โบราณ ไม่ได้พิจารณาถึงประโยชน์ของคนภายหลัง คิด
เฉพาะแต่เวลานั้นเสมอจะเรียกว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”
อย่างไรไพเราะ ๆ ให้เป็นพระเกียรติยศ คติที่ใช้พระนามตามทูลขึ้นต้นพระ
สุพรรณบัฏ จะมีแต่ในบางสมัยหรือในผู้แต่งยานแพนแก่อย่างคน จึง
เห็นได้ในยานแพนกกฎหมายที่ใช้พระนามพระรามาธิบดี มีมากแต่ใน
แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ กับพระเจ้าบรมโกษาที่ใช้พระนาม
“พระเอกาทศรถิศวรมนาถบรมพิทระ” แต่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า
ปราสาททอง เป็นมากกว่าแผ่นดินอื่น

ข้อวินิจฉัยในเรื่องลักษณะพระนามต่าง ๆ ของพระเจ้าแผ่นดินในชั้น
กรุงเก่าคงกล่าวมานี้ ว่าตามความเห็นของข้าพเจ้าเอง จะผิดชอบ
อย่างไรแล้วแต่ท่านผู้ศึกษาโบราณคดีจะตัดสินเทอดู

อธิบายเรื่องพระมหาอุปราช

คำที่เรียกว่า อุปราช หรือ บุรราช ตามคำที่มาจากมัธยมประเทศ จะมาโดยทางข้างพระพุทธรูปตาม หรือในทางข้างไสยศาสตร์ก็ตาม บุติทั้งสองกันว่า เป็นผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินอภิเษกไว้รับรัชทายาท เพราะฉะนั้นโดยปรกติย่อมเป็นสมเด็จพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ในกฎมนเทียรบาลซึ่งตั้งขึ้นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บัญญัติเรื่องอุปราชนี้แปลกอยู่

กฎมนเทียรบาลที่พิมพ์ในบานแพนกว่าตั้งเมื่อรัชชกาล รุศคักราช ๒๒๐ คือในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ นั้นมีก รุศคักราช ๒๒๐ นั้นเป็น บารอ มิใช่รัชชกาล ที่จริงควรจะเป็นรัชชกาล รุศคักราช ๒๒๐ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งมีพยานเห็นได้ในกฎหมายนั้นเอง ที่กล่าวถึงศักดินา ๆ เป็นของที่ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ยังไม่มี

ในกฎมนเทียรบาลว่า “พระราชกุมารอันเกิดจากพระอัครมเหสีคือหน้าสมเด็จพระพุทธเจ้า พระราชกุมารเกิดจากแม่ขั้วเมืองเป็นพระมหาอุปราช” ทั้งนี้ ทำให้เข้าใจว่าพระราชกุมารที่จะอภิเษกเป็นรัชทายาทนั้น ถ้าเกิดจากพระอัครมเหสีเรียกหน้าสมเด็จพระพุทธเจ้า ถ้าเกิดจากพระมารดาซึ่งมีชั้นศักดิ์ชั้นรองลงมา จึงเรียกว่าพระมหา

อุปราช และมีเรื่องในพระราชพงศาวดารประกอบกฎหมายนั้นแห่ง ๑ คือ
เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงตั้งพระอาทิตย์วงศ์ ให้เป็นรัชทายาท
เมื่อไปครองเมืองพิษณุโลก มีพระนามตามที่เรียกในสมัยหลวงประเสริฐ
ว่า “สมเด็จพระนพทูลองกรเจ้า” ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับ
พิมพ์ ๒ เล่ม เรียกสมเด็จพระบรมราชาที่นพทูลองกร แต่พระราช
พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเรียก “สมเด็จพระบรมราชามหา
นพทูลองกร” ที่ถูกข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะเป็นชื่อสมเด็จพระนพทูลองกร
พระบรมราชา คือตั้งให้เป็นชื่อสมเด็จพระนพทูลองกรเจ้าตามกฎหมายนี้เอง
มีพระนามที่เป็นเจ้าครองเมืองว่า พระบรมราชา อย่างใดเคยมีมาแต่
ก่อนหลายพระองค์ แต่การตั้งพระมหากษัตริย์ ในพระราชพงศาวดาร
ปรากฏครั้งแรก ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อทรงตั้ง
พระราชโอรส ซึ่งสมัยหลวงประเสริฐเรียกว่าพระเชษฐา คือสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๒ ให้เป็นพระมหากษัตริย์ แต่คำที่ใช้ในหนังสือพระราช
พงศาวดาร เห็นจะยุติเขาเป็นแน่ไม่ได้ว่าองค์ไหนเป็นชื่อสมเด็จพระ
นพทูลองกรองค์ไหนเป็นพระมหากษัตริย์ เพราะเป็นของแล้วแต่ผู้แต่ง
หนังสือพระราชพงศาวดารจะเขียนลงไปตามความเข้าใจของตน

ในกฎหมายทำเนียบศักดินาพลเรือน ซึ่งตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถเหมือนกัน ยังมีตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่ติดศักดินา ๑๐๐๐๐
คน ๑ เรียกว่า เจ้าพระยามหาอุปราชชาติวรวงศ์ องค์ภักดิ์กับกษัตริย์
สุรินทรเคสไชย มหาศุภยศกิติยาภรณ์ราช ขุนนางตำแหน่งนี้ ใ้ภัย

ในหนังสือเก่าว่าในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ยังมีตัว แต่จะมีอำนาจหน้าที่อย่างไรไม่ปรากฏที่อื่น นอกจากในหนังสือของ มงซิเออร ลา ลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวไว้ว่าเจ้าพระยามหาอุปราช เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครในเวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไม่อยู่ แลมีบันทาศึกก็สูงนั่งเฝ้าใต้อย่างไม่ต้องหมอบ ใต้วความแต่ท่าน ตำแหน่งมหาอุปราชที่มีทั้งยศเจ้าแลยศขุนนางก็ปรากฏในกฎหมายเช่นนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าประเพณีไทยแต่เดิมมาพระราชากรมการที่ระวีรัชทายาท คงจะเป็นพระมหาอุปราชทั้งนั้น บันทาศึกก็ท่นอสมเด็จพระพุทธเจ้าแลเจ้าพระยามหาอุปราชเป็นของท่นองชั้นที่หลัง แต่จะตั้งขึ้นด้วยเหตุใดข้าพเจ้ายังคิดไม่เห็น

พระมหาอุปราช (จะเรียกท่นอสมเด็จพระพุทธเจ้าก็ตาม หรือเรียกพระมหาอุปราชก็ตาม) ผู้ซึ่งได้รัยอภิเษกเป็นรัชทายาทนั้น ในชั้นเดิมคงจะเป็นแต่พระราชโอรส แลคงจะมีทุกรัชกาล เว้นเสียแต่ที่มีควมฉิบฉ้อ เช่นพระราชโอรสยังทรงพระเยาว์ไม่ทันตั้งเป็นต้น พิเคราะห์ดูในพระราชพงศาวดาร ตำแหน่งพระมหาอุปราชมีเค้าช้อย่างนี้ คือ

- ๑ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ “มี” สมเด็จพระรามาธิบดีราชโอรส เป็นพระมหาอุปราช (ทว่า “มี” เพราะไม่ปรากฏว่าใต้ว)
- ๒ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ เจ้าทองลันทรงพระเยาว์ยังไม่ทันตั้งเป็นพระมหาอุปราช หรือจะใต้วตกลงกันไว้ให้สมเด็จพระรามาธิบดีเป็นมหาอุปราชก็จะเป็นใต้ว

๓ สมเด็จพระรามศวร มีสมเด็จพระรามราชาธโรส เป็นพระมหากษัตริย์

๔ สมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๓ มีแต่ลูกพระสนม ไม่ได้ตั้งพระมหากษัตริย์ เจ้าอ้ายเจ้ายี่จึงเกิดแย่งราชสมบัติกัน

๕ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ตั้งพระรามศวรราชธโรส คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระมหากษัตริย์

๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตั้งพระเชษฐาราชบุตร เป็นพระมหากษัตริย์ แต่ที่สมเด็จพระบรมราชาครองกรุงศรีอยุธยาอยู่นี้ ไม่ได้ราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ ๓ ปี

๗ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ไม่ได้ตั้งพระมหากษัตริย์ เพราะราชสมบัติเป็นของพระเชษฐาซึ่งเป็นพระราชอนุชา

๘ สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๒ ตั้งหน่อสมเด็จพระพุทธเจ้าพระบรมราชา เป็นพระมหากษัตริย์

๙ สมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร (ที่จริงควรเรียกสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔) พระวิษณุยังทรงพระเยาว์ไม่ทันตั้งเป็นพระมหากษัตริย์

๑๐ สมเด็จพระไชยราชาธิราช พระแก้วฟ้ายังทรงพระเยาว์ไม่ทันตั้งเป็นพระมหากษัตริย์

๑๑ ขุนวรวงศาธิราช พอได้ราชสมบัติก็ตั้งนายจันย้ายมหาโลกผู้น้องเป็นพระมหากษัตริย์ จะเป็นพระมหากษัตริย์อย่างไรก็ไม่ได้ เป็นได้สองสามวันก็ถูกกำจัดทั้งพี่ทั้งน้อง

๑๒ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทั้งขุนพิเรนทรเทพ เป็นพระมหาอรรคมราชาไปครองเมืองพิษณุโลก เข้าใจว่าทั้งไปเป็นเจ้าครองเมืองตามแบบซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน ทำนองเป็นพระเจ้าประเทศราชมิใช่เป็นรัชทายาท เพราะสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีพระราเมศวรแลสมเด็จพระมหินทราธิราช เป็นราชโอรสอยู่ถึง ๒ พระองค์ คงปลงพระทัยให้ใน ๒ พระองค์นี้เป็นผู้รับรัชทายาท แต่ไม่ตั้งให้ออกไปครองเมืองเอาไว้ทำราชการในราชธานีทั้ง ๒ พระองค์

ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เหาพระราเมศวรกับสมเด็จพระมหินทราธิราชไว้ในราชธานี บางทีจะเป็นภัยเหตุเหล่านี้ คือ ประเพณีที่ตั้งเจ้านายไปครองเมือง แม้เป็นประโยชน์อยู่ในเวลากำลังแต่พระราชอาณาจักร ก็มีข้อเสียสำคัญที่มักเกิดเหตุแย่งชิงราชสมบัติกัน ความจำเป็นที่ต้องมีเจ้าปกครองยังมีแต่เมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นราชธานีฝ่ายเหนือเมืองเดียว จึงตั้งพระมหาอรรคมราชาไปครองโดยยกย่องความชอบ แลโดยเป็นชาวเมืองพิษณุโลกเข้าพระทัยการารทางนั้นอยู่ หรืออีกอย่างหนึ่งจะไม่สู้ไว้พระทัยพระมหาอรรคมราชานัก ไม่อยากจะแยกกำลังในราชธานีไปให้น้อย จึงเอาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอไว้เป็นกำลังในราชธานี แต่ก็คงจะได้ตั้งแต่งตั้งให้มีกำลังแลพระเกียรติยศขึ้น ไม่ให้พระราชโอรสที่รับรัชทายาทเสกกว่าพระราชบุตรเขยเป็นแน่ สักเกตๆโดยพระนามที่ตั้งให้เป็นพระราเมศวร (เหมือนกับผู้รับรัชทายาทแต่ก่อนมา) พระองค์ ๑ เป็นพระมหินทรพระองค์ ๑ นำเข้าใจว่าจะ

ขกย่องให้มีพระเกียรติยศเป็นพระมหาอุปราช ทำนองที่เรียกกันใน
ชั้นหลังว่า พระบัณฑูรใหญ่ พระบัณฑูรน้อย แต่ในครั้งนั้นจะเรียก
อย่างไรแลให้กำลังวังชาอย่างไร ทราบไม่ได้

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าประเพณีที่มีเจ้านายซึ่งทรงศักดิ์ สูงสุด ๒ พระองค์
อยู่ในราชธานี ที่เขมรเรียกว่า มหาอุปโยราชแลมหาอุปราชก็กั ที่
ไทยเราเรียกพระบัณฑูรใหญ่ พระบัณฑูรน้อยก็กั วังหน้า วังหลังก็กั
น่าจะมีขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นปฐม

มีความกล่าวไว้ในหนังสือพงศาวดารเขมรแห่ง ๓ ว่า “ลุดิศราช
๘๔๖ (ครองรัชกาลของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช) ศกวอนนักษัตริ
แต่พระองค์ (นักพระสฎฐา) ทรงราชย์มาได้ ๘ ปี พระชันษาได้ ๓๒ ปี
พระองค์สยพระราชหฤทัยด้วยสมเด็จพระราชาบุตรทั้ง ๒ พระองค์ ให้
ทรงราชย์เป็นเสด็จ คือกษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ พระราชาบุตรผู้หนึ่งออก
พระชันษาได้ ๓๑ ปี ได้อภิเษกทรงนำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายณ์
ทรงพระชรรค์ ทรงพระนาม พระบาทสมเด็จพระเสด็จไชยเชษฐาธิราช
รามานิกิ พระราชาบุตรผู้น้อยนั้นชวด พระชันษาได้ ๖ ปี อภิเษก
ทรงนำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายณ์ทรงพระชรรค์ ทรงพระนาม พระ
บาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามานิกิ พระบาทบรมพิศรทั้ง ๓ พระองค์
ทรงราชย์” ทั้งนี้ เขมรชอบเอาอย่างไทยเป็นปรกติ เห็นได้ตั้งแต่
พระนามพระเจ้ากรุงกัมพูชาตลอดมา ก็เอาอย่างพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา
จะถ่ายแบบสมเด็จพระมหาจักรพรรดิตั้งพระวามะศวรรกับพระมหินทร ไป

อภิเษกราชโอรสทั้ง ๒ องค์นั้นยังคอกกกรรมัง คุเวลาศักราชก็พอก่อ
กันก็

ครั้นเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชไ้ราชสมบัติ ก็มีสมเด็จพระ
พระราชโอรส ๒ พระองค์เหมือนกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึงอภิเษก
เป็นสมเด็จพระนเรศวรพระองค์ ๓ เป็นสมเด็จพระเอกาทศรถพระองค์ ๓
เป็นพระมหาอุปราช ท่านองพระบัญชาใหญ่ พระบัญชาผู้น้อย อย่าง
ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไ้ทรงตั้ง พระรามศวรแลพระมหินทร มาแต่
ก่อน สมเด็จพระเอกาทศรถไ้มีพระเกียรติกษเป็นพระมหาอุปราช
พระองค์น้อย มาแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแล้ว
เมื่อสมเด็จพระนเรศวรผ่านพิภพ ถ้าคงประเพณีอย่างแต่ก่อน ก็คง
ให้สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก เช่นพระเจ้า
ประเทศราชอย่างสมเด็จพระราชบิดา แลพระองค์เองไ้โคยครองมา
แต่สมเด็จพระนเรศวรไ้ทรงเลิกประเพณีที่ตั้งเจ้าใหญ่ไปครองเมืองเสีย
ในครั้งนั้น (แลมิไ้มีต่อมาอีก) ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระ
เอกาทศรถไ้เป็นพระบัญชามากด้วยกัน แลไ้ทำศึกสงครามอย่าง
เพื่อนเป็นเพื่อนตายกันบ้านกันเมืองมากด้วยกัน จึงดำริห์ให้สมเด็จพระเอกา
ทศรถเป็นพระมหาอุปราชอย่างวิสามัญ มีพระเกียรติกษแลใช้พระราช
โองการเหมือนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

ในหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัด กล่าวถึงเรื่องสมเด็จพระเอกา
ทศรถ ว่าเมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชสวรรคตนั้น สมเด็จพระ

พระเนศวรถูกไปอยู่เป็นท้าวจำนำที่เมืองหงสาวดี ทางข้าราชการจึงยก
 ราชสมบัติถวายสมเด็จพระเอกาทศรถ ๆ ไม่รับราชสมบัติ ว่าสมเด็จพระ
 พระเชษฐาธิราชยังมีอยู่ จะรักษาราชสมบัติไว้ถวาย ครั้นสมเด็จพระ
 พระเนศวรหนีกลับมาได้ สมเด็จพระเอกาทศรถจึงถวายราชสมบัติ
 แก่สมเด็จพระเนศวร ถ้าเรื่องจริงเป็นอย่างว่าในหนังสือคำให้การ
 ขุนหลวงหาวัด ก็เป็นเหตุอันสมควรแท้ที่แท้ก็ว่า สมเด็จพระเนศวรจะ
 ทรงยกย่องสมเด็จพระเอกาทศรถอย่างเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์ ๓
 แต่หลักฐานมีมั่นคงว่าเรื่องจริงมีไ้เป็น อย่างว่าในหนังสือคำให้การขุน
 หลวงหาวัด ความจริงสมเด็จพระเนศวรเสด็จอยู่ในเมืองไทยตลอด
 รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช แต่เมื่อสมเด็จพระมหาธรรม
 ราชาธิราชสวรรคต ได้ทำสงครามกับหงสาวดีหลายครั้งมาแล้ว จะ
 เป็นท้าวจำนำอยู่ในเมืองหงสาวดีในเวลานั้นไม่ได้เป็นอันขาด เพราะฉะนั้น
 ข้อควรสังเกตในพระราชพงศาวดารมีแต่ว่าสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระ
 มหาอุปราชพระองค์แรกที่เป้นพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน แต่เป็นพระ
 มหาอุปราชพระองค์เดียวในชั้นกรุงเก่าที่มีเกียรติยศอย่าง เป็น พระเจ้า
 แผ่นดิน

อธิบายมูลเหตุที่ไทยมีทางไมตรีกับฝรั่ง

ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร คือที่ได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับยุโรปเกต เช่นที่แรกที่กรุงสยามจะได้เป็นไมตรีกับฝรั่ง เมื่อปีขาลจุลศักราช ๘๘๐ พ.ศ. ๒๐๖๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๑๘

ตำนานเหตุการณ์ที่ฝรั่งชาติยุโรปเกตมาเป็นไมตรีนั้น แต่เดิมมาทางที่ไปมาค้าขายในระหว่างยุโรปกับประเทศทางตะวันออก (คือประเทศทั้งหลายตั้งแต่อินเดียตลอดไปจนถึงจีน) ไปมากันแต่ใน ๓ ทาง คือ ทางสายเหนือเที่ยวยกได้ตั้งแต่เมืองจีนมาข้างเหนือประเทศทิเบต ไปลงแม่น้ำฮุมราหรือโอซีส มีทางจากอินเดียขึ้นไปฉุญจนกันที่แม่น้ำสินธุลงน้ำลงไปแล้วขึ้นเที่ยวยก เลียบชายทะเลคัสเปียนไปลงท่าที่ทะเลดำ ทาง ๓ ทางสายกลาง ใช้เรือแต่เมืองจีนแล่นมาทางทะเลจีน (ความปรากฏว่า จีนรู้จักใช้เข็มทิศเที่ยวเรือในทะเลมาแต่เวลาร่วมพุทธกาลแล้ว) ผ่านอ่าวสยามไปทางเกาะสุมาตรา แล่นเลียบไปจนถึงอินเดีย จากอินเดียก็ใช้เรือแล่นเลียบฝั่งไปทางอ่าวเปอร์เซีย จนถึงแม่น้ำคิวิส แล้วขึ้นเที่ยวยกไปลงท่าที่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ทางสายกลางนี้ ถ้าเที่ยวยกจากอินเดียไปทางประเทศเปอร์เซียก็ได้เหมือนกัน อยู่มาพวกอาหรับที่อยู่มากมายเมืองชายทะเลแดง ซึ่งเคยแล่นเรือเลียบฝั่งมาอินเดียทางอ่าวเปอร์เซีย มาถึงแก่รัฐลมมรสุม ว่ามีระบฏที่ลมพัดแน่แน่อยู่ทางทิศเหนือ จึงจับ

เวลาให้สัมมรสุมแล่นเรือข้ามทะเลอาหรับไปมาอินเดียได้ เกิดพบทาง
เส้นเดินขึ้นอีกสาย ๑ รัชสีนค้าขึ้นทุกเรือไปทางทะเลแดงได้จนถึงประเทศ
อียิปต์ ต้องขึ้นเครื่องยกหน่อหนึ่งก็ไปถึงท่าทะเลเมดิเตอร์เรเนียน พวก
พ่อค้าที่ทำการค้าขายในระหว่างประเทศทางทวีปออกกัษยุโรป เติร์ปี่มา
ค้าขายตามทาง ๓ สายที่กล่าวมานี้ หนึ่งในแต่โบราณมาส่งสินค้าซึ่งเป็น
ของเกิดทางประเทศฝ่ายทวีปออก เป็นของที่มีราคาที่ต้องการใช้ใน
ยุโรปมีหลายอย่าง เป็นต้นว่าผ้าแพรแลด้วยขามซึ่งส่งไปจากเมืองจีน
ทองคำแลเพ็ชรนิลจินดาซึ่งเป็นของเกิดในสุวรรณภูมิประเทศแลในอินเดีย
ตลอดจนเครื่องเทศมีขิงแลพริกไทย เป็นต้น ซึ่งปลูกเป็นแต่ทางทวีป
ออกนี้ ยันค้าที่ซื้อขายใช้สอยกันในยุโรป เป็นของที่พ่อค้าหาไปจาก
ประเทศทางทวีปออกทั้งนั้น เพราะฉะนั้นการค้าขายกับประเทศทางทวีป
ออก เป็นการค้าที่เกิดกำไรแก่พ่อค้า แลเป็นผลประโยชน์แก่เมืองท่า
ที่รับส่งสินค้าเป็นอันมากมาแต่โบราณ

เมื่อ พ.ศ. ๕๔๓ เกิดพระเยซูขึ้นในหมู่ชนชาติยิวในมณฑลปาเลสทีน
ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของประเทศโรมในยุโรป พระเยซูประกาศทั้งคฤศศาสนา
มีผู้คนเลื่อมใสศรัทธาเกิดขึ้น แต่พวกยิวที่เป็นศัตรูของพระเยซูมีมาก
กว่า จึงจับพระเยซูประหารชีวิตเสียที่เมืองยิวราเลม เมื่อ พ.ศ. ๕๖๔
แต่เหตุที่พระเยซูถูกประหารชีวิตนั้นเอง กลับทำให้พวกสานุศิษย์เชื่อมั่น
ในลัทธิศาสนาของพระเยซู จนคฤศศาสนาแพร่หลายไปถึงยุโรป
จำเนียรกาลนานมา เป็นศาสนาที่ฝรั่งนับถือแทบทั่วไป

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๑๑๑๕ เกิดพระนบีมหัหมัดขึ้นในหมู่ชนชาติอาหรับ
 ที่เมืองเมกกะ พระนบีมหัหมัดประกาศศาสนาอิสลามชนอีกศาสนา
 นบีคัรราชศาสนาอิสลามตั้งแต่วันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๑๑๑๕ พระนบี
 มหัหมัดเที่ยวรบพุ่งแผ่ศาสนาอิสลามอยู่ ๑๐ ปี ก็กระทำกาลกิรียาเมื่อ
 พ.ศ. ๑๑๑๕ ค่อนนั้นมามีกาหลิฟ (ภาษาอาหรับแปลว่าผู้รับทายาท) เป็น
 หัวหน้าศาสนาอิสลาม ทำการรบพุ่งแผ่อาณาจักร แลศาสนาอิสลาม
 ตามอย่างพระนบีมหัหมัดต่อมา ศาสนาอิสลามแพร่หลายรวดเร็วมาก
 เมื่อมาเป็นกาหลิฟนบีเป็นองค์ที่ ๒ พวกอิสลามได้ย้ายเมืองในประเทศ
 ที่ใกล้เคียงไว้ ในอำนาจตั้งแต่คอแคอนอินเคียออกไปจนถึงยุโรป ทาง
 ค้าขายไปมาที่กล่าวมาแล้ว ทั้งสายใต้แลสายกลาง ตกอยู่ในอำนาจ
 ของพวกอิสลาม อูมาแลเห็นประโยชน์ที่จะได้ ในการค้าขายมาเป็น
 กำลึงตั้งอำนาจแลบำรุงการแผ่ศาสนาอิสลาม จึงอุกหนุนให้พวกที่ถือ
 ศาสนาอิสลาม โดยมากเป็นพวกอาหรับ ให้เอาเป็นธุระทำการค้าขาย
 พร้อมไปกับทำกิจในศาสนา แม้พวกที่ส่งไปเที่ยวสอนศาสนาอิสลาม
 ตามเมืองต่างประเทศ ที่ยังไม่โคอินแก่กาหลิฟ ก็ส่งให้ไปเที่ยว
 ทั้งทำการค้าขาย พร้อมกับการสั่งสอนศาสนาด้วย เหตุนี้พวกฝรั่งที่ถือ
 ศาสนาพระเยซูเป็นอริอยู่กับพวกอิสลาม ด้วยฉิกลัทธิศาสนาทั้ง ๒
 ค้าขายกับประเทศทางตะวันออกจึงไม่สะดวกดังแต่ก่อน ต้องคึกคึกทาง
 ที่จะหลีกเลี่ยงอำนาจของพวกอิสลาม มาค้าขายกับประเทศทางตะวันออก

โดยทางข้างสายเหนือ แต่ต่อมาเมื่อประเทศในทางสายนั้นตกอยู่ใน
อำนาจแขกอิสลาม ฝรั่งเศสก็ตั้งจำเริญสินค้ำทางควนออกที่พวกอิสลาม
นำไปขาย ต้องยอมเสียกำไรให้แก่พวกอิสลามอีกชั้น ๑

ความคิดเห็นได้มีแก่ฝรั่งมานานแล้วว่า น่าจะแล่นเรือทางทะเล
เลียยตามแนวฝั่ง ควนตกของทวีปอาฟริกามาถึงอินเดีย แลเมืองจีนได้
แต่ในครั้งนั้นความรู้ภูมิศาสตร์ยังไม่ชย แลกำลังกิจการรพุงกับ
พวกแขกอิสลามเสียช้านานหลายร้อยปี พ.ศ. ๑๖๔๓ เมื่ออำนาจ
พวกอิสลามดอยลง ฝรั่งเศสก็ขึ้นเมืองที่เป็นประเทศสเปนแลไปบุกเขต
เกียวันใต้โดยมาก ได้ตั้งราชอาณาจักรไปบุกเขตจีนแล้ว มีราชโอรสของ
พระเจ้าคองยวงพระเจ้าแผ่นดินไปบุกเขตองค์ ๑ ทรงพระนามว่าคองเฮนริก
เป็นผู้มีอัธยาศัยนิยมในวิชาการเคีรเรือ คึกพวกเพียรจะเคีรเรือมาให้ถึง
อินเดีย จึงรับอาสาพระเจ้าแผ่นดินไปบุกเขตต่างเรือไปเที่ยวจดมเมือง
ต่างประเทศ แสวงหาผลประโยชน์อย่างวิจิตรซึ่งพวกอิสลามเคยทำมาแต่
ก่อนมายัง คือเที่ยวสอนคฤศตศาสนาให้แพร่หลายประการ ๑ เที่ยว
ค้าขายหากำไรเป็นผลประโยชน์ให้แก่เมืองไปบุกเขตประการ ๑ แลถ้า
พบบ้านเมืองควรจะเอาไว้ในอำนาจได้ ก็ขยายอาณาจักรไปบุกเขตให้
กว้างขวางออกไปด้วยประการ ๑ พระเจ้าแผ่นดินไปบุกเขตทรงพระดำริห์
เห็นชอบด้วย จึงอนุญาตให้คองเฮนริกลงมาตั้งอยู่ที่เมืองชายทะเลแห่ง ๑
คองเฮนริกเกลี้ยกล่อมผู้ที่ชำนาญการเคีรเรือแลฝึกสอนผู้คนควบคุมเข้า
ได้เป็นพวก ลงทุนจัดหาเรือเคีรทะเลขึ้นทุกสินค้าของยุโรป ส่งเรือ

เหล่านั้นไปค้าขายตามเมืองอาฟริกาข้างตะวันตก ได้สำเร็จประโยชน์มาก คือไปไต่ค้าในเมืองที่ฝรั่งยังไม่เคยไปแต่ก่อน เป็นเมืองขึ้นของยุโรปยุคหลายแห่ง ในส่วนการค้าขายเอาสินค้ายุโรปไปเที่ยวแลกเปลี่ยนกับสินค้าในอาฟริกา คือของข้างแลของค่าเป็นคั้น ก็ได้กำไรมาก ส่วนการสอนคฤศตศาสนา นั้น นอกจากพยานหลวงไปเที่ยวสั่งสอน คณะเซนริกยังให้เที่ยวรับซื้อพวกแซกคำซึ่งเป็นทาสเป็นเชลยอยู่ตามอาฟริกา พาขึ้นทุกเรือมาเมืองยุโรป ขายต่อให้แก่พวกยุโรปที่มิใช่คริสตจักรจะสั่งสอนพวกมิชฌาธิซุรี รับซื้อไปไว้ใช้สอยแลสั่งสอนให้เข้ารีตคฤศตศาสนา เกิดกำไรในเวลานี้ด้วยอีกประการ ๑ เมื่อการทศของเซนริกทำได้ประโยชน์ก็เกินกว่าที่คาดหมายทั้งกล่าวมานี้ จึงเกิดความวิตกกันว่าจะมีผู้อื่นมาทำการประชัน พระเจ้าแผ่นดินยุโรปจึงตั้งพระราชบัญญัติห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดแต่งเรือออกมาเที่ยวค้าขายทำการประชันกับของเซนริก แลเพื่อระบือของกันมิให้ฝรั่งชาติอื่นมาแย่งชิง คณะเซนริกได้ไปทูลขออาชญาต่อไต้ผู้เป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ในคฤศตศาสนาที่เมืองโรม ไต้ก็ออกอาชญาอนุญาตให้แก่คณะเซนริกว่า บันคาเมืองมิชฌาธิซุรีที่ยุโรปได้ไปพบปะให้เป็นอาณาจักรของพระเจ้าแผ่นดินยุโรป ห้ามมิให้ชาติอื่นไปแย่งชิง แต่ยุโรปจะต้องทำการสอนคฤศตศาสนาให้แพร่หลายในบันคาเมืองที่ไต้ไปพบปะนั้น จึงจะถืออำนาจตามอาชญาของไต้ไต้ เมื่อของเซนริกทำการสำเร็จประโยชน์แลได้อำนาจทั้งกล่าวมาแล้ว ก็คิดพิทักแพร่หลาย มีพวกฝรั่งทั้งชาติยุโรปแลชาติอื่นมาขอเข้า

เป็นพวกของเซเนริกเป็นอันมาก ทองเซเนริกแต่งเรือไปเที่ยวตามเมือง
 ต่างประเทศโดยอาการคั่งกล่ำมาครวระ ๒ ลำบ้าง ๓ ลำบ้างทุก ๆ ปี
 ตั้งแต่ทองเซเนริกได้เริ่มทำการมาตลอดเวลา ๔๐ ปี คราวทางทะเลตาม
 ฝั่งอาฟริกาตงมาไค้เพียงแหลมเวเอเท ด้วยการที่ไค้ไยในมหาสมุทร
 แอตแลนติกของฝักลันฝนลม เรือที่มิไค้ไยในเวลานั้นตงมาไค้ด้วย
 ยาก ทองเซเนริกสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๓ การที่ทองเซเนริกทำ
 เพราะกลายเป้นการสำคัญของไปกูเกต ทั้งที่ไค้ทรัพย์สินแลไค้อานาจทั้งที่
 กล่ำมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินไปกูเกตจึงจักเขาเป้นราชการแผ่นดินต่อมา
 ถึง พ.ศ. ๒๐๒๘ ในรัชกาลของพระเจ้าทองยวงที่ ๒ ของประเทศ
 ไปกูเกต พระเจ้าทองยวงแต่งให้ยาโทโลมิวเคอคาบส์คุมเรือกำปั่น ๒ ลำ
 แล่นมาครวทาง ยาโทโลมิวเคอคาบส์แล่นก้ำวในมหาสมุทรแอตแลน
 ติกหลงเลขมาไค้ถึงแหลมอาฟริกาไค้ ที่เรื่อกว่าแหลมกักไค้ไยในยักัน
 ไค้ไค้ความรู้อ่า ไค้พยทางที่จะมาอินเคียเป้นแน่แล้ว ยาโทโลมิวเคอคาบส์
 จะแล่นเรือเลขมาอินเคีย แต่พวกลูกเรือถูกล่ำยากรากกร่ำเสียช้านาน
 ไม่ยอมแล่นต่อมาอีก จึงจำต้องกลับไปเมืองไปกูเกต

ต่อมามีฝรั่งชาวเมืองเบนิวคน ๑ ชื่อคฤสโตเฟอโคลัมบัสได้ไปเคิร
 เรืออยู่ก้ำวไปกูเกตหลายปี ไปไค้ไค้ความที่เกาะมะโคราซึ่งอยู่ในมหาสมุทร
 แอตแลนติกใกล้ฝั่งอาฟริกา ว่ามีไม้คลื่นซัดมาในมหาสมุทรจากทาง
 ทิศตะวันตกมาตีกเกาะนั้น ไม้มีรอยคนแกะเป้นลวดกลาย จึงเกิดความ
 กิดเห็นว่า แผ่นดินอินเคียที่ไปกูเกตค้นหาทางไปอยู่นั้น จะเป้นแผ่นดิน

ยาวแต่ควันออกไปจนทางควันตกตลอดมหาสมุทรแอตแลนติก คฤสโตเฟอร์โคลัมบัสจึงนำความเห็นทงนกลแก่พระเจ้าแผ่นดินไปยุโรป จะขอ
 วิชาสาครวิธีไปเที่ยวหาประเทศอื่นโดยทางควันตกอีกทาง ๓
 พระเจ้าแผ่นดินยุโรปเกดให้ที่ประชุมผู้ชำนาญแผนที่แลการเดินเรือปรึกษา
 ความเห็นของคฤสโตเฟอร์โคลัมบัส ที่ประชุมไม่เห็นด้วย คฤสโต
 เฟอร์โคลัมบัสมีความน้อยใจ จึงลอบออกจากเมืองยุโรปไปวิชาสา
 พระเจ้าแผ่นดินสเปน ประเทศสเปนเวลานั้นยังแบ่งเป็น ๒ ราชอาณาจักร
 แต่รวมกันด้วยพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ ฝ่ายได้ทำการวิวาทกัน พระเจ้า
 แผ่นดินสเปนแ่่งเรือให้คฤสโตเฟอร์โคลัมบัสคุมไปเที่ยวหาประเทศอื่นโดย
 ความประสงค์ คฤสโตเฟอร์โคลัมบัสแล่นเรือข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก
 เพียรไปจนพบหมู่เกาะในทวีปอเมริกาเหนือ ที่ยังเรียกอยู่ทุกวันนี้ว่า
 หมู่เกาะอินเดียนฝ่ายตะวันตก โดยเข้าใจในครั้งนั้นว่าเป็นประเทศอินเดีย
 มีใช้ทวีป ๓ ท่างหาก คฤสโตเฟอร์โคลัมบัสถือเอาแผ่นดินที่ไปพบนั้น
 เป็นเมืองขึ้นของประเทศสเปน จึงเกิดอำนาจแข่งยุโรปเกิดขึ้นในทางเที่ยว
 หาเมืองขึ้นแต่ครั้งนั้น จนต้องไปขออาชญาใช้บังคับกันการที่จะแย่ง
 ชิงเมืองขึ้นกันในระหว่างยุโรปกับสเปน ใช้จึงเอาแผนที่โลกเท่าที่
 รู้ยู่ในเวลานั้นมาขีดเส้นแต่เหนือไปได้ แลบอกอาชญาว่า ยันดา
 แผ่นดินข้างตะวันตกของเส้นนั้น ถ้าพวกสเปนไปพบให้เป็นเมืองขึ้นของ
 สเปน ข้างตะวันออกของเส้นให้เป็นของยุโรป แต่ทั้งสองประเทศ
 ก็คงสอนคฤศศาสนาให้แพร่หลายในเมืองเหล่านั้น จึงจะมีอำนาจตาม
 อาชญาของยุโรป

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๘ ในรัชกาลของพระเจ้ามานูเอลครองกรุงโปรตุเกศ พระเจ้ามานูเอลให้วัสโตคาคามาคูมาเรือรบ ๓ ลำพร้อมด้วยเครื่องคัสตราวุธ บันทุกินค้ายุโรปแลเครื่องราชบรรณาการสำหรับที่จะถวายพระเจ้าแผ่นดินตามเมืองในประเทศตะวันออก แล่นอ้อมทวีปอาฟริกาออกมาให้ถึงอินเดียให้จงได้ วัสโตคาคามาคูแล่นเรือมาคลันฝนลมออกมากด้วยความลำบากเป็นอันมาก เรือมาเสียลงลำ ๓ เหลืออยู่แต่ ๒ ลำ มาถูกพายุใหญ่พวกลูกเรือทนความลำบากกว่าไม่ได้ จะขอให้กลับหลายครั้ง วัสโตคาคามาคูไม่ยอมกลับ แต่เพียรแล่นเรือมาถึง ๓๓ เดือน จึงแล่นอ้อมทวีปอาฟริกามาได้ถึงเมืองเมดินเต ซึ่งอยู่ทางชายทะเลด้านตะวันออก มาหานำร่องได้ที่เมืองเมดินเต แล้วแล่นข้ามทะเลอาหรับมาถึงเมืองกาฬินกูฏอินเดีย เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๐๔๓

สมัยเมื่อไปจากแล่นเรือจากยุโรปออกมาถึงอินเดียได้นั้น ในประเทศอินเดียได้มีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงมากกว่าแต่ก่อนเสียเป็นอันมาก เป็นอันว่าตั้งแต่เกิดศาสนาอิสลามขึ้นในแคว้นแคว้นแดนอาหรับ ถึงพวกอิสลามไม่ได้ยกกองทัพมารบพุ่งจนถึงแดนอินเดียก็จริง แต่ได้พากันออกมาเที่ยวตั้งทำการค้าขาย แลมาเที่ยวสอนศาสนาอิสลามอยู่ตลอดเวลาดัง ๖๐๐ ปี มีผู้คนพลเมืองเขารดอิสลามเป็นอันมาก บ้านเมืองในประเทศอินเดียในเวลานี้ก็ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจปกครองเป็นราชอาณาจักรใหญ่โตเหมือนเมื่อครั้งพระเจ้าอโศก แยกกันอยู่เป็นประเทศน้อย ๆ เมืองทางอินเดียข้างฝ่ายเหนือมีคณาธารราชเป็นต้น

ในเวลานั้นผู้คนพลเมืองก็เขารักคนยิวถือศาสนาอิสลามเสียแล้ว ช้างคอน
 กลางข้างเมืองถือศาสนาอิสลาม แต่ที่ยิวถือศาสนาพราหมณ์ก็ยังม
 อยู่มาก แต่ก่อนช้างไต่ยิวถือศาสนาพราหมณ์ เมืองกาฬิงกูทวิโสโคคา
 คามาแล่นเรือมาดิ่งเป็นที่แรก ตั้งอยู่ชายทะเลข้างควันคกในแหลมมละยา
 เป็นราชธานีของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งถือศาสนาพราหมณ์ เรียกพระนามว่า
 พระเจ้าสมุทริทธร ส่วนการค้าขายตามหัวเมืองชายทะเลในอินเดียนั้น ไม่ว่า
 ในเมืองที่ถือศาสนาอิสลามหรือถือศาสนาพราหมณ์ มีพวกพ่อค้าแขก
 อิสลามไปตั้งทำการค้าขายอยู่ช้านานแล้วทุกแห่ง วิถีค้าขายของพวก
 เหล่านี้ ไปทูลขออนุญาตต่อพระเจ้าแผ่นดินตั้งห้างตามเมืองท่า รัชช
 สีนค้ำในพื้นเมืองนั้นทุกเรือไปเที่ยวจำหน่ายตามนานาประเทศตลอดจน
 ยุโรป แลรัชสินค้ำต่างประเทศมาจำหน่ายในพื้นเมือง ส่วนพระเจ้าแผ่นดิน
 ที่ปกครองบ้านเมือง ตั้งแต่มีพวกอิสลามมาตั้งทำการค้าขาย ก็เกิด
 ผลประโยชน์ทั้งในทางเก็บภาษีอากร แลตั้งคลังสินค้ำซื้อขายสิ่งของ
 บางอย่างเช่นของหลวงได้กำไรอีกชั้น ๓ เมื่อนั้นโดยย่อในเวลานั้นการ
 ค้าขายในระหว่างยุโรปกับประเทศทางควันคก ก็อินเดียนั้นอยู่
 ในมือของพวกพ่อค้าแขกอิสลามทุกอย่าง ไม่มีผู้ใดสามารถจะแย่งชิง
 เมื่อวิโสโคคาคามาแล่นเรือมาดิ่งเมืองกาฬิงกูท ให้ขึ้นไปทูลพระเจ้า
 สมุทริทธรว่าเป็นราชทูตเชิญพระราชสาสน์แลเครื่องราชบรรณาการมา
 จากพระเจ้ากรุงไปงเกต ให้มาเจริญทางพระราชไมตรี ขอไปมา
 ค้าขายกับเมืองกาฬิงกูท ฝ่ายพระเจ้าสมุทริทธรเคยได้ผลประโยชน์อยู่ใน

การค้าขายทั้งกล่าวมาแล้ว เมื่อได้ทราบว่ามีฝรั่งไปๆเกิดจะมาขอทำการ
 ค้าขายอีกชาติ ๑ ก็ไม่มีความรังเกียจ รัชระงวัสโคคาคามมาอย่างราชทูต
 แลขอมอนุญาตให้ ไปๆเกิดซื้อขายสินค้าตามความประสงค์ แต่ฝ่าย
 พวกพ่อค้าแขกอิสลามในเมืองกาฬิณฏ เมื่อรู้ว่าไปๆเกิดแล่นเรือขึ้นทุก
 สินค้ามาถึงอินเคียไต้จากยุโรป ก็คิดคาคการล่วงหน้าแลเห็นได้ชัดเจน
 ว่าถ้าพวกฝรั่งไปค้าขายกับอินเคียไต้ โดยทางเรือ ผลประโยชน์การ
 ค้าขายของตนจำจะต้องตกค้า ภัยทางที่พวกพ่อค้าแขกชนสินค้าไปมา
 ในระหว่างอินเคียไต้กับยุโรป ก็ยังขึ้นทุกเรือแล้วขึ้นขึ้นเคียวไปลงเรือ
 อีกต้องเสียค่าขนส่งสินค้ามาก ฝรั่งเอาสินค้าขึ้นทุกเรือแล่นตรงมาได้
 รวดเร็วกว่าเสียค่าน้อย คงจะขายสินค้ายุโรปได้ราคาถูกลงกว่า แลอาจ
 จะซื้อสินค้าในพื้นเมืองได้ราคาแพงกว่าคน ถ้าขยี้เคียวกันไป การค้า
 ขายคงจะไปตกอยู่ในมือฝรั่งหมด พวกพ่อค้าแขกอิสลามคิดเห็นดังนี้
 จึงตั้งใจระกักกันมาแต่แรก เพื่อจะมีให้ ไปๆเกิดไปมาค้าขายในอินเคีย
 ไต้ก็ประสงค์ ในเบื้องต้นพวกพ่อค้าแขกอิสลามทำอุบายให้เกิดข่าว
 เล่าลือให้ราษฎรหวาดหวั่นต่าง ๆ จนไม่กล้ามาค้าขายกับฝรั่ง แลไป
 ขลยาลเจ้าพนักงานให้แกลังักขวางหน่วงเหนี่ยววัสโคคาคามามีให้ทำการ
 ได้สะดวก แต่ผลเฉียวในเวลานั้นมีฝรั่งชาวสเปนคน ๑ ซึ่งแขกอิสลาม
 เอาเข้ารีตแล้วพามาไว้ที่เมืองกาฬิณฏ ได้ทราบความคิดของพวกพ่อค้า
 แขกอิสลาม มีความสงสารพวกไปๆเกิดด้วยเป็นชาติฝรั่งด้วยกัน จึง
 ลอยนำความไปแจ้งแก่วัสโคคาคามมา ๆ จึงอุบายช้อนกลพวกพ่อค้าแขก

โคยแก่งทำเป็นไม่รู้เท่าราษฎรในเชิงค้ำชาย เมื่อเวลาเอาสินค้ายุโรป
 ขึ้นไปค้ำชาย แม้วกชาวเมืองจะต่อตามจนถึงซากทนต์ก็ยอมขาย ส่วน
 สินค้าที่ชาวเมืองนำมาขายให้ ถึงจะโก่งเอาราคาแพง วัสดุโคคาคามา
 ก็ยอมซื้อ พวกชาวเมืองเข้าใจว่าฝรั่ง ก็พากันมาซื้อขายกับวัสดุโค
 คาคามามากขึ้น พวกพ่อค้าแขกอิสลามเห็นดังนั้น จึงเอาความไปบอก
 แก่ขุนนางผู้ใหญ่ให้กราบทูลพระเจ้าสมุทรวินทรว่า กิริยาที่พวกไปบุก
 ซื้อขาย ก็ไม่คิดถึงทูลรอนถามท่านองค้ำชาย เห็นจะเป็นคนสอดแนม
 ที่ฝรั่งแต่งให้มาสืบสวนการจรรยบ้านเมือง เมื่อรู้กำลังแล้วฝรั่งคงจะยก
 กองทัพใหญ่มาตีเมืองเป็นแน่ พระเจ้าสมุทรวินทรเห็นจริงด้วย จึงให้จับ
 วัสดุโคคาคามากับพรรคพวกซึ่งขึ้นไปบนบกขังไว้ ฝ่ายน้องชายวัสดุโค
 คามาซึ่งอยู่ในเรือ เห็นพระเจ้าสมุทรวินทรทำแก่พี่ของตนดังนั้น ก็จับ
 ขุนนางเมืองกาฬิภูซึ่งลงไปอยู่ในเรือไว้ข้าง เมื่อมีเหตุเช่นดังนี้ พระ
 ราชครูผู้เป็นปโรหิตของพระเจ้าสมุทรวินทรเห็นว่าเกิดวุ่นวาย จึงเข้าไป
 ทูลพระเจ้าสมุทรวินทรว่า วัสดุโคคาคามาเป็นราชทูตมาแต่พระเจ้าแผ่นดิน
 ต่างประเทศ ซึ่งพระเจ้าสมุทรวินทรได้รับรองแล้วอย่างราชทูต ที่จะมา
 ทำร้ายผู้เป็นราชทูตผิดราชประเพณี พระเจ้าสมุทรวินทรจึงให้ปล่อยวัสดุโค
 คาคามา แล้วกล่าวเกลี้ยโกธให้หายความเคียดแค้น วัสดุโคคาคามา
 ไข่ออกเรือจากเมืองกาฬิภูเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๐๕๓ แล่นไป
 แวะที่เมืองคานะนอ ซึ่งอยู่ชายทะเลฝั่งมลายูข้างเหนือเมืองกาฬิภู

พวกพ่อค้าแขกอิสลามที่เมืองนั้นก็เกล้งอีก แต่เจ้าเมืองคานะขอไม่เชื่อ
ฟังคำขอร้องของพวกพ่อค้าแขกอิสลาม ช่วยเป็นธุระแก่พวกไปๆเกตุหา
สินค้าไค้เงินเหลือระวางเรือ วัสดุคาคามาสำเร็จความประสงค์แล้ว ก็
แล่นเรือจากอินเดียนกลับไปเมืองไปๆเกตุเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๐๔๒

การที่วัสดุคาคามาแล่นเรือมาได้ถึงอินเดียนครานั้น เป็นประโยชน์
อย่างสำคัญแก่ไปๆเกตุ กว้ยทั้งแก่ไปๆเกตุพวกเพียรตรวจทางทะเลมา
ไค้เกาะแลบ้านเมืองชายทะเลอาฟริกาตามราวทางไว้ไปเมืองจีนยังเป็น
ไมตรีบ้าง ขยายอำนาจแลอาณาจักรออกมาโดยลำดับ มีที่ปักเป็น
ระยะมาตลอดทางแล้ว พอรู้ทางว่ามาถึงอินเดียนไค้ ก็อาจะจัดการ
เก็บเรือไปมาค้าขายถึงอินเดียนไค้ทันที ส่วนผลประโยชน์ที่ระฟังไค้ ใน
การค้าขายกับอินเดียนั้น แต่เพียงในเที่ยวแรกที่วัสดุคาคามาค้ากับ
เรือ ๒ ลำ ราวาคาสินค้าที่ไค้ไปเมื่อไปคิคราคาเทียบกับทุนที่แต่งเรือ
ออกมาครั้งนั้น ไปๆเกตุไค้กำไรได้ถึง ๖๐ เท่า จึงเกิดความทเชยทยาน
ยินดีกันอย่างยิ่งในประเทศไปๆเกตุ กว้ยแลเห็นทั่วกันว่าประเทศ
ไปๆเกตุจะเป็นประเทศที่มีกำลังทั้งอำนาจแลทรัพย์สินสมบัติ ต่อมาการก็
เป็นจริงดังนั้นทุกประการ

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๐๔๓ พระเจ้ากรุงไปๆเกตุให้แต่งเรือออกมาอินเดียน
อีก คราวนี้คิดการเตรียมแก้ไขความขัดข้องมาเสร็จ กว้ยไค้ความรู้แล้ว
ว่าทางควินออกพวกอิสลามอิสลาม ซึ่งเคยเป็นข้าศึกกับฝรั่งมาหลาย
ร้อยปียังมีอำนาจอยู่ แลการค้าขายทางควินออกก็อยู่ในมือของคน

พวกนั้น การที่ไปบุกเบิกออกมาประเทศวันออกคงจะถูกพวกแขกที่ถือ
ศาสนาอิสลามก็ร้ายเกี่ยวกับ ทั้งการสอนคฤศตศาสนาแลการค้าขาย
มิให้ ไปบุกเบิกทำการไค้สั่วก ก้วยเหตุนี้ เรือที่แต่งให้ขึ้นทุกสิ้นค้า
แลพาพวกยากหลวงออกมาสอนคฤศตศาสนาในคราวที่ ๒ นั้น พระเจ้า
กรุงไปบุกเบิกจึงให้แต่งเป็นกองทัพ มีจำนวนเรือรบ ๓๓ ลำ กระสุนปืนค้า
แลนายไพร่พลทหารประจำลำรวม ๓๕๐๐ คน ก็เลือกสรรคนแต่ตัวที่
กล้าหาญชำนาญศึก ให้ไปโกร ธัลวเรส คาบรัด เป็นแม่ทัพแลเป็น
ราชทูตคุมเครื่องราชบรรณาการออกมาเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้า
แผ่นดินผู้ครองประเทศตาม รวยทางขึ้นค้าที่เข้าก็ไปบุกเบิก แลมอบ
อำนาจออกมาที่คาบรัดในครั้งนั้น ว่าถ้าบ้านโค เมืองโค หรือบุคคล
จำพวกโค ซักซวงแก่การของไปบุกเบิกว่ากล่าวโดยที่ไม่ตกลงแล้ว
ก็ให้ ใช้กำลังปราบปรามเอาไว้ ในอำนาจให้จึงไค้

คาบรัดยกกองทัพเรือออกจากเมืองไปบุกเบิกเมื่อเดือนมีนาคม
พ.ศ. ๒๐๔๓ ใช้ใบเรือลงมาถึงแหลมเวอเตแล้ว แล่นก้าออกไปใน
มหาสมุทรแอตแลนติก เรือไปถูกพายุพิคซัคซ้ามมหาสมุทรไปพบเมือง
บราซิลในอเมริกาใต้เข้า จึงไค้เมืองบราซิลเป็นเมืองขึ้นของไปบุกเบิก
ในคราวนั้น คาบรัดแล่นเรือกลับจากเมืองบราซิลข้ามมหาสมุทรแอต
แลนติกมาถึงเมืองเมดินาในกาฬิกาข้างวันออก ซึ่งเป็นไมตรีกับ
ไปบุกเบิกมาแต่ก่อน เมื่อเดือนกรกฎาคม เรือที่ไปก้วยกัน ๓๓ ลำ
ไปแตกเสียดกลางทางข้าง ท้องกลบข้าง พลกั้นข้าง เหลืออยู่แต่ ๖ ลำ

ค่ายรัถยีนาร์รองที่เมืองเมลินเดแล้วก็เล่นข้ามทะเลหาหีบมา รวมเวลา
 ทั้งแต่ออกจากเมืองไปก็เทศมาได้ ๖ เดือน จึงถึงท่าเมืองกาฬิณู
 เมื่อสิ้นเดือนสิงหาคม พระเจ้าสมุทริทธรเมื่อเห็นกองทัพเรือไปเทศ
 ขกมาครวญ ก็ให้ข้าราชการออกไปรับ พาค่ายรัถยีนไปเผ่าถวายเป็น
 เครื่องราชบรรณาการ แลยอมทำสัญญาอันญาติที่คนให้พวกไปเทศ
 ทั้งห้าคนหาซื้อสินค้าอยู่ ๒ เดือน ไม่ได้สินค้าจึงสับสนไต่ความว่า
 เพราะพวกพ่อค้าแขกอิสลามอุบายชิงรัชชียันดาสิงสินค้า ซึ่งรู้ว่าพวก
 ไปเทศต้องการไว้เสียก่อน ไม่ให้พวกไปเทศหาซื้อได้ ค่ายรัถยีน
 ทูลความต่อพระเจ้าสมุทริทธร ๆ ก็มีรับที่จะทำประการใด ค่ายรัถยีน
 จึงให้ไปแย่งเอาสินค้าของพวกพ่อค้าแขกอิสลามซึ่งกำลังเอาลงบันทุกเรือ
 ที่จอดอยู่ในอ่าว พวกพ่อค้าแขกอิสลามที่อยู่บนบก เมื่อเห็นพวก
 ไปเทศปล้นเอาสินค้าของคนดังนั้น ก็คุมพรรคพวกยกมาปล้นสินค้า
 ที่ห้างของไปเทศบ้าง พวกแขกอิสลามกับพวกไปเทศก็รบกันขึ้น
 ในเมืองกาฬิณู พวกแขกอิสลามมากกว่าฆ่าไปเทศตาย ๕๔ คน
 แลเผาห้างของไปเทศเสียสิ้น พวกกองทัพเรือไปเทศเห็นพวกแขก
 อิสลามทำร้ายพวกของตนที่อยู่บนบก ก็ยกกำลังไปปล้นเรือของพวก
 พ่อค้าแขกอิสลาม ยันดาที่จอดอยู่ในอ่าวเมืองกาฬิณู ฆ่าพวกแขก
 ล้มตายเป็นอันมาก แลเผาเรือเหล่านั้นเสียถึง ๑๐ ลำ แล้วเลยเอา
 ยันใหญ่ยั้งเมืองกาฬิณูอยู่ ๒ ชั่วโมง แลจึงถอนสมอใช้ใบเรือไป

จากเมืองกาฬิภูฏ ไปพบเรือแขกเจ้าที่ไหนด พวกไปภูเก็ตก็ปล้นเรือแขก
 คลองทางมา จึงเกิดสงครามขึ้นระหว่างพวกไปภูเก็ตกับพวกแขก
 อีสลามขึ้นแต่ครั้งนั้น

เรื่องราวที่พวกไปภูเก็ตทำอะไรต่อมาในอินเดีย มีมากมาย
 เกินกว่าจะอธิบายได้ โดยพิสดารในที่นี้ ทั้งแต่พวกไปภูเก็ตเกิดรบขึ้น
 กับพวกพ่อค้าแขกอิสลามที่เมืองกาฬิภูฏ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๔๓ แล้ว แต่่นั้น
 มาการค้าขายของพวกไปภูเก็ต ก็กลายเป็นเฮงก่าถึงเที่ยวแย่งชิงทรัพย์
 สมบัติทำอำนาจแลอาณาจักรทางควีนออก เขาแต่ชื่อว่าเที่ยวสอนคฤศต
 ศาสนาแก่ค้าขายขึ้นยังหน้า เพราะการใช้เงินไฟใหญ่น้อยแลวิธีรบพุ่ง
 ในทางทะเล พวกชาวควีนออกยังไม่ชำนาญเท่าไปภูเก็ต ๆ น้อย ๆ คน
 เคยรบชนะพวกชาวอินเดียที่มากกว่าหลายคราวจึงได้ใจ แต่่นั้นไปภูเก็ต
 ก็แต่งกองทัพเรือออกมาจากยุโรปทุกปี พยเรือพวกแขกเจ้าที่ไหนดก็ปล้น
 เขาทรัพย์สมบัติแลทำลายเรือเสีย ส่วนเมืองคามชายทะเลในอินเดีย
 เมืองไหนที่ยอมเข้ากับไปภูเก็ต ๆ ก็ตั้งห้าง แล้วยเลยทำห้างขึ้นเป็นบ่อ
 เฮงก่าถึงทหารที่มารักษาอกคชเจ้าย่านผ่านเมือง เขาเป็นเมืองขึ้นของ
 ไปภูเก็ตบ้าง เมืองไหนที่ไม่เข้าด้วย หรือไม่ค้าขายด้วยไปภูเก็ตก็ถือ
 ว่าเป็นข้าศึกเที่ยวรบพุ่งทำร้ายต่าง ๆ ไม่ชำนาญเท่าใด เมืองอินเดีย
 คามชายทะเลฝั่งมละบาก็ตกอยู่ในอำนาจไปภูเก็ตหลายเมือง ส่วนการ
 ค้าขายเมื่อไปภูเก็ตเที่ยวทำลายเรือของพวกพ่อค้าแขกอิสลามเสียเป็นอัน
 มากแล้ว ไปภูเก็ตก็ได้สินค้าประเทศทางควีนออก เมืองไปภูเก็ตเกิด

เป็นที่ชุมนุมการค้าขายกับประเทศทางตะวันออกอันใหญ่โต จนเมือง
 ฝรั่งเศสแลเวทเลเมกโกเรเนียน ซึ่งเคยร่ำรวยด้วยการค้าขายกับประเทศ
 ทางตะวันออกตามเส้นทางเอเชียแลอัฟกัณห์ ถึงความอับคึกคักสิ้นไป
 หลายเมือง เมื่อการค้าขายกับประเทศทางตะวันออกเปลี่ยนไปเพียงพู่
 เป็นตลาดใหญ่อยู่ที่เมืองไปกูเกตจึงกล่าวมานี้ จึงมีชาวไปกูเกตเป็น
 อันมากทเขยทยานฮยาทออกมาราหาทรัพย์สินสมบัติทางตะวันออก พวกผู้
 มีสกุล ก็เข้าไปรับวิชาสาเป็นนายทหารบ้าง ออกมาเป็นผู้สอนศาสนา
 บ้าง ที่เป็นฝรั่งแลว ก็ไปอาสาเป็นลูกเรือแลพลทหาร ด้วยความเข้าใจ
 ทั่วกันว่าเป็นช่องทางที่จะออกมาปราบปรามพวกอิสลาม เอาทรัพย์สิน
 สมบัติของพวกมิชลาทิจูไปเป็นอาณาประโยชน์ อย่างพวกอิสลาม
 ใดที่เคยทำแก้อย่างตายายของตนมาแต่ก่อน ไม่ถือว่าเป็นบาปกรรมอันใด
 เมื่อไปกูเกตไปมาราทำมันได้ทีชายทะเลอันเคียบแล้ว ได้ข่าวว่า
 ทางตะวันออกต่อมา มีเมืองมละกาเป็นเมืองท่าสำคัญในทางวิส่งสินค้า
 ระหว่างเมืองจีนกับอินเคียบ แลมีสินค้าคามเมืองที่ใกล้เคียงซึ่งมาขาย
 ที่เมืองมละกามาก เมื่อมีโรง รุกศักราช ๘๗๐ พ.ศ. ๒๐๕๓ ทรงในแผ่นดิน
 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระเจ้ากรุงไปกูเกตจึงแต่งตั้งให้โลเปสเคอสิโครา
 คุมเรือกำปั่นรบ ๔ ลำ เป็นราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีกับเจ้าเมือง
 มละกา ซึ่งเป็นแขกมลายูนับถือศาสนาอิสลามแล้วในเวลานั้น เจ้าเมือง
 มละกาที่รับรองสัโคราอย่างราชทูต แลยอมให้ที่ตั้งห้างคามประสงค์
 แต่เมื่อพวกไปกูเกตขึ้นไปซื้อขายสินค้าที่ห้างตั้งใหม่ ไปเกิดวิวาทขึ้น

กับพวกชาวเมืองมละกา สีไคราสงสัยว่าเจ้าเมืองมละกาคิดกลอุบาย
 เขาก็กับพวกพ่อค้าแขกอิสลามจะทำร้าย สีไครามีความโกรธเป็นกำลัง
 จึงจับพวกชาวเมืองมละกาที่ลงมาอยู่ในเรือ เขาผูกอนุเสียบหนึ่งหัวประจาน
 ส่งขึ้นไป บอกเจ้าเมืองมละกาว่าถ้าไม่ยอมก็ไปๆเถกเถกก็ ไปๆเถก
 จะตีเอาเมืองมละกาให้จงได้ ฝ่ายเจ้าเมืองมละกาเห็นไปๆเถกก็หวั่น
 ก็โกรธ จึงให้ขันนางคน ๑ มีตำแหน่งเป็นขันนางหวว่ากำรฝ่ายทหาร
 คุมกำลังไปล่อขโมยไปๆเถกที่ขึ้นไปซื้อขายอยู่บนบก หน้าพันตายเสียบข้าง
 ข้างเป็นไว้ไว้เป็นขวัญนำก็หลายคน สีไคราไม่มีกำลังพอที่จะตีเอาเมือง
 มละกาได้ ในคราวนั้น ด้วยพวกพลเรือขึ้นไปถูกพวกชาวเมืองมละกาฆ่าฟัน
 แลจับไว้เสียบมาก จึงให้เผาเรือไปๆเถกเสียบ ๒ ลำ เขาคนมาลงเรือก็ยัง
 เหลืออยู่ ๒ ลำแล่นถลันไป เมื่อความทราบถึงกรุงไปๆเถกว่า เจ้าเมือง
 มละกาทำร้ายแก่พวกไปๆเถก ก็ให้เตรียมกองทัพระบมมาตีเมืองมละกา
 แต่ประจวบเวลาเกิดเหตุขึ้นในอินเดียนั้นแลทางทะเลแดง ด้วยพวกเจ้าบ้าน
 ผ่านเมืองแขกที่ถูกไปๆเถกครั้งแรกก็ต่าง ๆ หลายเมืองเข้ากันรุมพุ่ง
 ไปๆเถก ๆ ก็ตั้งปราบปรามอยู่จนยาม รุศคักราช ๘๗๓ พ.ศ. ๒๐๕๒
 อีฟอนโสอิลยเคอเคอแม่ทัพใหญ่ซึ่งเช่นข้าหลวงต่างพระองค์ของพระเจ้า
 ไปๆเถก จึงยกกองทัพเรือมายังเมืองมละกา กองทัพอิลยเคอเคอแล่นมา
 พยเรือแขกที่ไหนก็ตีซึ่งเรือมาจนถึงเมืองมละกาเมื่อเดือนมิถุนายน ขุนยา
 ให้ไปบอกเจ้าเมืองมละกา ว่าเป็นราชทูตจะมาเช่นในทวีปก็ไม่มีพุ่ง
 ให้เจ้าเมืองมละกาส่งตัวพวกไปๆเถกที่จับไว้เป็นขวัญนำลงมาให้แล้ว อิลย

เคอเค้จะขึ้นไปหาเจ้าเมือง ช้างเมืองมตะกาก็ให้มายบอกว่า จะยอมเป็น
ไมตรีแล้วจะส่งพวกไปๆเขตคืนให้ แต่ขอให้ฉลยเคอเค้ขึ้นไปทำทาง
ไมตรีเสียก่อน ฉลยเคอเค้คอยอยู่เห็นการไม่ตกลงกัน ก็ยกกำลังขึ้นที่
เมืองมตะกา ไคว้บพุ่งกันถึงทลุมบอน ชาวมตะกาสู้ไม่ได้ก็ต้องถอย
ออกไปนอกเมือง พวกไปๆเขตเผาเมืองมตะกาเสียแล้วก็ถอยกลับลงเรือ
พวกชาวมตะกาก็กลับเข้ามาตั้งค่ายอยู่ในเมืองอีก ในเวลานั้นมีสำเภากัน
มาค้าขายอยู่ที่เมืองมตะกาประมาณ ๓๐๐ ถ้าสำเภากันจะกลับไปเมือง
ฉลยเคอเค้จึงให้ ไปๆเขตคน ๑ ชื่อเฟอนันต์ถือหนังสือโดยสานเรือสำเภากัน
เข้ามาทูลทูลขอร้อง ขอสเป็นไมตรีไปค้าขายกับไทย ก็้วยไค้ทูลว่า
เมืองมตะกาเป็นเมืองขึ้นของไทยมาแต่ก่อน

ฉลยเคอเค้มาตระเตรียมการอยู่ที่เรือ พอพร้อมเสร็จก็คุมกำลัง
ขึ้นที่เมืองมตะกาครั้งที่ ๒ ในเดือนสิงหาคม ก็ว่านรยพุ่งกันเป็นสามารด
พวกเจ้าเมืองมตะกาสู้ไปๆเขตไม่ได้ก็แตกหนี เมืองมตะกาจึงไค้อยู่ใน
อำนาจไปๆเขตแต่บัดนั้นมา

เมื่อไปๆเขตไค้เมืองมตะกาไว้เช่นที่มันแล้วถึงขาล รุศคักราช ๘๘๐
พ.ศ. ๒๐๖๓ พระเจ้ามานเฮลพระเจ้าแผ่นดินไปๆเขตจึงแต่งตั้งให้ท้าวเท
โคเฮลโล เป็นราชทูต เข้ามาทำสัญญาสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระ
พระรามธิบดีที่ ๒ ณกรุงศรีอยุธยาในคราว ๆ เกี่ยวกับไปทำทางพระราช
ไมตรีกับพระเจ้าหงสาวดี ตามจดหมายเหตุของไปๆเขตว่า พระเจ้า
กรุงศรีอยุธยาทรงยินดีรับเป็นไมตรีกับไปๆเขต พระราชทานอนุญาตให้
ไปๆเขตตั้งห้าง ไปมาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาแลที่เมืองยัตถานไค้ตาม

ประสงค์ แลจะรีบแต่งกองทัพไทยไปช่วยไปบุเขตปราบปรามพวกแขก
ที่มาตีเมืองมละกาด้วย ต่อมาปรากฏว่าไปบุเขตได้ริษอนุญาตให้ไปตั้ง
ห้างค้าขายที่เมืองนครศรีธรรมราชแลเมืองมฤททิก ๒ เมือง

ถึงปีเถาะ รุศคักราช ๘๘๓ พ.ศ. ๒๐๖๒ ไปบุเขตไปขอเป็นไมตรี
กับพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ยอมให้ไปมาค้าขายตามประสงค์ แลให้ไปบุเขต
ตั้งห้างที่เมืองเมาะตะแห่ง ๑ ไปบุเขตจึงเป็นไมตรีกับไทยแลมอญแต่
นั้นมา

เรื่องที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เกิมเมืองมละกา
เป็นเมืองขึ้นของไทย ชื่อนี้ไม่มีที่สงสัย ด้วยหนังสือทั้งปวงทั้งของไทย
ของมลายูแลของฝรั่งดูค้องกัน แลมีเนื้อความในพระราชพงศาวดาร
แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ไทยได้ยกกองทัพลงไปตีเมือง
มละกาเมื่อขุณ รุศคักราช ๘๓๘ (ตามฉบับหลวงประเสริฐ) พ.ศ. ๑๘๘๘
แต่จะมีผลอย่างไรไม่ไ้กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ข้าพเจ้า
เข้าใจว่าเหตุที่ไทยยกกองทัพลงไปตีเมืองมละกาเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถนั้น เห็นจะเป็นด้วยเรื่องเจ้าเมืองเจ้าวัดลือศาสนา
อิสลาม เขาใจไปเผื่อแผ่แก่พวกอาหรับที่มาเป็นครูบาอาจารย์สอนให้
กระต้างกระเคืองจน แต่กองทัพไทยเห็นจะตีไม่ไ้เมืองมละกาในคราวนั้น
เมื่อไปบุเขตมาตีเมืองมละกาเกรงจะเกิดวิวาทชนกับไทย ซึ่งเป็นเจ้าของ
เมืองมละกาอยู่แต่เกิม จึงแต่งราชทูตเข้ามาขอเป็นไมตรีกับไทย ใน

เวลานั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ยังไม่เสด็จสงครามกับเชียงใหม่ จึงรัย
เป็นไมตรีกับไปสุเกต

การที่ไปสุเกตมาเป็นไมตรีกับไทยก็ด้วยมอญก็ มิใช่มาเถาะระ
วุ่นวายเหมือนกับเมืองแขกในอินเดีย เพราะ ๒ ประเทศนั้นถือพุทธศาสนา
ไม่มีสาเหตุที่จะวิวาทกันด้วยเรื่องลัทธิศาสนาประการ ๓ อีกประการ ๓
ทั้ง ๒ ประเทศเป็นประเทศใหญ่ ที่มีอำนาจปกครองบ้านเมืองได้สิทธิ์ขาด
ไปสุเกตจะทำร้ายไม่ได้เหมือนในอินเดีย จึงมาก้าขายแต่โดยดี ไซ้แต่
เท่านั้น ยังมีพวกฝรั่งไปสุเกตที่ศึกษาสินจ้างโดยลำพังตัว พวกนี้เข้ามา
อยู่ในบ้านเมืองมารบจ้างเป็นทหารทำการรบพุ่งให้ทั้งไทยแลมอญ การ
ค้าขายแลเป็นไมตรีกับฝรั่งต่างประเทศ ได้เริ่มต้นมีมาแต่ในรัชกาลของ
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โดยมูลเหตุดังอธิบายมานี้

อธิบายเรื่องพระเทียรราชาไต่ราชสมบัติ

ก. อธิบายเรื่องพงศาวดาร

เรื่องพระเทียรราชามีปรากฏในหนังสือบันทึกลงเขตแดนเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๕๗ เรื่อง ๓ มีในหนังสือพระราชพงศาวดารซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชดำรัสสั่งให้พระโหราธิบดี แต่งเมื่อขวอก พ.ศ. ๒๒๓๓ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ปรียญ) เมื่อยังเป็นหลวงประเสริฐอุทิศกษัตริย์ เป็นผู้ไต่ค้นดุษฎีมา หอพระสมุด ฯ จึงเรียกว่า “พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ” เรื่อง ๓ มีในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับ สมเด็จพระวันรัตน์วัดพระเชตุพน ฯ แต่งในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร กรมพระปรมาธิบดีชินโรสทรงแต่งต่อ จึงเรียกกันว่า “พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จกรมพระปรมาธิบดีชินโรส” ฉบับ ๓

ในบันทึกนี้จะเอาเนื้อความตามพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จกรมพระปรมาธิบดี ฯ ซึ่งเรื่องพิสดารกว่าฉบับอื่น มาตั้งเป็นเค้าสำหรับวินิจฉัย แลแย้งความขึ้นเป็นข้อ ๆ หมายเลขไว้ โดยลำดับ ให้สะดวกแก่การวินิจฉัย เรื่องพงศาวดารตอนพระเทียรราชามีบรรยายถึงต่อไปนี้ คือ

๓ เมื่อขวอ รุศคักราช ๘๘๘ สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จ ขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เสร็จการสงครามแล้วเสด็จกลับจากเมืองเชียงใหม่ เมื่อเดือน ๕ แรม ๓๕ ค่ำ เมื่อมากลางทางเกิดประชวรพระโรค บั้ยุบันสวรรคต (ในเดือน ๕) บั้บุญ รุศคักราช ๘๘๘

๒ สมเด็จพระไชยราชาธิราชมี (แท้) พระราชโอรสเกิดก้วยท้าว
 ศรีสักการันทรพระสนมเอก๒พระองค์ ทรงพระนามพระแก้วฟ้า (พงศาวดาร
 บางฉบับเรียกว่าพระยอกฟ้า) พระชันษาได้ ๓๓ บั้พระองค์ ๓ พระศรีศิลป์
 พระชันษาได้ ๕ บั้พระองค์ ๓ พระแก้วฟ้าได้รับรัชทายาทเป็นพระเจ้า
 แผ่นดิน.

๓ พระ แก้วฟ้า ทรง พระ เยาว ์ระว่า ราชการ แผ่นดิน เองยังไม่ไ้
 ท้าวศรีสักการันทรพระมารดาจึงว่าราชการแผ่นดินแทนพระองค์

๔ การที่ท้าวศรีสักการันทรได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินครั้งนั้น
 พระเทียรราชาเชื้อพระวงศ์ของสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ขึ้นโทไปยุค
 ว่าเป็นพระอนุชาต่างพระชนนีกัน) มีความหวั่นหวาดเกรงว่าถ้าคงเป็น
 กฤหัตถ์อยู่จะไม่พ้นภัยอันตราย พอเสด็จการถวายพระเพลิงพระบรมศพ
 แล้ว จึงออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ณวัดราชประดิษฐาน (ที่ตำบลท่า
 ทรายในพระนคร)

๕ พระแก้วฟ้าเสวยราชย์ (เป็นปรกติ) มาได้ บั้ ๓ ถึงวันเสาร์
 เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ บั้ชวศก จุลศักราช ๘๘๐ เสด็จออกสนามพระอัมก้วย
 มขอำมาตย์มนตรี มีรัชสังให้เอาช้าง (ต้น) ข้างรากัน ๘ เชิญช้างทวิ
 ษัขอพระยาไพนั่งงาหักเป็น ๓ ท่อน แล่ก่อนมาเกณีนิมิตต์อันเป็นอภัยมงคล
 อีกหลายอย่าง

๖ อยู่มาวันหนึ่งท้าวศรีสักการันทรออกไปเที่ยวเล่นณพระที่นั่งพิมาน
 รัตยาหอพระข้างหน้า เห็นพันบุครศรีเทพพนักงารเฝ้าหออพระ นางเกิด

สมเด็จพระโกศล (ครั้นเมื่อกลบดินเข้าวัง) จึงให้ข้าหลวงเอาหม้อทองคำ
ห่อผ้าเช็ดหน้าไปประทาน ฝ่ายพันบุตรศรีเทพผู้โอรส ก็ฝากคอกจำปา
ให้สาวใช้เข้าไปถวายตอบแทน ต่อมาท้าวศรีสุภาจันทร์จึงได้ส่งพระยา
ราชภักดีให้ย้ายพันบุตรศรีเทพเข้าไปเป็นตำแหน่งขุนอินราช (รักษา)
พนักงานเฝ้าหอพระข้างใน แล้วลอบเป็นชู้กับขุนอินราชมาช้านาน

๘ ท้าวศรีสุภาจันทร์ ยากจะให้ ขุนอินราช ขาดชู้ ได้ครองราช
สมบัติ จึงเลื่อนขึ้นตาคักก็เป็นขุนรรวงศาธิราช ให้มีตำแหน่งเป็นผู้
พิจารณาเลขสมสังกัศพรศก หวังจะให้มีความสูงมากขึ้น (ขึ้นโตว่าให้
เป็นผู้บังคับทหารรักษาพระราชวัง) แลให้อยู่ที่จวนวิมลศาลาสารบาญชี
(ใกล้พระราชวังข้างบ้านหน้า)

๙ ต่อมาท้าวศรีสุภาจันทร์สั่งให้ปลุกจวน (ศาลา) ที่ว่าการของ
ขุนรรวงศาธิราช (ขึ้นในพระราชวัง) ที่ริมประตูคินใกล้คันหมัน แล
ให้เอาเตียงอันเป็นราชอาสน์ไปตั้งไว้สำหรับขุนรรวงศาธิราชนั่ง หวังจะ
ให้ข้าราชการทั้งปวงอ่อนน้อมยำเกรง

๑๐ อยู่มาวันหนึ่ง (เจ้า) พระยามหาเสนาบดี ที่สมุหพระกลาโหม
กับพระยาราชภักดี (รู้ว่าท้าวศรีสุภาจันทร์เป็นชู้กับขุนรรวงศาธิราช แล
ให้กำลังแก่ชู้ถึงปานนั้น) พกกันว่า เมื่อแผ่นดินเป็นทุกข์เช่นนี้เราจะ
คิดประการใด รุ่งขึ้นท้าวศรีสุภาจันทร์มีรับสั่งให้หาเจ้าพระยามหาเสนาบดี
เข้าไปเฝ้าที่ประตูคิน (แกล้งหมองเห็นยาวไว้) ครั้นกลบขอรมาเวลาค่ำ
มีผู้ลอบแทงเจ้าพระยามหาเสนาบดีตาย

๓๐ ขณะนั้นท้าวศรีสุภางันทรมีกรรมวาสนา จึงตรัสแก่ข้าราชการ ทั้งปวง ว่าพระแก้วฟ้ายังทรงพระเยาว์นัก สาละวณแต่จะเล่น หัวเมือง ฝ่ายเหนือก็ยังไม่ปรกติ (นางจะว่าราชการแผ่นดินต่อไปแต่โดยลำพัง เกรงจะเหลือกำลัง) ก็จะให้ขุนวรวงศาธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ไปกว่าพระแก้วฟ้าจะทรงพระเจริญ ข้าราชการทั้งปวงจะเห็นประการใด พวกข้าราชการรู้อัธยาศัยของนางก็รับว่าเห็นชอบด้วย นางจึงให้กรมวัง เหาพระราชยานไปรับขุนวรวงศาธิราชเข้าไป ราชานิเทศยกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ขุนวรวงศาธิราชจึงตั้งให้นายจันบ้านมหาโลกผู้หนึ่งเป็นพระมหาอุปราช แล้วให้มัทราให้หาผู้ว่าราชการหัวเมืองเข้ามา (ถือน้ำกระทำ สักยตามประเพณี)

๓๑ เมื่อขุนวรวงศาธิราชได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงคบคิดกับ ท้าวศรีสุภางันทร ให้คุมสมเด็จพระแก้วฟ้าไปปลงพระชนม์เสียดวงค์โคก พระบาท เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีฉลู ฤกษ์ศักราช ๘๘๑ สมเด็จพระแก้วฟ้าครองราชสมบัติได้ ๓ ปี ๒ เดือน

๓๒ ครั้นนั้นขุนพิเรนทรเทพเชื้อพระวงศ์ กับขุนอินทรเทพ หมั้น ราชเสนทา หลวงศรียศ (ชาว) บ้านลานคาหกฟ้า (แขวงสุพรรณบุรี) คิดกันจะกำจัดขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุภางันทร แลถวายราชสมบัติ แก่พระเทียรราชาที่ทรงผนวช ครั้นพร้อมใจกันแล้วจึงไปทูลความแก่ พระเทียรราชา ๆ ก็เห็นชอบด้วย แล้วปรึกษากันต่อไปว่าควรจะให้ตั้ง เทียนคู่เสียดวงค์ ให้รู้นิมิตว่าจะทำการสำเร็จหรือไม่ ขุนพิเรนทรเทพ

ไม่เห็นชอบด้วย แต่ต่อมาในเวลาค่ำวันหนึ่งพระเทียบราชาภิเษกกับคนที่ ๓
 ขึ้นพานขึ้นไปเสวยเทียบที่ในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐาน ขุนพิเรนทรเทพ
 ไปเห็นเจ้ากัโกรจ ว่าจะทำการใหญ่โตถึงเพียงนี้ยังจะมามัวเสวยทวย
 ว่าแล้วคายซานหมากทั้งไปก้วยดำลึงจิกใจ ฝอเชิญซานหมากตรงไปถูก
 เปลวไฟเทียบเล่มขุนวรวงศาธิราชด้วย และขณะนั้นพ้อมีพระภิกษุรูปหนึ่ง
 เข้าไปในพระอุโบสถ (เห็นเสียงเทียบกัน) ขวยพรว่าให้สำเร็จกิจ
 ปราณนาเด็ก ก็เห็นเป็นศุภนิมิตต์มีความยินดีทั้ง ๔ คน

๓๓ เมื่อเสียงเทียบแล้วประมาณ ๓๕ วัน พ้อมีข่าวบอกมาจาก
 เมืองลพบุรี ว่าข้างพลายแก้วใหญ่รุ่งงามเข้ามาคิกโขลงหลวง (เจ้าพระยา
 จักรี) สมุหนายกนำความขึ้นกราบบังคมทูลตามธรรมเนียม ขุนวรวงศา
 ธิราชสั่งให้ปักโขลงข้างเข้ามาจับที่พะเนียบวัดชอง จะไปคุกคล้องข้างนั้น

๓๔ ขุนพิเรนทรเทพเห็นได้ชองจึงคิกกับพรรคพวกที่ร่วมใจ จะ
 กำจิกขุนวรวงศาธิราชเวลาออกจากพระราชวังไปคุกคล้องข้าง ขณะนั้น
 พอพระยาสวรรค์โลกกับพระยาพิไชยเข้ามาถึงกรุง ฯ ขุนพิเรนทรเทพ
 จึงไปชักชวนเข้าเป็นพรรคพวกอีก ๒ คน แลให้หมื่นราชเสนา (นอก
 ราชการ) เข้าร่วมคิกด้วยอีกคน ๓ คิกกันกระการที่จะทำร้ายขุนวรวงศา
 ธิราชให้สิ้นทั้งพรรคพวก จึงให้หมื่นราชเสนา (นอกราชการ)
 ปลอมเป็นทนายเลือก (ที่คักจุกชองในทางเสด็จ) ไปคอยคักบึงอุปราษ
 ร์นเมื่อเวลามาพะเนียบ ส่วนขุนพิเรนทรเทพกับพระยาสวรรค์โลก
 พระยาพิไชย หลวงศรีวิศ หมื่นราชเสนา (ในราชการ) ลงเรือคน

รถลำพลพายมีเครื่องศัสตราวุธซ่อนในเรือครบมือไปแต่เวลาใกล้ ไปจอด
 ชุ่มมือที่คลองบางปลาหมอ (สืบไม่ไ้ไ้ความว่าอยู่ตรงไหน แต่เห็นจะ
 เป็นคลองแยกจากคลองเมืองทางฝั่งเหนือ อยู่พอพ้นเขตพระราชวัง
 ไปทางบ้านควนออก เกือบถึงสูญเสียแล้ว) ขุนอินทรเทพนั้น (เป็นเวร)
 ลงเรือตามเสด็จในขมวร ก็เตรียมไปพร้อมสรรพเช่นเดียวกัน

๓๕ ครั้นถึงวันกำหนด เวลาเช้าครุฑนวรวงศาอิราชกับท้าวศรี
 สุกัจฉา พาทพระศรีศัลยพิภพที่เกศใหม่ลงเรือพระที่นั่ง (ที่ท้าวสุกรี)
 ออกจากท่าไปพอพ้นปากคลองสระบัว พวกที่ไปชุ่มคอบทำร้ายก็พากัน
 เอาเรือออกสกัดหน้า ขุนนวรวงศาอิราชเห็นเรือมาแปลกประหลาดทรงถาม
 ไปว่า “เรือใครเข้ามา” ขุนพิเรนทรเทพจึงตอบว่า “จะมาเอาชีวิต
 มึงทั้งสอง” ขณะนั้นเรือขุนอินทรเทพที่ไปในขมวรก็ขนานกันไป ช่วยกัน
 กล้วยม้วยขุนนวรวงศาอิราชกับท้าวศรีสุกัจฉา แต่อีกฆ่าเสียในที่นั้น
 ส่วนอุปราชจันท์ถูกหมันราชเสนาหา (นอกราชการ) ยิงตายกลางทาง
 ในเวลาเมื่อจะมากอบรบเสด็จองค์พระเนียบ ขุนพิเรนทรเทพสั่งให้อาสาพ
 คนร้ายทั้งนั้นไปเสียบประจานไว้ ทิวคี่แฉ่ง

๓๖ เมื่อกำจัดขุนนวรวงศาอิราชกับท้าวศรีสุกัจฉาแล้ว ขุน
 พิเรนทรเทพกับขุนอินทรเทพแลขุนนางทั้งปวงก็กลับเข้าไปรักษาพระราชวัง
 แล้วสั่งให้พระรักษ์มณฑลกับหลวงราชนิภูล เอาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
 ไปยังวัดราชประดิษฐาน ทูลอัญเชิญพระเทียรราชาให้ลาผนวช
 แล้วรับเสด็จเข้าสูพระราชวัง ข้าราชการทั้งปวงก็พร้อมกันถวายราช
 สมบัติราชาภิเษกถวายพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

๓๗ เมื่อเสด็จการราชาภิเษกแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ไปรดาให้พระราชครูทั้ง ๔ ปรีถยาความชอบของผู้ที่ได้ร่วมคึกกันกำจัด
 ชนวรรงศาธิราชกับท้าวศรีสุภาจันทร แล้วปูนบำเหน็จตามลำดับกัน คือ
 สถาปนาขุนพิเรนทรเทพ เป็นเจ้าขันธสีมาครองเมืองพิษณุโลก
 ทรงพระนามว่าพระมหาธรรมราชา เหตุด้วยฝ่ายบิดาเป็นเชื้อราชวงศ์
 พระร่วง ฝ่ายมารดาเป็นเชื้อพระวงศ์สมเด็จพระไชยราชาธิราช ให้สำเร็จ
 ราชการหัวเมืองเหนือทั้งปวง แลพระราชทานพระสวัสดิราชธิดา ซึ่ง
 ทรงสถาปนาเป็นพระวิสุทธิกษัตริย์ให้เป็นพระมเหษีด้วย

ส่วนผู้มีความชอบนอกจากนั้น ให้ขุนอินทรเทพ เป็นเจ้าพระยา
 ศิริธรรมาโคกราช ครองเมืองนครศรีธรรมราช ให้หลวงศรียศ เป็น
 เจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม ให้หมื่นราชเสนา (ใน
 ราชการ) เป็นเจ้าพระยามหาเทพ พระราชทานพระราชธิดาเกิดแต่พระ
 สนมให้เป็นภรรยาด้วยทั้ง ๓ คน หมื่นราชเสนา (นอกราชการ) นั้น
 ให้เป็นพระยาภักดีขันตี แลเลื่อนพระยาสวรรค์โลก พระยาพิไชย เป็น
 เจ้าพระยาทั้ง ๒ คน แล้วทรงแข่งไว้มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดทำร้ายแก่ผู้ที่ได้มี
 บำเหน็จความชอบทั้งนั้นเป็นอันมาก เรื่องพระเทียรราชาไครราชสมบัติ
 มีเนื้อความในหนังสือพงศาวดารทั้งแสดงมา

แต่ความที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร สมัยสมเด็จพระม
 ปรมาณชิตธิโนรส แตกต่างกับหนังสือพระราชพงศาวดารสมัยหลวง
 ประเสริฐอยู่ ๓ ข้อ คือ

ข้อ ๑ ในฉบบัณฑหลวงประเสริฐว่า สมเด็จพระไชยราชาธิราช
 เสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ เมื่อขมมะเม็ย รุศคักราช ๙๐๘ เสด็จกลับจาก
 เมืองเชียงใหม่ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ มาถึงกรุงศรีอยุธยา
 สวรรคตในเดือน ๖ ขมมะเม็ย รุศคักราช ๙๐๘ ซ้ำกว่าที่กล่าวในฉบบั
 สมเด็จพระบรมพระปรมาณูชิต ๑ ๒๐ ปี (ตามที่ไต่เคยสอบสวนคักราชตาม
 ฉบบัณฑหลวงประเสริฐดูถนัดวันกว่าฉบบัสมเด็จพระบรมพระปรมาณูชิต ๑)

ข้อ ๒ ในฉบบัสมเด็จพระบรมพระปรมาณูชิต ๑ ว่าสมเด็จพระไชย
 ราชาธิราชเสด็จกลับจากเมืองเชียงใหม่ ประชวรเปนโรคชั้ชั้จนสวรรคต
 กลางทาง แต่ฉบบัณฑหลวงประเสริฐกล่าวความว่าเสด็จกลับถึงกรุง ๑ แล้ว
 จึงสวรรคต แต่ฉบบันั้นโคไปๆเกศยังกล่าวไปเป็นอย่างอื่น ว่าเมื่อ
 สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ นั้น ท้าวศรีสุทธานทร
 อยู่ข้างหลังลอบคบชู้จนมีครรภ์ ครั้นสมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จกลับ
 นางเกรงจะเกิดความจึงลอบวางยาพิษในน้ำนมเครื่องกิน สมเด็จพระไชย
 ราชาธิราชเสวยยาพิษนั้นสวรรคตเมื่อเสด็จกลับถึงกรุง ๑ ใต้ ๕ วัน

ข้อ ๓ ในฉบบัสมเด็จพระบรมพระปรมาณูชิต ๑ ว่าสมเด็จพระแก้วฟ้า
 เสวยราชย์อยู่ ๑ กับ ๒ เดือนนั้นผิด คำฉบบันั้นผิดตามเรื่อง ควรจะเป็น
 ๒ ปีกับ ๓ เดือน หนึ่งก็กล่าวว่าขุนวรวงศาธิราชไต่ครองราชสมบัติอยู่ ๕
 เดือนนั้น ในฉบบัณฑหลวงประเสริฐว่า ขุนวรวงศาธิราชครองราชสมบัติ
 อยู่เพียง ๔๒ วัน ผิดกันอยู่ดังนี้

ข. วิวินิจฉัยเรื่องพระเทวีบรรพชาไค้ราชสมบัติ

ความวินิจฉัยต่อไปนี้ จะว่าเป็นข้อ ๆ ตามลำดับเลขในคำอธิบาย
ที่กล่าวมาแล้ว

๑. วิวินิจฉัยเรื่องสมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคต ในหนังสือ
พระราชพงศาวดารทกฉบับมีความยติว่า สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสก
กัลป์จากเมืองเชียงใหม่เมื่อวันสิ้นเดือน ๔ แถ (ฉบับหลวงบ่ระเสวีฐว่า)
สวรรคตในเดือน ๖ พิเคราะห์ที่ระยะเวลากว่าเดือน ๓ เห็นว่าประชวร
มากกลางทางแต่เสกมาดงกรุง ๆ แล้วจึงสวรรคต แลมีคำเงื่อนว่า
จะไค้ทรงสั่งมอขเวรราชสมบัติ กังจะวินิจฉัยต่อไปในข้อหน้า

๒. วิวินิจฉัยเรื่องพระแก้วฟ้าบริษัทยาบาท พระแก้วฟ้าเป็นพระราช
บุตรของสมเด็จพระไชยราชาธิราช เจ้าจอมมารคาเป็นที่ท้าวศรีสุภาจันทร
ซึ่งในกฎหมายทำเนียบศักดิ์กีนากำหนดว่าเป็นตำแหน่ง “นางท้าวพระ
สนมเอก มีในทำเนียบ ๔ คนด้วยกัน เป็นท้าวอินทรสุเรนทร์คน ๑
ท้าวศรีสุภาจันทรคน ๑ ท้าวอินทรเทวีคน ๑ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์คน ๑
พระสนมเอกทชนาศักดิ์เป็นนางท้าวนี้ ยังมีจนในรัชกาลสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า น้องสาว
พระเพทราชาคน ๑ ไค้เป็นที่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ มีพระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์หญิงทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าแก้ว สมเด็จพระเพทราชา
ทรงสถาปนาเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาบดีวิริยย์ ข้อนี้ส่อให้เห็นว่าพระแก้ว
ฟ้า นั้น เคมเป็นเพียงชั้นพระองค์เจ้า ก้วยเป็นลูกพระสนม ตรงกับ
ราชกุมารศักดิ์อันมีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลว่า

๓. วินิจฉัยเรื่องผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อสมเด็จพระแก้ว
 พ้าชนเสวยราชย์พระชนม์ได้เพียง ๓๓ ปี คงต้องมีผู้ว่าราชการแผ่นดิน
 ต่างพระองค์ แต่ผู้ซึ่งจะสำเร็จราชการแผ่นดินเช่นนั้น มิใช่จะเป็น
 ได้ โดยลำพัง เป็นพระญาติของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเป็นข้าราชการที่
 สูงศักดิ์ ต้องมีผู้ตั้งให้เป็นดังเช่นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนได้ทำไว้
 ตั้งทั้งไว้ กัก หรือถ้าไม่ไว้ทรงตั้งผู้ใดไว้ เสนายกแลข้าราชการ
 ทั้งปวงต้องสมมตมอบอำนาจให้ ผู้ใดคนหนึ่ง ผู้นั้นจึงจะเป็นผู้สำเร็จราช
 ราชการแผ่นดินได้ ตามความที่ได้กล่าวมาในข้อก่อน ว่าสมเด็จพระ
 ไชยราชาธิราชเห็นจะไว้ทรงสถาปนาพระแก้วฟ้าเป็นรัชทายาท แล
 เลื่อนยศท้าวศรีสุภาจันทรชนเป็นแม่อยู่เมืองหนึ่งในการสืบสันตติวงศ์นั้น
 พระสันนิษฐานท้าวไปไว้อีกข้อ ๓ เพียงว่าคงจะไว้ท้าวตั้งผู้หนึ่งผู้ใด
 ไว้ให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แต่จะทรงตั้งผู้ใด ข้อนี้ควรวินิจฉัย
 ถึงในหนังสือพระราชพงสาวดารว่าท้าวศรีสุภาจันทรได้เป็นผู้สำเร็จราชการ
 แผ่นดิน ก็อาจจะไว้เป็นข้อชั้นหลัง ชั้นแรกนั้นเห็นมีทางที่จะเป็นได้
 อย่างอื่น เพราะการที่จะให้ท้าวศรีสุภาจันทรเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน
 มีความซกซอกอยู่เป็นข้อสำคัญ ภัยประเพณีในกรุงศรีอยุธยา ไม่
 เคยมีแบบ อย่างที่จะให้สตรีเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แม้มีแบบ
 อย่างในประเทศที่ไกลเคียง คือเมื่องเซียงใหม่ในสมัยนั้นเองมีนาง
 พระยาวาไรราชการเมือง ก็เป็นอภัยมงคลเมืองเกิดข้าศึกศัตรูไปยับยั้ง
 ถึงต้องยอมแพ้แก่กองทัพสมเด็จพระไชยราชาธิราช นับว่าเป็นตัวอย่าง

ไม่^๕ก็^๕ซึ่ง^๕เห็น^๕กัน^๕อยู่^๕ใน^๕ขณะ^๕นั้น^๕ หนึ่ง^๕กรุง^๕ศรี^๕อยุธยา^๕ใน^๕สมัย^๕นั้น^๕ก็^๕ต้อง^๕ทำ^๕
 กัก^๕สง^๕คราม^๕อยู่^๕เนือง^๕ๆ ท้าว^๕ศรี^๕สุ^๕ท^๕า^๕จัน^๕ทร^๕เคย^๕เป็น^๕แต่^๕พระ^๕สนม^๕ไม่^๕ร^๕อบ^๕รู้^๕
 ราชการ^๕บ้าน^๕เมือง สม^๕เ^๕็จ^๕พระ^๕ไชย^๕ราชา^๕อิ^๕รา^๕ษ^๕จะ^๕ทรง^๕เห็น^๕สม^๕คว^๕ร^๕ให้^๕เป็น^๕
 ผู้^๕สำ^๕เร^๕็จ^๕ราชการ^๕แผ่นดิน^๕ไ^๕ด้^๕แล^๕หรือ อา^๕ศ^๕รั^๕ย^๕ความ^๕ซ^๕ัก^๕ซ^๕อง^๕มี^๕อยู่^๕ด^๕ัง^๕กล^๕่า^๕
 มา นำ^๕สำ^๕นิ^๕ย^๕ฐาน^๕ว่า^๕ใน^๕ชั้น^๕แรก^๕พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕เห็น^๕จะ^๕ไ^๕ด้^๕เป็น^๕ผู้^๕สำ^๕เร^๕็จ^๕
 ราชการ^๕แผ่นดิน เพราะ^๕เป็น^๕พระ^๕บรม^๕วง^๕ศ^๕ผู้^๕ใหญ่^๕อยู่^๕ใน^๕เวลา^๕นั้น^๕ไม่^๕มี^๕ผู้^๕อื่น^๕
 ที่^๕จะ^๕เห^๕มา^๕กว่า แล^๕ซ^๕อน^๕ก็^๕มี^๕เค^๕า^๕เง^๕อน^๕ใน^๕เร^๕อง^๕พง^๕ศ^๕าว^๕การ ที่^๕ปรากฏ^๕ว่า^๕
 พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕เกิด^๕เป็น^๕อ^๕ริ^๕ก^๕ัย^๕ท้าว^๕ศรี^๕สุ^๕ท^๕า^๕จัน^๕ทร^๕ด^๕ัง^๕ต้อง^๕ออก^๕ทรง^๕ผน^๕ว^๕
 ถ้า^๕หาก^๕ว่า^๕พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕ไม่^๕มี^๕ตำ^๕แหน่ง^๕หน^๕า^๕ที่^๕เก^๕ย^๕ว^๕ช^๕อง^๕ใน^๕ราชการ^๕ก็^๕จะ^๕หา^๕
 เกิด^๕เหตุ^๕อ^๕ริ^๕ก^๕ัย^๕ท้าว^๕ศรี^๕สุ^๕ท^๕า^๕จัน^๕ทร^๕ด^๕ัง^๕ปาน^๕นั้น^๕ไม่ จึง^๕เห็น^๕ว่า^๕ชั้น^๕เ^๕ิม^๕สม^๕เ^๕็จ^๕
 พระ^๕ไชย^๕ราชา^๕อิ^๕รา^๕ษ^๕ เห็น^๕จะ^๕ทรง^๕ค^๕ง^๕ให้^๕พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕เป็น^๕ผู้^๕สำ^๕เร^๕็จ^๕ราชการ^๕
 แผ่น^๕ดิน เพราะ^๕ฉ^๕น^๕เมื่อ^๕เปล^๕ี่ยน^๕รัช^๕กาล^๕บ้าน^๕เมือง^๕จึง^๕เรีย^๕บ^๕ร^๕ับ^๕เป็น^๕ปร^๕ก^๕ติ^๕มา^๕
 กว่า^๕นี้ ค^๕อ^๕พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕ออก^๕ทรง^๕ผน^๕ว^๕ ท้าว^๕ศรี^๕สุ^๕ท^๕า^๕จัน^๕ทร^๕จึง^๕ไ^๕ด้^๕เป็น^๕ผู้^๕
 สำ^๕เร^๕็จ^๕ราชการ^๕แผ่นดิน เพราะ^๕ไม่^๕มี^๕ตัว^๕ผู้^๕อื่น^๕จะ^๕เป็น^๕ พ^๕อ^๕ท้าว^๕ศรี^๕สุ^๕ท^๕า^๕จัน^๕ทร^๕ไ^๕ด้^๕
 เป็น^๕ผู้^๕สำ^๕เร^๕็จ^๕ราชการ^๕แผ่นดิน ก็^๕ย^๕เกิด^๕เหตุ^๕การ^๕ณ์^๕ว^๕น^๕ว^๕าย^๕ค^๕อ^๕มา^๕โดย^๕ลำ^๕ค^๕ับ^๕
 ๔ วิ^๕นิ^๕ห^๕ัย^๕เหตุ^๕ที่^๕พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕ออก^๕ทรง^๕ผน^๕ว^๕ ใน^๕ชั้น^๕นี้^๕จะ^๕กล^๕่า^๕
 ๕ ด^๕ัง^๕ฐ^๕า^๕นะ^๕ของ^๕พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕ก^๕่อน ทั^๕ว^๕ใน^๕หน^๕ง^๕ิส^๕อ^๕พระ^๕ราช^๕พง^๕ศ^๕าว^๕การ^๕กล^๕่า^๕
 ๖ แ^๕ก^๕ว่า^๕พระ^๕ไชย^๕ราชา^๕ซึ่ง^๕เส^๕ว^๕ย^๕ราช^๕ย์^๕ทรง^๕พระ^๕นาม^๕ว่า สม^๕เ^๕็จ^๕พระ^๕ไชย^๕ราชา
 ๗ อิ^๕รา^๕ษ^๕ ทั^๕ย^๕พระ^๕เท^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕ซึ่ง^๕เส^๕ว^๕ย^๕ราช^๕ย์^๕ทรง^๕พระ^๕นาม^๕ว่า สม^๕เ^๕็จ^๕พระ^๕มหา
 ๘ ภั^๕ท^๕ร^๕ก^๕ ทั^๕ง^๕ ๒ พระ^๕อง^๕ค^๕ิน^๕เป็น^๕เช^๕อ^๕พระ^๕วง^๕ศ^๕ หา^๕ไ^๕ด้^๕ระ^๕บ^๕ว่า^๕เป็น^๕เช^๕อ^๕พระ^๕วง^๕ศ^๕

ชั้นใดไม่ คงได้ความตามชั้นใดไปๆ เกิดกล่าวแต่ว่าพระเทวีราชาเป็น
 นัองยาเธอต่างพระชนนีกับสมเด็จพระไชยราชาธิราช แต่เฝ้าเอนมื่ออยู่
 ในพระนามที่ปรากฏว่าเป็นพระไชยราชา แลพระเทวีราชาเมื่อก่อน
 เสวยราชย์นั้น ควรยักไคว่คองเป็นเจ้านายซึ่งทรงศักดิ์สูงถึงชั้นพระราช
 บุตรของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อก็กก็เทียบคักกับคักกราช เห็นว่าคองเป็นพระ
 ราชบุตรของสมเด็จพระรามธิบดีที่ ๒ เกิดก้วยพระสนมทั้ง ๒ พระองค์
 สมเด็จพระไชยราชาธิราชเห็นจะประสูติเมื่อสมเด็จพระราชาธิกาายังเป็น
 พระมหาอุปราชอยู่ณเมืองพิษณุโลก พระชนนีเป็นชาวเมืองนั้นจึงเป็น
 ญาติกับมารกาชุนพิเรนทรเทพ ซึ่งไคว่ไปพระมหาธรรมราชาเมื่อภายหลัง
 แต่พระเทวีราชานั้นเห็นจะประสูติเมื่อสมเด็จพระราชาธิกาไคว่ผ่านพิภพ
 เสกกลงมาครองราชสมบัติอยู่ณกรุงศรีอยุธยาแล้ว พระชนนีเป็นชาว
 กรุงศรีอยุธยา

อนึ่งมีเฝ้าเอนมื่อจะคาคำนวนพระชนนีสาของพระเทวีราชาอยู่ คือ
 ในขกพระเทวีราชาไคว่ผ่านพิภพนั้น พระราชทานพระวิสุทธิกษัตริย์
 ราชธิกาพระองค์ใหญ่ให้เป็นมเหยพระมหาธรรมราชา ถ้าสันนิษฐาน
 ว่าเวลานั้นพระวิสุทธิกษัตริย์มีพระชนนีสาไคว่ ๓๕ ปี พระวิสุทธิกษัตริย์
 ยังมีพระเชษฐาร่วมพระชนนีอีก ๒ พระองค์ สันนิษฐานพระชนนีสา
 ถอยหลังขึ้นไปเป็นลำดับว่า พระมหินทรพระชนนีสา ๓๘ ปี พระรามศวร
 พระชนนีสา ๒๐ ปี แลสันนิษฐานต่อไปว่าเมื่อพระเทวีราชาผู้มีพระ
 ราชโอรสพระองค์ใหญ่พระชนนีสาไคว่ ๓๘ ปีเช่นนั้น เมื่อพระเทวีราชา

ผ่านพิภพพระชนนสาโร ๓๘ ปี คือ (ว่าตามคัมภีร์ในพระราชพงศาวดาร
ฉบับหลวงประเสริฐ) ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ ใต้เป็นพระเจ้าลูกเธอ
อยู่ ๓๘ ปี จึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ความที่สนธิฐานนี้
แม้ว่าจะเคลือบคลาด ก็พอยุติได้ว่าพระชนนสาโรของพระเพ็ชรราชทาน
เป็นลูกเธอของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

อนึ่งความที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร มีหลายแห่งซึ่ง
ส่อให้เห็นได้ว่า พระเพ็ชรราชทานนั้นพระอิศยาธิบดีเป็นอย่างไร ก็เป็นผู้
อยู่ในตำแหน่งของคลองธรรมมีความซื่อตรงจงรักภักดีต่อบ้านเมือง แต่ทว่าไม่
ฉลาดหลักแหลมนัก แต่ไม่เป็นนักรบกล้าหาญชำนาญศึกเหมือนเช่น
สมเด็จพระไชยราชาธิราช แต่มีพระอิศรชายาซึ่งต่อมาปรากฏพระ
นามว่าพระสุริโยทัยนั้นเป็นสตรีที่สามารถ เห็นจะได้เป็นกำลังช่วยพระ
สามีมาก

ลักษณะการเมื่อตอนแรกสมเด็จพระแก้วฟ้าใต้เสวยราชย์นั้น ถึง
พระเพ็ชรราชาเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ก็คงเป็นอย่างหัวหน้าเสนาบดี
ทั้งปวง ฝ่ายท้าวศรีสุทนต์เมื่อใต้เป็นสมเด็จพระชนนพิชัยหลวง
ย่อมเป็นผู้สำเร็จราชการสถิตยาศาสน์ฝ่ายใน ทั้งเป็นผู้บำรุงเลี้ยงสมเด็จพระ
พระแก้วฟ้าฉันทพระมารดา พระเพ็ชรราชาแลข้าราชการทั้งปวงต้อง
เคารพขนอบ และมีกิจการที่ฝ่ายหน้าเกี่ยวข้องกับฝ่ายใน หรือที่เป็นการเนื่อง
ในพระองค์สมเด็จพระแก้วฟ้า เช่นในการทรงศึกษาเป็นต้น ซึ่งพระ
เพ็ชรราชาจำต้องหรือท้าวศรีสุทนต์เอง ๆ เหตุที่ท้าวศรีสุทนต์

จะเกิดพิภพซึ่งหมองใจกับพระเทียบราชา คงเป็นเพราะพระเทียบราชา
เป็นผู้สำเร็จราชการนั่นเอง

ที่พระเทียบราชา ออก ทรงผนวช คง เป็นด้วยถูกท้าวศรีสุภาจันทร์
เกลียดชังถึงมุ่งมาทศากร้าย ถึงความในหนังสือพระราชพงศาวดารส่อให้
เห็นเป็นแน่ ชื่อนี้ไม่มีที่สงสัย ชื่อนี้จริงก็มีแต่ว่าเหตุใดท้าวศรีสุภาจันทร์
จึงมุ่งมาทศากร้ายพระเทียบราชา เพราะเวลานั้นพระโอรสของนางสี
หิงไถ้เสวยราชย์แต่ยังทรงพระเยาว์ มีพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่เช่นพระ
เทียบราชาไว้เป็นกำลังราชการ ย่อมเป็นประโยชน์อย่างสำคัญของพระ
โอรสตลอดจนถึงราชการบ้านเมือง อุปมาเหมือนมีเขื่อนชันอันกับ
อยู่อย่าง ๑ ซึ่งทำลายเสียก็จะต้องอ่อนกำลังลง เพราะฉะนั้นซึ่งท้าวศรี
สุภาจันทร์ก็กลัวกับพระเทียบราชา คงเป็นด้วยมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งทำให้นาง คิดเห็นว่าถ้าจักเสียจะเป็นประโยชน์ยิ่งกว่าเอาไว้เป็นกำลัง
ของพระโอรส ทั้งเช่นสงสัยว่าพระเทียบราชาจะชิงราชสมบัติเป็นต้น แต่
เห็นว่ามีใจเหตุเรื่องนี้ เพราะถ้าสงสัยว่าพระเทียบราชาจะชิงราชสมบัติ
การที่พระเทียบราชาออกทรงผนวชก็หาพอจะระวังเหตุได้ไม่ คงเป็น
ด้วยเหตุอื่น เมื่อพิจารณาทางข้างฝ่ายพระเทียบราชา การซึ่งออกทรง
ผนวชนั้นก็ก็เป็นข้อขำ ถ้าหากเป็นแต่ถูกท้าวศรีสุภาจันทร์เกลียดชัง
จะอดอมเอาที่ต่ออีกได้ หรือมีฉันทะหลีกเลียงออกไปให้ห่างก็พอจะไต่
ถึงต้องละเพศทั้งครอบครัวออกทรงผนวช ชื่อนี้ส่อให้เห็นว่าเหตุที่เกิด

ซินกับท้าวศรีสุภาจันทร์คงเป็นเหตุสำคัญถึงใกล้ที่อินทราย แต่ไม่อาจ
 จะเบียดขับให้ผู้อื่นช่วย เห็นจะรอกได้แต่ท้าวขว้อครีบผ้ากาสาหวัดตร
 เป็นเครื่องบ้องกันจึงไต่ออกทรงผนวช หรือว่าโคบาย่อ เหตุที่เกิเกิดขึ้น
 ในระหว่างท้าวศรีสุภาจันทร์กับพระเทียบราชานัน คงมิใช่กรณีเหตุ
 อย่างสามัญเช่นชิงอำนาจกัน คงเป็นเหตุลับอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นแน่แท้
 เมื่อเกิดคุณานุการอันเป็นผลที่เกิดขึ้นในชั้นหลัง เห็นว่าที่พระ
 เทียบราชาออกทรงผนวชนั้นเห็นจะเนื่องในเรื่องท้าวศรีสุภาจันทร์ขบขู่ คือ
 ท้าวศรีสุภาจันทร์เริ่มเป็นชู้กับขุนชินราชในเวลาเมื่อพระเทียบราชายัง
 สำเร็จราชการแผ่นดิน ครั้นกิติศัพท์แพร่พรายนางเกรงพระเทียบราชา
 จะกำจก จึงคิดจะชิงกำจกพระเทียบราชาเสียก่อน ด้วยเชื่อว่าถ้ากำจก
 พระเทียบราชาได้แล้วอำนาจก็คงตกอยู่ในมือนาง ฝ่ายพระเทียบราชา
 ไม่รู้ที่จะทำอย่างไรด้วยนางเป็นพระราชชนนี จะเผยแผ่ความชั่วของ
 นางให้ปรากฏก็เกรงสมเด็จพระแก้วฟ้า จะนิ่งยักเกรงจะมีภัยอันตราย
 มาถึงตัวเหมือนอย่างเจ้าพระยามหาเสนา จึงคิดหลีกเลี่ยงออกทรง
 ผนวชเสีย

เหตุที่พระเทียบราชาออกทรงผนวช ถ้ามิได้เป็นถึงความที่กล่าว
 มา เห็นยังมีอีกทางหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นได้ คือท้าวศรีสุภาจันทร์เกิด
 ปรกติหัดต่อพระเทียบราชาเอง แล้วแสดงเลศนัยอย่างไรให้พระเทียบ
 ราชารู้ตัว แต่ฝ่ายพระเทียบราชานันชอตรงต่อพระสุริโยทัย แลมีความ
 จงรักภักดีต่อสมเด็จพระแก้วฟ้า จึงบึกเขื่อนไม่รับทางไมตรีของท้าว

ศรีสักจันทร์ นางก็โกรธแค้นสำคัญว่าพระสุริโยทัยเป็นผู้เก็บกัน
 แผลงความอาชามาทำร้ายทั้งพระเทียบราชาแลพระสุริโยทัย พระเทียบ
 ราชาเกรงจะเกิดอันตรายถึงพระธิดาชาลา จึงยอมสละครอยครว้อออก
 ทรงผนวชเสียบให้สืบสาเหตุนั้นที่พระเทียบของถึงพระสุริโยทัย ถ้า
 เหตุเป็นดังกล่าวในข้อหลังนี้ ต้องเป็นเมื่อตอนจวนถวายพระเพลิงพระ
 บรมศพสมเด็จพระไชยราชาธิราช ครั้นพระเทียบราชาออกทรงผนวช
 ท้าวศรีสุภาจันทร์ ก็สำเร็จราชการ ต่อมาจึงคบขุนจีนราชเป็นคู่
 ๕ วิจิตรนิยายเหตุให้ข้างข้างรุ่งเรือง เรื่องตอนนั้นความที่กล่าวใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารไม่กระจำงชัดเจน ชวนให้เข้าใจไปว่าพระ
 เจ้าแผ่นดินเป็นเค็ก ให้เอาข้างคั่นออกชนกันเป็นการเล่นสนุกจนข้าง
 งามหัก ก็แทนนเนื่องในการออกสนามใหญ่เป็นรางวัล เพราะปรากฏ
 ว่ามีในวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ ตรงตำรา แลการข้างรุ่งนั้นเป็นการฝึก
 หัดข้างชนสำหรับทำยุทธหัตถี นัยเป็นข้อสำคัญอย่างหนึ่งในคชศาสตร์
 (ลักษณะการมีแจ้งอยู่ในหนังสือตำราช้าง ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงอิศรสยามเทศ ทรงพิมพ์ประทานต่อบรรณาสังกรานต์เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๖๕) มักมีในเวลาออกสนามใหญ่ เป็นคักกับฝึกพาน ที่
 สมเด็จพระแก้วฟ้าเสด็จออกทอดพระเนตรข้างข้างรุ่ง ในหนังสือพระราช
 พงศาวดารก็กล่าวไว้ว่า หม่อมมาตยมนตรีเฝ้าพร้อมกันตามตำแหน่ง
 แลเวลานั้นนัยแต่สมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคตมาได้ ๑๓ เดือน
 ความต่อให้เห็นว่าผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเอาใจใส่ในการฝึกซ้อมกำลัง

บุทสำหรับพระนครมิได้ประมาณ แลเชิญสมเด็จพระแก้วฟ้าออกทอก
พระเนตรให้ขำนิขานาญการณรงค์สงครามเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้ทรง
ศึกษา ฝอญางข้างตัวหนึ่งหักไปเท่านั้น

๖ วินิจฉัยเรื่องท้าวศรีสุภาจันทร์คชชู้ ในข้อนี้ชนโตไข่เกตุว่า
ท้าวศรีสุภาจันทร์คชชู้แต่เมื่อสมเด็จพระราชสามีสึกขไปตีเมืองเชียงใหม่
แต่เมื่อพิเคราะห์เห็นว่าจะไม่จริง ค้วยเป็นความคอกชากยากตาย นาง
จะท้องเกรงพระราชอาญา อีกประการ ๑ พระราชนิเวศน์สถานบ่อมมี
การพิทักษ์รักษาถวักขัน ชายชู้เป็นแต่ขุนหมื่นพนักงารเฝ้าทอพระอยู่
ข้างนอก ยากที่จะมีโอกาสเข้าไปสู่ที่ลับกับนางในได้ ความจริงคงเป็น
คิงกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าท้าวศรีสุภาจันทร์คชชู้ต่อเมื่อ
สมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคตแล้ว เพราะมาถึงชั้นนี้เป็นพระราช
ชนนีไม่ต้องอยู่ในความควบคุมเหมือนเมื่อยังเป็นนักสนม ทั้งมีอำนาจ
แลกอบค้วยอิทธิยศบริวารคอบอย่างสูงคชของรัชคยนาวิ เช่นพรพณา
ในกฎมนเทียรบาล (สำหรับยศพระอิศกรมเหสี) ว่า “สรงค้วยสหัส
ธาราเงินมีราชขาน มีกรมผู้ชาบผู้หญิง มีทอพระ มีพระที่นั่งออก
(ท้องพระ) โรง มีสมโภช มีเลี้ยง ลูกขุนดววยบังคับมตรวยสวาท ใช้
พระราชกฤษฎีกา มีขุนสนม มีขุนข้างมีขุนม้า มีเรือแห่เรือกัน” คงนี้
สันนิษฐานว่าอายุของนางก็เห็นจะกว่า ๓๐ ปีไป ไกลเรือชน ๔๐ ก็เลยวาง
ตัวเป็นคนแก่ จึงมีโอกาสถึงสามารถคชชู้ได้ ลักษณะการท้าว
ศรีสุภาจันทร์คชชู้ นั้น ถองคิกสันนิษฐานรายการคดู เห็นว่าเนอความ

ที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารสมทนต์สมปลาย คือ ชายชู้ นั้น
 เป็นญาติกับท้าวศรีสุภาจันทร์ (ชื่อนี้รู้ได้โดยต่อมาให้เป็นชู้จนวงศ์
 อีราช อันหมายความว่า เป็นพระญาติของพระเจ้าแผ่นดิน กล่าวคือ
 สมเด็จพระแก้วฟ้า) เริ่มเรื่องท้าวศรีสุภาจันทร์จะคบชู้ ปรากฏว่า
 วันหนึ่งนางออกไปเที่ยวเล่น ไปถึงพระที่นั่งพิมานรักษาอันเป็นหอพระ
 ข้างหน้า (เห็นจะเป็นพระราชมนเทียรเดิมองค์ ๑ ซึ่งสมเด็จพระบรม
 ไทรโลกนาถทรงอุทิศถวายเป็นพอกมนเทียรเมื่อถวายที่พระราชวังตอน
 นั้นสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์) ไปพบพันศรวิเทพเป็นพนักงานเฝ้าห
 พระ นางก็ปราศรัยโดยฉันทาที่รู้จักกันมาแต่ก่อน ครั้นกลับคืน
 เจ้าพระราชวังแล้วให้ข้าหลวงเฝ้าเฝ้าหมาก (แม้ทั้งเครื่องอุปโภค
 บริโภค) ไปประทาน แลพันศรวิเทพเก็บดอกไม้ใส่กระถางสำหรับ
 นางจะได้บูชาพระผากเข้าไปถวาย การทั้งนี้ก็ไม่ผิดปรกติ ถึงต่อมา
 เมื่อนางสั่งออกญาราชภักดิ์ (ซึ่งท่านองจะเป็นตำแหน่งเจ้ากรมของ
 นาง) ให้ย้ายพันศรวิเทพเข้าไปเป็นตำแหน่งขุนอินราชพนักงานเฝ้า
 หอพระข้างใน (คือหอพระของนาง ที่เป็นตอนผู้ชายอยู่) ก็ไม่เป็นการ
 ผิดปรกติ อ่าจะอ้างว่าเป็นญาติ อยู่หอพระข้างนอกชด ๆ อปาก ๆ
 สงสาร ขอให้เข้ามาเฝ้าหอพระข้างใน จะได้ให้ท่านกินให้อิ่มหนำ
 กันนี้ ก็ไม่มีเหตุที่ผู้ใดจะสงสัย ว่าพระชนนีของพระเจ้าแผ่นดินจะ
 สามารถผูกสมัครกับใครคนเฝ้าหอพระ เพราะฉนั้นออกญาราชภักดิ์จึง
 ได้พาชู้ทำคามความประสงค์ของนาง ตันนิษฐานว่าขุนอินราชนั้นอายุ

ก็เห็นจะอ่อนกว่าท้าวศรีสุภาจันทร์ถึง ๖ ปี ๘ ปี นางคงวางกิริยาอย่าง
เป็นน้ำอวปราวดีหลาน จึงสามารถพูดจาวิสาสะได้สนิทต่อหน้าคน ต่อ
นานวันมาเมื่อคุ้นเคยสนิทสนมกันหนักเข้าจึงเลยเช่นชู้กับขุนชินราช

๗ วิจิตรเห็นเหตุที่ท้าวศรีสุภาจันทร์ตั้งขุนชินราชเป็นขุนรรวงศา
อิราช ชอนพิเคราะห์คิดตามเรื่องราว เห็นว่ามีใจเพราะนางคิดจะใคร่
ให้ครองราชสมบัติ ก็ถึงกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ถ้าคิด
เช่นนั้นก็จะต้องคิดกำจัดสมเด็จพระแก้วฟ้าด้วย จึงจะให้ชายชู้ครอง
ราชสมบัติได้ สมเด็จพระแก้วฟ้าเป็นพระโอรสราชอันเป็นที่พึ่งของ
นาง เพราะพระแก้วฟ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดินนางเป็นพระชนนี จึงได้
มีบุญแลมีอำนาจ ถ้าสิ้นบุญของพระโอรส นางก็อาจจะสิ้นบุญสิ้น
อำนาจด้วย ฝ่ายชายชู้เป็นแต่ขุนหมื่นพนักงานเฝ้าหอพระ จะทำ
อย่างไรจึงจะให้คนทั้งแผ่นดินยินยอมให้ครองราชสมบัติได้ ถึงใจนางจะ
โทคร้ายหลงชู้สักเพียงไรคงต้องคิดเห็นความจริงเช่นกล่าวมา เหตุที่
แท้ที่ท้าวศรีสุภาจันทร์ตั้งชู้เป็นขุนรรวงศาอิราช เห็นว่าจะเป็นดังกล่าว
ต่อไปนี้ คือ

มูลเหตุที่ท้าวศรีสุภาจันทร์คบขุนชินราชเป็นชู้ นั้น เช่นแต่โดยดุษ
อำนาจแก่ราชบริพาร หาได้คิดเกี่ยวข้องถึงราชการบ้านเมืองอย่างใดไม่
เมื่อมีชู้แล้วก็ตั้งใจเพียงจะปลุกยักความชั่วให้มีคชชิตอย่างเดียว แต่ขุน
ชินราชอยู่หอพระจะลอบไปมาหาสู่กันได้แต่ครั้งเป็นการถ่ายากนัถ อีก
ประการ ๓ ชายชู้เป็นแต่เพียงพนักงานเฝ้าหอพระอยู่เช่นนั้น นางจะให้

ทรัพย์สิ้นอย่างไรก็กลัวผู้อื่นจะสงสัย เพราะมิได้มีหน้าที่แล โอกาสที่จะทำความชอบความดีอย่างไร นางจึงยกเหตุที่ขุนชินราชเป็นราชินีกลั่นตึงให้เป็นทษนรรวงศาอิราช (มีตำแหน่งในกรมวังหรือมหาดเล็ก) แล้วให้เป็นผู้รับใช้สอยเข้าเฝ้าแทนได้ โดยเข้คเฒยคามตำแหน่ง เพื่อจะมีโอกาสหาส่กันใกล้ชิดกวกัน ข้อที่ท้าวศรีสุทจาทันตร์ให้ขุนนรรวงศาอิราชพิจารณาเลขสมสังกัทพรค เห็นว่าจะเปนการต่อมาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเนื่องในเรื่องเจ้าพระยามหาเสนาถูกแทงตาย จะวินิจฉัยในข้อ ๘ ต่อไปข้างหน้า

๘ ความที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ท้าวศรีสุทจาทันตร์ให้ปลุกท้าวราชการแลให้เอาราชอาสน์ไปทอดกให้ขุนนรรวงศาอิราชนั้น ว่าราชการที่ริมประตูกินโดยหวังจะให้ข้าราชการยำเกรงนั้น พิเคราะห์ดูเห็นว่าถ้าทำเช่นนั้น จะกลับเปนการยั่วให้ข้าราชการเกลียดชังโดยหาประโยชน์อันใดมิได้ มูลของความที่กล่าวตรงนั้นเห็นจะเนื่องกัยเหตุที่ท้าวศรีสุทจาทันตร์มีกรรม ก็วินิจฉัยในข้อ ๙

๙ วินิจฉัยเหตุที่เจ้าพระยามหาเสนาถูกแทงตาย พิเคราะห์คในเรืองท้าวศรีสุทจาทันตร์คยชู้ เห็นว่าจับเกี่ยวข้งถึงราชการบ้านเมืองแต่ตั้งขุนชินราชเป็นนรรวงศาอิราช คงเป็นเพราะคนทั้งหลายเห็นท้าวศรีสุทจาทันตร์ไปรบกปรานคนเฝ้าหอพระ เอามาใช้สอยสนนิสนมแลยกย่องให้มียศศักดิ์คยงั้น ก็เป็นธรรมดาที่จะพากันคิกคันหาเหตุ ก็เหตุเช่นความประพฤคิของท้าวศรีสุทจาทันตร์นั้น ย่อมเป็นการยากที่จะปกคัค

ไว้ได้เป็นนิมิต ไม่ช้านานเท่าใดก็จะเกิดกิตติศัพท์ส่งสัยกันขึ้น เจ้าพระยา
มหาเสนาออกปากปรารภความสงสัยกับขุนนวรวงศาธิราช ท้าวศรีสุภา
จันทร์รู้เข้าก็ตกใจ คงปรึกษาหารือกับขุนนวรวงศาธิราช เห็นว่าเจ้าพระยา
มหาเสนา เป็นเสนาบดีหัวหน้าทหารเอาไว้ไม่ให้จึงคิดขยายฆ่าเสีย (ถ้า
พระเทียบราชาไม่ให้ออกทรงผนวชเสียก่อน คงกล่าวไว้ในตอนท้าย
วินิจฉัยข้อ ๔ นั้น) แล้วก็เลยคิดกำจัดต่อไปถึงพระเทียบราชาด้วย ครั้น
พระเทียบราชาออกทรงผนวช ท้าวศรีสุภาจันทร์ได้สำเร็จราชการ จึง
อ้างเหตุที่การปกครองอ่อนแอจนมีผู้ร้ายลอบทำร้าย เสนาบดีผู้ใหญ่ได้นั้น
มอมอำนาจอให้ขุนนวรวงศาธิราชพิจารณาเลขสมสังกัศพรศ (คือให้ว่า
กรมล้อมพระราชวังอย่างขึ้นโตไปๆเถกว่า) โดยประสงค์จะให้มีการตั้ง
ทัพบริษัทยาตัวด้วยกัน แม้ในชั้นที่ท้าวศรีสุภาจันทร์ก็เห็นจะยังไม่คิด
ที่จะกำจัดพระแก้วฟ้าเอาราชสมบัติให้แก่ขุนนวรวงศาธิราช เช่นแต่
เหตุการณกระชั้นตัวก็คิดขยายข้อมันอันตรายที่จะมีมาถึงตัวเท่านั้น

๓๐ วินิจฉัยเรื่องท้าวศรีสุภาจันทร์ให้ขุนนวรวงศาธิราชว่าราชการ
แผ่นดิน ขอนมีเคาเงอนในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวว่า วันเมื่อ
เจ้าพระยามหาเสนาจะถูกฆ่าตายนั้น ท้าวศรีสุภาจันทร์มีรับสั่งให้หา
เข้าไปเฝ้าที่ประตูคน ความลือว่าทางข้าราชการผู้ชายหน้าเข้าเฝ้าท้าวศรี
สุภาจันทร์เกิดทางประตูคน แลที่ริมประตูคนนั้นคงมีที่สำหรับข้าราชการ
พัก มุลเหตุที่ว่าท้าวศรีสุภาจันทร์ให้ขุนนวรวงศาธิราชนั้นว่าราชการที่ริม
ประตูคนนั้น เห็นจะเกิดแก่ท้าวศรีสุภาจันทร์ให้ขุนนวรวงศาธิราชเป็นผู้

รัชสีร์ออกมาสั่งราชการบางอย่าง ในตอนเมื่อนางไค้ไปเป็นผู้สำเร็จราชการ
แผ่นดิน ขุนวรวงศาธิราชก็ออกมาสั่งให้ข้าราชการคอยเฝ้าที่ริมประตู
แรก ๆ ก็จะเป็นแต่ข้างมือข้างขวา ครั้นนางมีครรภ์จนเริ่มจะคลอด
แก่การเสกจะออก จึงมารยาออกเฝ้าช่วย ใช้ขุนวรวงศาธิราชมาฟัง
แลสั่งข้อราชการต่างพระองค์อื่น แลบางทีจะปลุกศาลาทักให้ขุน
วรวงศาธิราชคอยรับสั่งที่ริมประตูนั้น ก็กลายเป็นทำนองอย่างขุน
วรวงศาธิราชนั้นว่าราชการที่ริมประตูนั้น ทั้งกล่าวในหนังสือพระราช
พงศาวดาร

ข้อที่ท้าวศรีสุภานทรพิศจะให้ขุนวรวงศาธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการ
แผ่นดิน คงคิดเมื่อตอนนางมีครรภ์นั้น โดยเห็นว่าจะปกปักรักษาตัวไว้
ไม่ได้ทั้งแต่ก่อน ก็คิดอ่านรักษาตัวอย่างลับไปคามลับ แต่ราชการ
ที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าท้าวศรีสุภานทรพิศรักษา
ราชการว่า สมเด็จพระแก้วฟ้ายังทรงพระเยาว์นัก สาละวันแต่จะเล่น
หัวเมืองฝ่ายเหนือก็ยังไม่ปรกติ เห็นว่าควรจะให้ขุนวรวงศาธิราชเป็นผู้
สำเร็จราชการแผ่นดินไปกว่าสมเด็จพระแก้วฟ้าจะทรงพระเจริญวัย แล
ข้าราชการทั้งปวงรู้สึกภัยอันน่ากลัวก็ยินยอม ท้าวศรีสุภานทรจึงให้ตั้ง
พระราชพิธีราชาภิเษกขุนวรวงศาธิราชขึ้นครองราชสมบัติ ทั้งนี้ เห็นว่า
จะเป็นความจริงไม่ได้ เพราะสมเด็จพระแก้วฟ้ายังเสวยราชย์อยู่ จะ
ราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินขึ้นอีกองค์ ๑ อย่างไร เรืองทักกล่าวในหนังสือ

พระราชพงศาวดารตอนนั้นคุณท่านองจะเป็นเรื่องเกิดต่อเมื่อสมเด็จพระแก้วฟ้า
ถูกปลงพระชนม์แล้ว ถึงจะวินิจฉัยต่อไปข้างหน้า

๑๓ วินิจฉัยเหตุที่สมเด็จพระแก้วฟ้าถูกปลงพระชนม์ สมเด็จพระ
แก้วฟ้าผ่านพิภพเมื่อพระชนม ๓๓ ปี เสด็จราชย์อยู่จนพระชนม
เกษม ๓๔ ปี จึงถูกปลงพระชนม์ ว่าโดยอาเภอพระชนมสามิไซ์เต็กนัก
พอจะรู้ความผิดชอยแลคำวิหัตวิการไต้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่าง
เวลา ๒ ปีเศษนั้นคงจะต้องทรงทรมานมากกั้นชย เห็นจะไม่เพิกเฉย
เลยละ แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารไม่กล่าวถึง จึงไต้แต่ลองคึก
สันนิษฐานคตตามรูปเรื่อง คคือ

สมเด็จพระแก้วฟ้าเคยอยู่ในความปกครองของท้าวศรีสุทธานินทร์ผู้
เป็นพระชนนีมาแต่เดิม เมื่อมาได้เสวยราชย์พระชนม ๓๓ ปี
คงเคารพรักใคร่เชื่อฟังท้าวศรีสุทธานินทร์ยิ่งกว่าผู้อื่น การที่นางอุปถัมภ์
บำรุงพันบุตรศรีเทพให้เป็นขุนชินราช แล้วเลื่อนเป็นขุนวรวงศาธิราช
โดยฐานที่เป็นญาติก็ไม่เป็นการผิดปรกติถึงกล่าวมาแล้ว ถึงสมเด็จพระ
แก้วฟ้าจะชอยหรือจะชิงขุนวรวงศาธิราชก็เห็นจะไม่สงสัย ว่าพระ
มารดาชยขุนวรวงศาธิราชเป็นชู้ แม้ผู้อื่นคึกสงสัยก็จะมีใครกล้า
กราบทูลกล่าวโทษพระชนนีต่อสมเด็จพระแก้วฟ้า ๆ คงทรงทรมานว่าท้าวศรี
สุทธานินทร์เป็นชู้กับขุนวรวงศาธิราชต่อเมื่อนางมีครรภ์ถึง ๔ เดือน ๕ เดือน
ซึ่งพ้นเวลาที่ระกบยไต้แล้ว เมื่อทรงทรมานถึงโทมนัสแลเกิดเคียด
แค้นขุนวรวงศาธิราชเป็นอกรรมคา สมเด็จพระแก้วฟ้าเห็นจะคึกการก้าวิ

ขุนวรวงศาธิราชในตอนนี้ แต่ทำการไม่สนิท ขุนวรวงศาธิราชรู้ตัวจึง
 ซึ่งปลงพระชนม์สมเด็จพระแก้วฟ้า ด้วยลอบวางยาพิษในพระกระยาหาร
 (ตามเค้าความที่ขึ้นโคไปๆเถกเถกแล้ว) ทาได้จับกุมคุมพระองค์ไปปลง
 พระชนม์ที่วัดโคกพระยากิ่งแล้ว ในหนังสือพระราชพงศาวดารไม่ ถ้า
 หากจับสมเด็จพระแก้วฟ้าซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินไปปลงพระชนม์เช่นว่า
 น่าจะเกิดวุ่นวายหาเป็นการสงเขยิบมาได้ไหม อีกประการ ๓ ในเรื่อง
 ที่ปลงพระชนม์สมเด็จพระแก้วฟ้าขึ้น ก็คงไม่น่าเชื่อว่าท้าวศรีสุภานุรักษ์
 จะโคจรเห็นเป็นใจด้วยเมื่อก่อนเหตุ เพราะธรรมทามารถาถึงจะชั่วช้า
 อย่างไร ที่จะเป็ใจให้ฆ่าบุตรนั้นยากที่จะเป็นไปได้ อาศรัยข้อความ
 ทั้งปวงที่กล่าวมา จึงเห็นว่าเรื่องที่ปลงพระชนม์สมเด็จพระแก้วฟ้าขึ้น
 ขุนวรวงศาธิราชคงลอบทำโดยล้าพังความคิดของตน บ่ยกยมิให้ท้าวศรี
 สุภานุรักษ์รู้เมื่อก่อนเหตุ ต่อสมเด็จพระแก้วฟ้าสวรรคตแล้วจึงช่วยกัน
 คึกคกดูยาย (หรือโดยท้าวศรีสุภานุรักษ์หลงเชื่อ) บอกว่าสมเด็จพระ
 พระแก้วฟ้าสวรรคตโดยประชวรโรคย์ๆขึ้น เช่นเป็นลม ผู้ขึ้นแม่ที่
 สงสัย ไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันว่าถูกวางยาพิษ ก็ต้องจำยอมว่า
 ประชวรสวรรคตจึงไม่เกิดวุ่นวาย

ความที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ท้าวศรีสุภานุรักษ์
 ปรีกษาข้าราชการว่า จะให้ขุนวรวงศาธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน
 นั้นงามจะเข้ากับเรื่องตรงนี้ คือเมื่อสมเด็จพระแก้วฟ้าสวรรคตแล้ว พระ
 ศิวศิลาปราชนอนขำบ่อมเป็นรัชทายาท ฝ่ายท้าวศรีสุภานุรักษ์เห็นว่า

ปกติเรื่องเป็นชู้กับขุนวรวงศาธิราชต่อไปไม่ได้แล้ว นางประสงค์จะให้
 ขุนวรวงศาธิราชมีอำนาจสิทธิ์ขาดในราชการแผ่นดิน มิให้ผู้ใดอาจทำ
 ร้ายได้ จึงปรึกษากับข้าราชการผู้ใหญ่ว่า พระศรีศัลยพระชนนีสาได้เพียง ๘
 ขวบ ถ้าถึงสาละวันแต่ละเล่น ทิวนางก็เห็บ ๆ บ่วย ๆ จะว่าราชการบ้าน
 เมืองอย่างแต่ก่อนไม่ได้ ขอให้ขุนวรวงศาธิราชว่าราชการไปกว่าพระ
 ศรีศัลยพระทรงพระเจริญ เพราะเป็นพระญาติวงศ์พระโอรสโอรสใจ
 ฝ่ายข้าราชการจะไม่ยินยอมก็ไม่มีเหตุอันที่จะยกขึ้นอ้างศักดิ์อันนอกจาก
 ประจักษ์ความชั่วของนาง ถ้าประจักษ์ในขณะนั้นก็คงถึงรัชกุมฆ่าฟัน
 กัน เพราะเวลานั้นกำลังวิฤตอยู่ในพระราชวังอยู่ในมือขุนวรวงศาธิราช
 ไม่มีใครได้กระเตรียมจะต่อสู้ เพราะเหตุนี้จึงจำยอมให้ขุนวรวงศาธิราช
 ว่าราชการตามประสงค์ของท้าวศรีสุภาจันทร์ อีกประการ ๓ ข้าราชการ
 โทษมากคงคิดเห็นว่าเหตุทุกข์เกิดขึ้นถึงปานนั้น มีทางแก้ไขอย่างเดียว
 แต่ต้องกำจัดทั้งท้าวศรีสุภาจันทร์และขุนวรวงศาธิราชเสียด้วยกัน ในขณะ
 นั้นไม่สามารถจะกำจัดได้ ก็ยอมพอด่วงเวลาหาอุบายแลโอกาสที่จะ
 กำจัดต่อไป

แต่ฝ่ายขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุภาจันทร์ เมื่อเห็นข้าราชการ
 ยินยอมพร้อมใจกันหมด อาจจะเข้าใจว่าเป็นด้วยความนิยมหรือเกรงกลัว
 ทั้งทั้งบ้านทั้งเมือง จึงเลบก้าเวียดึงให้ราษฎรแยกขุนวรวงศาธิราชขึ้น
 เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่เห็นจะอ้างว่าจะให้พระศรีศัลยเป็นผู้รับรัชทายาท
 ต่อไป ส่วนนายบงกชชยาขุนวรวงศาธิราช ที่ว่าให้เป็นพระมหาอุปราช

นั้น ที่จริงเห็นจะเป็นเจ้าพระยามหาอุปราชตามตำแหน่งที่มีในทำเนียบหา
ไต่ไปเป็นพระมหาอุปราชอย่างรัชทายาทไม่

๑๒ วินิจฉัยเรื่องกำจัดขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุภานุรักษ์ ใน
หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า ขุนวรวงศาธิราชได้
ครองราชสมบัติอยู่เพียง ๔๒ วันก็ถูกกำจัด ความขึ้นประกอบกับเรื่อง
ที่ปรากฏว่ากำจัดขุนวรวงศาธิราชได้ โดยง่ายคาย ส่อให้เห็นว่าความ
ศึกที่จะกำจัดขุนวรวงศาธิราชนั้นเห็นจะเกิดขึ้นไม่ช้านัก บางทีสมเด็จพระ
พระเจ้าฟ้าจะเป็นผู้เริ่มทำศึก และขุนพิเรนทรเทพจะเข้าร่วมศึกโดยเป็น
พระญาติข้างฝ่ายพระราชบิดา ถึงขุนอินทรเทพก็อาจจะอยู่ในผู้ที่ร่วม
ศึกด้วย ครั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าถูกปลงพระชนม์ ขุนพิเรนทรเทพกับ
ขุนอินทรเทพ จึงคิดอ่านการนั้นต่อมา เลบศึกกำจัดท้าวศรีสุภานุรักษ์ด้วย
แต่มาตอนนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าเสียแล้ว เห็นพระศรีศิลป์ยังทรงพระ
เยาว์นัก จึงคิดกันจะถวายราชสมบัติแก่พระเทียบราชา การที่พระ
เทียบราชายอมเข้าช่วยนั้นก็มิใช่ชั่วครู่วินิจฉัยอยู่ ด้วยเวลานั้นพระเทียบ
ราชาทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ถ้าขุนพิเรนทรเทพไปทูลว่าจะคิดฆ่า
ผู้คนร้ายเอาราชสมบัติถวาย พระเทียบราชาขี้ริ้วเห็นเป็นใจเป็นการจัด
พระวินัยบัญญัติข้อใหญ่ เข้าถายามนุสสุวิคคหะ ไทไหนจะกล้าเข็ดอวยด้วย
ทำนองจะทูลรับสัญญาว่าจะ ศึกษกุม โดยละม่อมมิให้ต้องถึงฆ่าฟันกัน
หรือมีฉันทันทีทูลความเช่นอย่างอื่น เช่นว่าคิดจะชิงพระศรีศิลป์ให้พ้นจาก
อำนาจคนร้ายแล้ว ให้พระเทียบราชาว่าราชการแผ่นดินอย่างเดิม ทั้งนี้

เป็นต้น หนึ่งการเลี้ยงเทียบนั้นเป็นวิธีมีในกฎหมายลักษณพิศุขาน์ ๗ อย่าง
 คือ ๑ ถ่วงคอกัว ๒ ถบเพลิง ๓ กำน้ำ ๔ ว่าบน้ำแข่งกัน ๕ ข้ามฟากแข่ง
 กัน ๖ เลี้ยงเทียบ ๗ สายลวด ระยะเวลาที่กฎหมายลักษณพิศุขาน์นั้นใน
 ยานพระเนกปรากฏว่าครั้งเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ๒๒๒๒
 รุศคักราช ๘๘๘ ตรงกับที่ ๒ ในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ตาม
 ฌมัยหลวงประเสริฐ) เห็นจะกำลังเลื่อมใสกันมากในสมัยนั้น การ
 ที่เลี้ยงเทียบกันที่วัดราชประดิษฐานงามจะยื่นความแนะนำของพระเพ็ชร
 ราชา

๓๓ วินิจฉัยเรื่องขุนรวงศาธิราชไปยั้งข้าง ความค่อนนี้ล่อให้
 เห็นว่าขุนรวงศาธิราชเป็นคนใจเขลา หลงเชื่อวาทะในกรุง ฯ ไม่มี
 ผู้ใดกล้าคิดร้ายจึงประมาณ หนึ่งคำขบถที่เรียกว่าพระเนียบกวีของนั้น คดี
 วิชาของยังปรากฏอยู่กรมตลาดหัวรอนทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นพระเนียบกวี
 ข้างในสมัยนั้นเห็นจะอยู่ตรงที่สร้างวังเงินทองถมและเรือนจำทุกวันนี้ คือ
 อยู่ใกล้กำแพงเมืองอย่างเช่นพระเนียบกวีเมืองลพบุรี เพราะแนวกำแพง
 พระนครบ้านทวนออกในสมัยนั้นยังอยู่ลึกเข้าไป ฝั่งเลือนออกไปถึงริม
 น้ำเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

๓๔ วินิจฉัยอุบายที่พวกขุนพิเรนทรเทพกำจัดขุนรวงศาธิราชกับ
 ท้าวศรีสุภาจันทร์ พวกที่กำจัดขุนรวงศาธิราชคงมีความคิดมาแต่แรกว่า
 จะกำจัดกวีอุบายอย่างใด มีเค้าเงื่อนเหตุเริ่มขึ้นในชั้นเดิม ขุนพิเรนทรเทพ
 จะคิดนั้นคั้นแฉกหัวเมืองเหนือให้ยกกองทัพลงมา ส่วนขุนพิเรนทรเทพ

จะเป็นได้ก็อยู่ภายใน ครั้นรู้ว่าชนวงศาธิราชจะไปกัษข้าง เห็น
ได้ช่องจะทำให้สำเร็จความประสงค์ได้ง่ายขึ้น จึงเปลี่ยนความคิดเป็น
ลอบทำร้ายในระหว่างทางที่ไปพระเนียบ

ที่ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวว่า เวลานั้นพระยาสุวรรณโลก
กับพระยาพิชัยเข้ามาในกรุงฯ จึงมาร่วมคิดช่วยชนพิเรนทรเทพกำจัด
ขุนวรวงศาธิราชด้วย ความซื่อไม่มีเค้าเงื่อนในหนังสือของบันโตโย่เกศ
กับพงศาวดารเขมรเป็นอย่างอื่น บันโตโย่เกศกล่าวว่า ในการกำจัด
ขุนวรวงศาธิราชครั้งนั้น พระเจ้ากรุงกัมพูชาเป็นผู้ชักชวน ความใน
พงศาวดารเขมรว่า (เมื่อในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราชนั่น) พระยา
โองนั๋งของพระเจ้ากรุงกัมพูชาเกิดผิดใจกับพี่ จึงอพยพครอบครัวเข้า
มาพึ่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา แลต่อมา (ถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิ) ไทยให้กำลังพระยาโองออกไปตีกรุงกัมพูชา แต่พระยาโอง
ไปตายในกลางศึก เรื่องนี้มีในหนังสือพระราชพงศาวดาร แต่กล่าว
ไปว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จไปตีกรุงกัมพูชา พระเจ้ากรุง
กัมพูชายอมแพ้ ถวายนักพระสุโทกบัณฑิตพระสุธรรมโอรสมาเป็นตัวจำนำ
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเลียงเป็นราชบุตรบุญธรรม ให้นักพระ
สุธรรมครองเมืองสุวรรณโลก อยู่มาแต่่งกองทัพให้นักพระสุธรรม ใน
หนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า “พระองค์สุวรรณโลก” ยกไป
ปราบศัตรูที่กรุงกัมพูชา แต่ไปตายในสงครามครั้งนี้ เห็นว่าที่เรียกว่า
พระองค์สุวรรณโลกนั้นจะเป็นคนเดียวกับพระยาโองนั่นเอง บันโตโย่เกศ

จึงว่าพระเจ้ากรุงกัมพูชาได้ช่วยกำจัดขุนวรวงศาธิราช แต่ลักษณะที่ช่วย
 นั้นสันนิษฐานเห็นว่าจะเป็นแต่ตั้งแขงเมืองกัวยกันกัวยพระยาพิชัย ไม่
 เข้ามาเฝ้าขุนวรวงศาธิราชตามกัวยตราให้หา ซันข้างกัวยจะเป็นมูลเหตุ
 ที่กล่าววว่า “หัวเมืองข้างเหนือไม่ปรกติ” ครั้นพระเทียรราชาได้ครอง
 ราชสมบัติ ก็รีบลงมาสามีกักกัวยงกเป็นความชอย

๑๕ วิจิตรลักษณะที่กำจัดขุนวรวงศาธิราช เรื่องตอนกำจัด
 ขุนวรวงศาธิราชกัวยท้าวศรีสุทธานันท์ ปรากฏวว่าขุนพิเรนทรเทพมีพรรค
 พวกไม่มากมายกัวยคน ถล้าเข้าทำร้ายขุนวรวงศาธิราชกัวยท้าวศรีสุทธานันท์
 ในเวลามีกระบวรราชบริพารแห่หัวมล้อมวงเค้มนที่ แลกถักักทำร้าย
 (ที่พื้นปากคลองสระบัว) โกล้พระราชวังถึงบ้านนั้น เปนน่าพิศวงที่
 สามารถทำการไกล้สมปรารถนา ทั้งในการกำจัดขุนวรวงศาธิราชกัวยท้าว
 ศรีสุทธานันท์ แลกการที่ขกราชสมบัติถวายพระเทียรราชา ไม่มีใครได้กัวยสู้
 หรือขัคนอย่างหนึ่งอย่างใด ที่เป็นกัวยกล่าวมานต่อให้เห็นว่า เหตุเพราะ
 ไม่มีใครนิยมท่อกขุนวรวงศาธิราช ที่เป็นใหญ่ไกล้เพราะใช้กลลอบยาอำพราง
 ในเบื้องตันแลใช้กำลังข่มขู่ในชั้นหลัง แต่อำนาจมีอยู่เพียงในบริเวณ
 พระราชวัง พอออกพ้นพระราชวังก็ตกอยู่ในเง้อมมีผู้กัวยกำจัด หามี
 ผู้ใดที่ช่วยเหลือขักันไม่ ขุนพิเรนทรเทพทราบความกัวยนอยู่แก่ใจ
 จึงกล่าวทำโคยการองอรางถึงบ้านนั้น แต่ที่กล่าวในหนังสือพระราช
 พงศาวดาร วว่าขุนวรวงศาธิราชพาธิดาอันเกิดกัวยท้าวศรีสุทธานันท์ไป
 กัวยในเวลาที่ถูกกำจัดนั้น ซันสงสัยอยู่ กัวยธิดานั้นเป็นทารกอายุ

อย่างมากก็จะไต่เพียง ๓ เดือน ๔ เดือน การที่จะไปคุ้ยขังก็ไปชั่ว
เวลาเที่ยวไม่ช้านานเท่าใด จะพาเขาไปด้วยทำไม ทารกอีกนั้นเห็น
จะถูกกำจัดต่อภายหลัง

๓๖ วินิจฉัยเรื่องถวายราชสมบัติแก่พระเทียรราชา เรื่องตอน
ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวความแต่โดยย่อ แต่พอจะสันนิษฐาน
รายการได้ไม่ยาก คือเมื่อกำจัดขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุภาจันทร์
ไปแล้ว ขุนพิเรนทรเทพคงเข้าไปยังพระราชวัง สั่งให้เรียกประชุม
ข้าราชการทั้งปวง ต่างก็มาด้วยความขี้ขลาด ปรึกษาเห็นกันโดย
มากว่าควรจะเชิญพระเทียรราชาขึ้นครองราชสมบัติ (พวกที่เห็นควร
ถวายราชสมบัติแก่พระศรีศิลป์ก็มี ชื่อนี้มาปรากฏเมื่อพระศรีศิลป์ขึ้น
ชดในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีข้าราชการไปเข้าเป็นพรรค
พวกหลายคน จนถึงสมเด็จพระวันรัตน์ก็เข้าเป็นพรรค แต่ใน
เวลานั้นคงพากันเกรงขุนพิเรนทรเทพ ไม่มีผู้ใดกล้าขัดขวาง) เสนายก
ผู้ใหญ่จึงไปทูลพระเทียรราชาแล้วอัญเชิญให้ลาผนวช แลจับเรือพระ
ที่นั่งสุพรรณหงส์ไปรับเสด็จเข้ามาประทับในพระราชวัง จนถึงถูกยก
ราชาภิเษกเฉลิมพระราชมนเทียร มีข้อควรวินิจฉัยในตอนนี้ช้อย่างหนึ่ง
ที่ไม่ปรากฏว่าลงโทษหรือชำระสะสางพรรคพวกขุนวรวงศาธิราช จะว่า
เพราะไม่มีพรรคพวกเลยที่เกี่ยวก็ใช่เหตุ เพราะท้าวศรีสุภาจันทร์กับ
ขุนวรวงศาธิราชก็มีอำนาจที่ระตั้งแต่งข้าราชการอยู่นาน ถึงคนก็จะไม่

เข้าด้วย ก็คงมีพวกทวชนคนพาดเข้าเป็นสมัครพรรคพวกยังมีมาก
 ถิ่นน้อย เหตุใดจึงไม่ถูกกำจัด ชื่อนั้นเห็นว่าชรอยจะเป็นเพราะพระ
 เทียบราชาได้ร้องขออย่าให้ฆ่าผู้พันคนคงกล่าวมาแล้ว ประดอยกับเหตุ
 ที่พวกนั้นไม่ได้ต่อสู้อย่างหนึ่งอย่างใด จึงไม่ทำอันตราย

๓๗ วินิจฉัยเรื่องสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ อยู่นำเห็นผู้มีความ
 ชอบ ชื่อนั้นอยู่ในตอนนี้มีอยู่ ๒ ข้อ คือ ข้อ ๓ เหตุที่สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิทรงตั้งขุนพิเรนทรเทพเป็นพระมหาดรรมาราชา แล ข้อ ๒ เหตุ
 ที่พระราชทานพระราชาธิกา

การที่ขุนพิเรนทรเทพเป็นพระมหาดรรมาราชาของเมืองพิษณุโลก
 นั้น เห็นว่าอาศัยเหตุ ๒ ประการ ประการที่ ๑ หัวเมืองเหนือขึ้น
 เป็นมณฑลราชธานีแต่ครั้งพระร่วง ได้ยกปกครองเช่นอย่างมณฑล
 ราชธานีฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยามาทุกรัชกาล ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราช (สามพระยา) เป็นต้นมา พม่าแยกออกเป็น
 หัวเมืองขึ้นตรงต่อกรุง ฯ ในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช ก็เกิด
 ขบดแลระส่ำระสายไม่เรียบร้อย จึงคิดจะกลับไปใช้วิธีปกครองเช่นอย่าง
 มณฑลราชธานีฝ่ายเหนือดังแต่ก่อน ประการที่ ๒ ขุนพิเรนทรเทพมี
 ความชอบยิ่งกว่าผู้อื่น แลเป็นผู้มีชาติตระกูลเป็นเชื้อราชวงศ์พระร่วง
 เหมาะแก่ที่จะเป็นเจ้าชั้นเอสีมาครองเมืองเหนือ อาศัยเหตุ ๒ ประการนี้
 จึงทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระมหาดรรมาราชา ตามเข็บบงอย่างครั้งราชวงศ์
 พระร่วงครองเมืองพิษณุโลกมาแต่ก่อน

การที่พระราชทานพระราชอิศรา ที่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าได้พระราชทานทั้ง ๔ คน คือพระมหากษัตริย์ เจ้าพระยามหานคร ศักริธรรมราช เจ้าพระยามหาเสนา แลเจ้าพระยามหาเทพ เห็นระ เกินไป ที่จริงจะได้พระราชทานแต่พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว เพราะเหตุที่ขบถขึ้นเช่นนี้ การที่พระราชทานพระราชอิศราเป็นมเหยี่ เป็นเครื่องขบถกันมิให้เกิดมีเจ้าต่างวงศ์ขึ้นทางเมืองเหนือ เหตุนี้เช่น ซ้ำสำคัญ

วินิจฉัยเรื่องพระเกียรติยศตามความเพียงนี้

ค. ข้อความเบ็ดเตล็ดในเรื่องพระเกียรติยศ

๑ การกำหนดเหตุการณ์ เรื่องพระเกียรติยศอันนี้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ สมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคต (ตามศักราชในพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ) เมื่อเดือน ๖ ขึ้นค่ำ ๓ บรมแม่ม รุสสีการาช ๘๐๘ (พ.ศ. ๒๐๘๐ ค.ศ. ๑๕๔๗) จนกำจัดขุนนรวงศาธิราช เมื่อเดือน ๘ แรม ๑๒ ค่ำ บรมกา รุสสีการาช ๘๑๓ พ.ศ. ๒๐๘๒ เป็นที่สุด รวมระยะเวลา ๒ ปีกับ ๕ เดือน หย่อน ๒ วัน

๒ บุคคลปรากฏนามในเรื่องมี ๒๔ คน ที่หมาย ๓ ในชาติผู้ คือไปเป็นตัวละครในเรื่อง นอกนั้นเป็นแต่ผู้ประกอบกร คือ

(๑) สมเด็จพระแก้วฟ้า ราชโอรสผู้รั้งราชทายาทของสมเด็จพระไชยราชาธิราช ไก่ไสวราชย์เมื่อพระชันษา ๓๓ ปี อยู่ในราชสมบัติ

๒ ปี กับ ๒ เดือนเศษ (พยายามจะกำจัดขุนวรวงศาธิราชไม่สำเร็จ) ถูกปลงพระชนม์

(๒) พระเทียรราชา พระเจ้าน้องยาเธอของสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ไต่เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อแรกสมเด็จพระแก้วฟ้าเสวยราชย์) ถูกท้าวศรีสุทธานทร์ป้องกัน หนีภัยออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ต่อมาไต่เสวยราชย์ ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

(๓) พระศรีศิลป์ ราชอนุชาของสมเด็จพระแก้วฟ้า (ไต่อยู่ในที่รัชทายาทคราวหนึ่ง) ต่อมาเป็นขบถต่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ถูกยิงสิ้นพระชนม์

(๔) เจ้าพระยาจักรี ที่สมุหนายก เป็นผู้ริบสังในการบำรุงราชวงศ์แลในการจับช้าง

(๕) เจ้าพระยามหาเสนาบดี ที่สมุหพระกลาโหม เป็นผู้ผูกปรารภเรื่องท้าวศรีสุทธานทร์คยชู แลถูกคนร้ายลอบฆ่าตาย

(๖) ออกญาราชภักดี (เจ้ากรมของพระราชชนนี) เป็นผู้ริบสังในการเล่นพนันยุครศรีเทพเป็นขุนชินราช แลเป็นขุนวรวงศาธิราช แลเป็นผู้ซึ่งเจ้าพระยามหาเสนาบดีปรารภด้วย

(๗) นักพระยาโอง (น้องพระเจ้ายุทธกัมพูชา) เป็นเจ้าเมืองสวรรคโลก ช่วยกำจัดขุนวรวงศาธิราช ต่อมาได้กำลังไปตีเมืองเขมร แต่ไปตายในสงคราม

(๘) ออกญาศรีสุริยราชาไชย ผู้ว่าราชการเมืองพิไชย เป็นผู้ช่วยกำจัดขุนวรวงศาธิราช ต่อมาไต่เป็นเจ้าพระยา ฯ

(๘) พระมหाराชครูปโรหิต } ทั้ง ๔ นี้เป็นพรหมณ์ตำแหน่ง
 (๙) พระมหाराชครูมเหศวร } ราชครูผู้ปรึกษาข้าเห็นความชอบ
 (๑๐) พระราชครูพิเชต } เมื่อสมเด็จมหาจักรพรรดิเสวย
 (๑๑) พระราชครูพิราม } ราชย์

(๑๓) พระรักษมนเทียร กรมวัง } ทั้ง ๒ นี้เป็นผู้
 (๑๔) หลวงราชนิภูต ปลัดทูลฉลองมหาดไทย } ไปรับเสด็จพระ
 เทียบราชา

(๑๕) หลวงศรียศ พวกที่กำกับขุนวรวงศาธิราช ต่อมาได้เป็น
 เจ้าพระยามหาเสนาบดี ที่สมุหพระกลาโหม

(๑๖) ขุนวรวงศาธิราช เป็นญาติของท้าวศรีสุทธานันท์ เกิมเป็น
 ที่พันบุตรศรีเทพ แล้วเลื่อนเป็นขุนชินราชหนักงารเฝ้าหอพระ ครั้นเป็น
 ชูภัยท้าวศรีสุทธานันท์ ไปได้เป็นที่ขุนวรวงศาธิราช (ลอบวางยาพิษ)
 ปลงพระชนม์สมเด็จพระเจ้าแก้วฟ้า แล้วขึ้นครองราชสมบัติอยู่ได้ ๔๖ วัน
 ถูกประหารชีวิต

(๑๗) ขุนพิเรนทรเทพ เป็นเชื้อวงศ์พระร่วง แลเป็นญาติของ
 สมเด็จพระเจ้าไชยราชาธิราช เป็นหัวหน้าพวกที่กำกับขุนวรวงศาธิราช
 แล้วได้เป็นพระมหาธรรมราชาของเมืองพิษณุโลก แลเป็นราชบุตรเขย
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ต่อมาได้ครองราชสมบัติ

(๑๘) ขุนอินทรเทพ พวกที่กำกับขุนวรวงศาธิราช ต่อมาได้
 เป็นเจ้าพระยาจักรีธรรมมาโคกราชสำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช

(๑๘) หม่อมราชเสนาหา (ในราชการ) พวกที่กำกับขุนวรวงศาธิราช ต่อมาไต่เป็นเจ้าพระยามหาเทพ

(๑๙) หม่อมราชเสนาหา (นอกราชการ) เป็นผู้ลอบยิงอุปราชขึ้นนั่งขุนวรวงศาธิราช ต่อมาไต่เป็นออกญาภักดีนุชิต

(๒๐) นายจัน บ้านมหาโลก นั่งขุนวรวงศาธิราช ที่ตั้งให้เป็น (เจ้าพระยา) มหาอุปราช ถูกกำกับในคราวเดียวกับ

(๒๑) ท้าวศรีสุทาจันทร เกิมเป็นพระสนมเอก แล้วไต่ได้เป็นยศเป็นแม่ยั่วเมือง เป็นพระชนนีสมเด็จพระแก้วฟ้าแลพระศรีศิลป์ ไต่เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน (เมื่อพระเพ็ชรราชาออกทรงผนวช) เป็นผู้กับขุนวรวงศาธิราช ยกผู้ขึ้นครองแผ่นดินแล้วถูกประหารชีวิตด้วยกันกับ

(๒๒) พระวิสุทธิกษัตริย์ เกิมเป็นพระสวัสดิการาช อิกาพระเพ็ชรราชา พระราชอิกาประทานเป็นมเหสีพระมหาธรรมราชา (ขุนพิเรนทรเทพ)

(๒๓) อิกาท้าวศรีสุทาจันทรกับช่วยขุนวรวงศาธิราช ถูกกำกับพร้อมกันกับคามารคา

๓ เรื่องไฟร้อผลของขุนวรวงศาธิราช ความในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฝ่ายหนึ่งปรากฏว่าไม่มีใครนิยมต่อขุนวรวงศาธิราช แต่อีกฝ่ายหนึ่งปรากฏว่าชนชั้นราชมีร้อผลพอจะจ่มช้ข้าราชการทั้งปวงเอาไว้ในอำนาจได้แม่เพียงชั่วคราวหนึ่ง ขุนวรวงศาธิราชระไ่ค้คนพวกไหนเป็นกำลัง ซื่อให้เห็นนัยฐานว่าคนที่เข้าไปรับเป็นกำลังของขุนชินราชนั้น พวกหนึ่ง คงเป็นท่วยโลกเห็นแก่เงินจ้าง ในพวกนี้อาจเป็นคนต่างชาติต่าง

ภาษาเช่นแขก จีนแลมอญลาวเป็นพื้น ฝรั่งเศสมีแต่ไปๆเกิด แต่
ไม่ปรากฏว่าไปๆเกิดเข้าด้วย อีกพวกหนึ่งจำเข้าเป็นพรรคพวกชนวนวงศา
อิราชกัวยกตั้งอาณา ไทยคงอยู่ในพวกนั้นเป็นพื้น เห็นจะใช้อาณากษ
อย่างรุนแรง พวกที่เป็นนายก็จะเห็นแก่เหล่าคนทรยศเสเพลที่เขา
ชยได้ขงตั้งแต่งตั้งเป็นพื้น

๔ ภูมิสถานบ้านเรือนที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น มีเค้าเงิ่นว่า
ก่ออิฐถือปูนแต่ทั่ว ปราสาทราชมนเฑียรทั้งปวงยังเป็นเครื่องไม้ พระ
ราชมนเฑียรทั้งก่ออิฐถือปูนก่อเมื่อรัชกาลพระเจ้าบรมวงศ์เธอเป็นต้นมา
กำแพงพระราชวังธวาเป็นของก่ออิฐถือปูน ประคูล้อมรอบกำแพงเครื่องไม้
แต่กำแพงพระนครนั้นยังใช้ขี้กฐาระเนียบกษมนินกิน ปรากฏในหนังสือ
พระราชพงศาวดาร ว่าฝั่งก่ออิฐถือปูนกำแพงพระนครต่อในรัชกาล
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อเสด็จที่ทรงสาวกักรวแรก

ง. มติเรื่องพระเพ็ชรราชาได้ราชสมบัติ

๓ สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จขึ้นไปที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อ
ขมะเมื่อบ พ.ศ. ๒๐๘๘ เสด็จการสงครามแล้วเสด็จยกกองทัพหลวงกลับ
จากเมืองเชียงใหม่เมื่อเดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ มาเกิดประชวรกลางทาง
ครั้นถึงกรุงฯ พระอการหนักกลางทรงปรารภถึงเรื่องสืบสันตติวงศ์ แลเวลา
นั้นมิแต่พระราชบุตรที่เกิดกัวยกัวยศรัทธาจันทร์พระสนมเอก ๒ องค์ จึง
ทรงสถาปนาพระราชบุตรองค์ใหญ่ธันพระชนิสำไต้ ๑๖ ปี ให้เป็นพระแก้วฟ้า
มหาอุปราช ราชบุตรองค์น้อยพระชนิสำไต้ ๕ ปี เป็นพระศรีศิลป์ แล

เลื่อนยศท้าวศรีสุภาจันทร์ขึ้นเป็นเจ้าจอมมารดาของราชกุมาร ๒ พระองค์
 นั้นขึ้นเป็นแม่ขั้วขั้วเมือง แล้วศรีสังไไว้ว่าเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว
 ให้พระแก้วฟ้าบริษัทยาบาท แลให้พระเทียบราชาราชอนุชาเป็นผู้สำเร็จ
 ราชการแผ่นดินไปกว่าพระแก้วฟ้าจะเจริญพระชนม์สว่าราชการได้เอง

๒ ถึงเดือน ๖ ขั้วแม่ พ.ศ. ๒๐๘๘ สมเด็จพระไชยราชาธิราช
 สวรรคต ข้าราชการทั้งปวงจึงพร้อมกันถวายราชสมบัติแก่พระแก้วฟ้า
 ราชานิกเป็นพระมหากษัตริย์ ให้พระเทียบราชาเป็นผู้สำเร็จราชการ
 ฝ่ายหน้า ท้าวศรีสุภาจันทร์ ซึ่งไปเป็นสมเด็จพระชนนีพันยี่หลวงเป็นผู้
 สำเร็จราชการฝ่ายใน แลเป็นผู้ทูลบำรุงสมเด็จพระแก้วฟ้าโดยฉันทเป็น
 พระมารดา

๓ ก. พระเทียบราชานำหน้าเข้าเฝ้าท้าวศรีสุภาจันทร์เอง ๆ ด้วย
 ท้องทูลหาหรือขึ้นคาถากวาว ซึ่งฝ่ายหน้าเกี่ยวข้องด้วยฝ่ายใน แลใน
 การซึ่งเนื่องในส่วนพระองค์สมเด็จพระแก้วฟ้า เช่นการที่ทรงศึกษาเป็น
 ต้น เมื่อได้พบปะคุ้นเคยกันมากเข้า ท้าวศรีสุภาจันทร์เป็นผู้ล่ออำนาจ
 แก่ราควิต ก็เกิดประตักประต้อพระเทียบราชา แลกลเกลศนัยให้รู้
 พระองค์ด้วยประการต่าง ๆ เนื่อง ๆ แต่ฝ่ายพระเทียบราชาไม่สมัค
 สมาน ด้วยข้อตรงต่อพระอัครชายา ซึ่งปรากฏพระนามต่อมาว่า
 พระสุริโยทัยนั้น ทั้งมีความรักที่ต่อสมเด็จพระแก้วฟ้า ก็อีกเขื่อน
 ไม่รัยไม่ตรีของนาง ๆ โกรธแค้นสำคัญว่าพระสุริโยทัยคงหงส์ทองเกลียดกัน
 จึงทำเล่ห์อุบายออกให้พระเทียบราชาเข้าพระเหตุทักว่า ถ้าไม่ทั้งพระ

สุริโยทัยออกบวชเสียจะเป็นอันตรายทั้งพระองค์แลพระอัครชาบยา พระ
 เทียบราชามิรัฐที่จะทำประการใด จะประกาศความชั่วของนางให้ปรากฏ
 ก็ไม่มีหลักฐานมั่นคง ทั้งเกรงจะเสียพระเกียรติยศสมเด็จพระแก้วฟ้า
 จะนิ่งอยู่ก็กลัวพระสุริโยทัยจะเป็นอันตราย จึงตรัสบอกพระสุริโยทัย
 ให้ทราบเหตุที่จำเป็นจะต้องพรากกัน แล้วอุบายทูลลาว่าประสงครบแล้ว
 พระองค์ออกทรงผนวชอยู่ณวิคฺวราชประภิชฐาน

(ความใน ๓ ก. นั้น เป็นแต่ทางสันนิษฐานนัยหนึ่ง ซึ่งจะยกเสียแล
 เอาความข้อ ๓ ต่อกับข้อ ๒ ที่เกิดวกัไว้)

๓. อยู่มาวันหนึ่งท้าวศรีสุภาจันทร์ออกไปขำเพื่อญพระกมลท้าวท้าวพระ
 ศรีสรรเพชญ์ แวะบูชาพระณพระที่นั่งพิมานรัตยา ซึ่งสมเด็จพระ
 บรมโทรโลกนารถทรงพระราชอุทิศถวายเป็นหอพระ นางไปพบญาติ
 คนหนึ่งชื่อพันบุตรศรีเทพ เป็นพนักงานเฝ้าหอพระนั้น นางเกิดสมัค
 รักใคร่ จึงทำทักทายโดยฉันทาติที่ใคร่รักกันมา ครั้นเมื่อกลับคืน
 เข้าข้างในอ้างว่าปราณีญาติ ให้ข้าหลวงนำเมี่ยงหมากแลเครื่องอุปโภค
 บริโภคไปประทาน พันบุตรศรีเทพก็เก็บดอกจำปาที่ใส่กระถางส่งให้ข้าหลวง
 นำเข้าไปถวายสำหรับนางบูชาพระ ส่งเสียไปมาอย่างนี้หลายครั้ง
 นางเกิดรักใคร่พันบุตรศรีเทพมากขึ้น จึงมารยาบวารถักออกญวราช
 ภักดีผู้เป็นเจ้ากรม ว่าหลานของนางเป็นพนักงานเฝ้าหอพระอยู่ท้าว
 ที่นั่งพิมานรัตยาคน ๓ ทราบว่าอก ๆ ขยาก ๆ ขอให้ย้ายมาเป็นพนักงาน

เผ้าหอพระของนางอยู่ใกล้ๆ จะไปให้ท่านกินให้อิ่มหน้า ออกญาราช
ภักดีพาชื่อ จึงย้ายพันบุครศรีเทพเข้ามาเป็นตำแหน่งขุนชินราชรักษา
พันกวางเผ้าหอพระของสมเด็จพระชนนี บ้ายขุนชินราชคนเก่าออกไป
เป็นพันกวางเผ้าหอพระสมเด็จพระที่นั่งพิฆาตรักษา

๔ ท้าวศรีสุทธานินทร์เป็นพระราชชนนี มีราชานุกิจที่คงประพฤติกิ
เช่นไปนมัสการ พระที่หอพระแลเสด็จออก ให้ข้าราชการเผ้าเป็นต้นเป็นนิจ
ไม่คงมีผู้ควบคุมเหมือนอย่างนักสนม เพราะฉะนั้นจึงได้มีโอกาสพบปะ
กับขุนชินราชที่หอพระเนื่องๆ ต่อหน้าคนนางก็โอภาปราศัยอย่างเป
นญาติซนลูกหลาน ครั้นลับตาคนก็แสดงเลศนัยให้ปรากฏแก่ขุนชินราช
ว่านางรักใคร่ ฝ่ายขุนชินราชเป็นคนใจเขลาปราศจากหิริโอตตัปป เมื่อ
เห็นเช่นนั้นก็มีความยินดี จึงได้เป็นชู้กับนาง แต่การที่ท้าวศรีสุทธานินทร์
คบขุนชินราชเป็นชู้ นั้น ทั้งใจก็มิจะมิให้ผู้ใดล่วงรู้ เพราะฉะนั้นจะ
ไปมาหาสู่กันในที่ลับได้แต่ละครั้งเป็นการลำบาก อีกประการ ๓ นาง
ปรารถนา ขุนชินราชเป็นแต่พันกวางเผ้าหอพระ จะให้ทรัพย์สินคน
ก็จะสงสัย ด้วยเหตุทั้ง ๒ ประการนี้ นางจึงอ้างว่าขุนชินราชเป็น
ราชินิกุล ควรจะให้มีโอกาสบริวารราชการบ้าง จะให้เป็นแต่
พันกวางเผ้าหอพระอย่างนั้นหาสมควรไม่ จึงตั้งให้เป็นที่ขุนวรวงศา
ธิราช มีตำแหน่งในกรมวังของพระชนนีสำหรับนางใช้สอย

๕ การที่ท้าวศรีสุทธานินทร์เป็นชู้กับขุนวรวงศาธิราชนั้นปกปิดไว้ได้
ไม่ช้า มีผู้รู้ความก็เกิดกิตติศัพท์ โทษสงสัยกันขึ้น กิตติศัพท์นั้น

ทราบดีถึงเจ้าพระยามหาเสนา วันหนึ่งเจ้าพระยามหาเสนาจึงปรารภ
 แก่ออกญาราชภักดิ์ ว่าเคื่ยวันมีเสียงโจทยกันอย่างนั้น ๆ ถ้าเช่นความ
 จริงจะทำอย่างไร ในเวลานั้นออกญาราชภักดิ์ไม่เชื่อว่าเป็นความจริง
 ถึงเจ้าพระยามหาเสนาเห็นจะยังไม่ลงเนื้อเชื่อใจว่าเป็นความจริง ออก
 ญาราชภักดิ์พาข้อประสงค์จะระงับกบฏที่นั่น จึงทูลความปรารภของ
 เจ้าพระยามหาเสนาแก่ท้าวศรีสุทนต์ ฝ่ายท้าวศรีสุทนต์เหมือน
 หนึ่งวิสัยหลังขาด พอไต่ขึ้นว่ามีผู้รู้ความซัดกบฏ จึงปรึกษา
 กับขุนวรวงศาธิราชว่าจะทำอย่างไร ก็เจ้าพระยามหาเสนาเป็นเสนาบดี
 ผู้ใหญ่ แลเป็นหัวหน้าของพวกทหาร จะยั้งกันฉันทจึงจะพ้นภัย
 ขุนวรวงศาธิราชเป็นคนพาลสันดานเหยาบ ก็แนะนำว่าจำต้องฆ่าเจ้าพระยา
 มหาเสนาเสียเอาไว้ไม่ได้ แล้วไปคึกค่านให้คนสนิทจ้างผู้ร้ายให้ลอบ
 ฆ่าเจ้าพระยามหาเสนา ครั้นเตรียมการพร้อมแล้ว ท้าวศรีสุทนต์
 จึงมีรับสั่งให้หาเจ้าพระยามหาเสนาเข้าไปเฝ้า แล้วแกล้งอุบายหน่วง
 เหนี่ยวให้กลับออกไปจากในวังต่อเวลาค่ำ ครั้นไปพอสันพระราชมวง
 ร้ายของขุนวรวงศาธิราชก็ลอบแทงเจ้าพระยามหาเสนาตาย

๖ เมื่อก่อกบฏเจ้าพระยามหาเสนาแล้ว ท้าวศรีสุทนต์ปรึกษากัน
 ขุนวรวงศาธิราชต่อไปถึงพระเทียบราชา ว่าอาจะเป็นศัตรูกับอีกคน ๓
 เพราะเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จำจะต้องเอาพระเทียบราชาออกเสีย
 จากตำแหน่ง อานาจะไค้คัดออกแก่ท้าวศรีสุทนต์แต่ผู้เดียว เมื่อเห็น
 กันดังนี้แล้ว ท้าวศรีสุทนต์จึงทำกรวพระเทียบราชา หาเหตุว่า
 เพราะพระเทียบราชาว่าราชการอ่อนแอ คนร้ายจึงกำเริบถึงสามารถฆ่า

เสนาบดีผู้ใหญ่โต ไกล้ววังถึงปานนั้น คนอย่างเช่นพระเทวีบรรดา
 ยวชเสียดคิดว่าว่าราชการแผ่นดิน ฝ่ายพระเทวีบรรดาก็รู้จักศัพทความ
 ชั่วของท้าวศรีสุภาจันทรแต่ไม่กล้าจะเบียดเบียน กว๊วไม่มีหลักฐานมั่นคง
 แลเกรงสมเด็จพระแก้วฟ้า แต่จะเพิกเฉยเสียดก็เกรงเป็นอันตรายอย่าง
 เจ้าพระยามหาเสนา จึงประสมขอมริบฝักทูลลาออกทรงผนวช (ความ
 ข้อ ๖ นี้ ถ้าใช้ต้องเอาข้อ ๓ ก, ออก)

๗ เมื่อพระเทวีบรรดาออกทรงผนวชแล้ว ไม่มีใครสามารถที่
 จะตั้งผู้ใดแทน ท้าวศรีสุภาจันทรก็ไต่สำเร็จราชการแผ่นดินทั้งฝ่ายหน้า
 แลฝ่ายใน นางยังเกรงอันตรายก็กระหากำลังรักษา จึงอุบายให้
 ชุนวรวงศาธิราชจับคนร้ายที่ฆ่าเจ้าพระยามหาเสนาไว้ ยกเป็นความชอบ
 แลอ้างเหตุที่การรักษามหาราชวังหุละหลวมมาแต่ก่อนนั้น ตั้งให้ชุน
 วรวงศาธิราชเป็นผู้บังคับกรมล้อมพระราชวัง ชุนวรวงศาธิราชก็จ้าง
 วานหาพรรคพวกเข้ามาเป็นกำลังอยู่ประจำของ กำจัดผู้ซึ่งเห็นว่าจะเป็น
 ศัตรูออกไปเสียดให้พ้นจากพระราชวัง แแต่้นท้าวศรีสุภาจันทรกับชุนว
 รวงศาธิราชก็มีอำนาจสิทธิ์ขาดที่ในพระราชวัง ไม่มีผู้ใดจะกล้าฝ่าฝืน

๘ ถึงบวช พ.ศ. ๒๐๘๐ ท้าวศรีสุภาจันทรมีครอบครัวกับชุนวรวงศา
 ธิราช นางจะออกว่าราชการเป็นกิจตั้งแต่ก่อนเกรงคนอื่นจะเห็น ก็และ
 ประเพณีข้าราชการฝ่ายหน้าเข้าเฝ้าท้าวศรีสุภาจันทรนั้น พวกชุนนาง
 บ่อมเกิรเข้าทางประตูคิน ไปเฝ้าทอ้งพระโรงที่นางเสด็จออก เป็น
 ประเพณีมาตั้งแต่นางเป็นสมเด็จพระชนนี จนถึงเวลานางเป็นผู้สำเร็จ

ราชการแผ่นดิน ขึ้นเค็มวันไคมีแต่กิจการเล็กน้อยหรือนางจะไม่เสด็จ
 ออก ก็ให้ขุนวรวงศาธิราชเป็นผู้รับสั่งมาฟังแถมมาสั่งราชการ ขุนวรวงศา
 ธิราชก็มายังที่ราชการประชุมกันอยู่ที่ริมประตูหิน ครั้นท้าวศรี
 สุกาจันทรมีครรภ์ขึ้น นางจึงอวยบายอกเจ็บป่วยแต่ใช้ขุนวรวงศาธิราช
 เป็นผู้รับสั่งในกิจการทั่วปวงถนัดขึ้น ขุนวรวงศาธิราชต้องคอยประจำอยู่
 นางจึงให้สร้างศาลาขึ้นที่ริมประตูหินใกล้กันหมั้น 'แต่บัดนั้นข้าราชการ
 ทั่วทั้งปวงไปมาเฝ้าแทนก็ไปพักแกลไปฟังราชการณที่พักของขุนวรวงศาธิราช
 ข้าราชการที่เป็นชั้นผู้น้อยหรือที่เป่าแคนเสเปลก็สมัครผู้ฝากถ่ายต่อขุนวรวงศา
 ธิราชยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน มาถึงชั้นขุนวรวงศาธิราชจึงมีอำนาจ เช่นเป็น
 ผู้สำเร็จราชการทั่วทั้งพระราชวัง

๘ ฝ่ายสมเด็จพระแก้วฟ้า เมื่อตอนแรกเสวยราชย์นั้น ทรงเคารพ
 รักใคร่เชื่อฟังท้าวศรีสุกัจจันทร ด้วยนับถือว่าเป็นพระมารดา เมื่อท้าว
 ศรีสุกัจจันทรเอาพันบุตรศรีเทพเจ้าไปชบเลี้ยง แลตั้งแต่งเป็นขุนชินราช
 แลเลื่อนขึ้นเป็นขุนวรวงศาธิราช เห็นขุนวรวงศาธิราชกิริยาอาการเข่อ
 หยิ่งขึ้นโดยลำดับไม่เคารพขนอบเหมือนข้าราชการคนอื่น ๆ ก็เกลียด
 ชังไม่ชอบพระหฤทัย แต่จะจับไล่เสียบหรือทำโทษทัณฑ์อย่างใดก็เกรง
 พระชนนี ด้วยไม่คิดเห็นว่าจะเป็นผู้กับพระชนนีดังนี้มา ครั้นเห็นท้าว
 ศรีสุกัจจันทรมีครรภ์ขึ้น ประจักษ์แก่พระหฤทัยว่าพระชนนีเป็นผู้กับขุน
 วรวงศาธิราชเป็นแน่ ก็ทรงโทมนัสชกแค้นขุนวรวงศาธิราชเป็นกำลัง ก็
 จะกำจัดขุนวรวงศาธิราช จึงลอบปรึกษากับขุนพิเรนทรเทพ ซึ่ง

เป็นพระญาติฝ่ายพระราชบิดา แลขุนอินทรวทพ ขุนพิเรนทรเทพรัชระ
 ขุนยาบออก^๕ขึ้นไปยังเจ้าเมือง ฝ่ายเหนือให้รวบรวมกำลังยกลงมาทำกิจ^๖
 รวงศาอิราช แต่สมเด็จพระแก้วฟ้าช้อนพระราชประสงค์ไว้ไม่มีคิด^๗
 โทษยังทรงพระเยาว์ ไปครัสต์แสดงความอาฆาตมาคร้าย^๘ช้อนหน้า
 พรรคพวกขุนรวงศาอิราช พวกนั้นเก็บความไปบอกขุนรวงศาอิราช
 จึงลอบประทอຍยาพิษให้พรรคพวกไปวางในพระกระยาหาร สมเด็จพระ
 แก้วฟ้าไม่ทันรู้พระองค์เสวยยาพิษก็สวรรคต ท้าวศรีสุทธานันท์ได้ทราบ
 ความเมื่อภายหลังเหตุ^๙ไม่รู้^{๑๐}ที่จะทำอย่างไร ก็ด้วยสมเด็จพระแก้วฟ้า
 สวรรคตเสียแล้ว จึงจำยอมให้ประกาศความว่าสมเด็จพระแก้วฟ้าประชวร
 เป็นพระโรคช้ำ^{๑๑}ขยับสวรรคต ฝ่ายข้าราชการโทษมากสงสัยว่าสมเด็จ
 พระแก้วฟ้าจะถูกปลงพระชนม์ แต่ไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ให้เห็นจริงได้
 ก็ต้องนิ่ง

๓๐ เมื่อสมเด็จพระแก้วฟ้าสวรรคตแล้ว พระศรีศิลป์ราชอนุชา
 อยู่ในที่เป้นรัชทายาท แต่ขุนรวงศาอิราชเคียดแค้น^{๑๒}ท้าวศรีสุทธานันท์
 ว่าต้องให้ตนว่าราชการแผ่นดิน^{๑๓}จึงจะพ้นภัยอันตราย เพราะการที่เป็น^{๑๔}
 คนที่รู้ทั่วแล้ว นางเปเตศวีระเป็นผู้ว่าราชการ^{๑๕}ต่อไปอย่างแต่ก่อน เห็นจะ
 มีองกันอันตรายไม่ไค้ ท้าวศรีสุทธานันท์เห็นชอบด้วยจึงอุบาย^{๑๖}ปรึกษา
 ข้าราชการ ว่าพระศรีศิลป์พระชน^{๑๗}สาได้^{๑๘}เพียง ๘ ขวบ กำลังสาละวน
 แต่จะเล่น ถว่า^{๑๙}ว่าราชการบ้านเมืองไค้ยังหลาย^{๒๐}หนัก หัวเมืองเหนือ
 ก็ไม่ปรกติ นางจะรับว่าราชการแผ่นดิน^{๒๑}อย่างแต่ก่อน^{๒๒}เกรงจะไม่ไหว

ขอให้ขุนวรวงศาธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ทั่วมีความสามารถ
ทั้งเป็นพระญาติวงศ์กับพระศรีศัลยพลจะไว้วางใจได้ ฝ่ายข้าราชการ
ทั้งปวงมีผู้ที่ทำประการใดด้วยอำนาจอยู่ในมือขุนวรวงศาธิราชหมดแล้ว
ถ้าชักขึ้นตั้งคงต้องจับกุมฆ่าฟันกัน ไม่มีผู้ใดที่ใดตระเตรียมจะต่อสู้
อีกประการ ๓ เห็นว่าเหตุรบศึกที่เกิดขึ้นครั้งนี้ จำต้องกำจัดทั้งท้าวศรี
สุภาจันทร์แลขุนวรวงศาธิราชผู้เป็นต้นเหตุ เมื่อยังไม่มีกำลังที่จะกำจัด
ก็ควรระรود่วงเวลาหากำลังต่อไป จึงพร้อมกันขอมตามคำปรึกษาของ
ท้าวศรีสุภาจันทร์

๓๓ ฝ่ายขุนวรวงศาธิราชเมื่อเห็นข้าราชการยินยอมพร้อมกันให้
ตนสำเร็จราชการแผ่นดินก็กำเริบ คิดเห็นต่อไปว่าจะเป็นแต่ผู้สำเร็จ
ราชการแผ่นดิน เมื่อพระศรีศัลยพลใหญ่ขึ้นก็จงจะคิดทำร้ายเหมือน
อย่างสมเด็จพระแก้วฟ้า จึงว่าแก่ท้าวศรีสุภาจันทร์ว่าจะต้องเป็นพระเจ้า
แผ่นดินเองจึงจะไ้ ฝ่ายท้าวศรีสุภาจันทร์เห็นว่าถ้าไม่ยอม ขุนวรวงศา
ธิราชคงฆ่าพระศรีศัลยพลองค์ ๓ จึงว่ากล่าวอ่อนผันเป็นถ้อยตกลงกัน
ให้ขุนวรวงศาธิราชราชาภิเศก แต่ให้ประคองฐานพระศรีศัลยพลไว้ในที่
รัชทายาท เพราะลูกที่มีด้วยกันก็เป็นลูกผู้หญิง จึงให้ตั้งพิธีราชาภิเศก
ขุนวรวงศาธิราชขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ขุนวรวงศาธิราชก็ตั้งนายจันบ้าน
มหาโลกผู้เป็นน้องชายให้เป็นเจ้าพระยามหาอุปราชหัวหน้าข้าราชการทั้งปวง
สำหรับจะได้ตรวจตราระวังเหตุการณ์ต่างหูกต่างทา

๓๔ ฝ่ายชนพินทรเทพกับชนอินทรเทพ ที่คิดอ่านการกำจัด
ขุนวรวงศาธิราชนั้น ไ้ยกออกไปยังเจ้าเมืองฝ่ายเหนือที่ไว้วางใจได้ คือ

เจ้าเมืองสวรรคโลกแลเจ้าเมืองพิชัยเป็นต้น ทั้งแต่สมเด็จพระแก้วฟ้า
 ยังมีพระชนม์อยู่แต่การยังไม่ทันสำเร็จ สมเด็จพระแก้วฟ้าสวรรคต
 เสียก่อน จึงปรึกษากันต่อมา เห็นว่าถ้าถวายราชสมัญต์แก่พระศรีศิลา
 บังทรงพระเขาว์ จะต้องเป็นผู้ว่าราชการแทน เป็นช่องทางที่จะเกิดลายาก
 เหมือนหนหลัง แลที่ไหนพระศรีศิลาจะยอมให้กำจกทั่วศรีศกจันทร
 ซึ่งเป็นพระชนม์ก้วย จึงตกลงกันว่าจะถวายราชสมัญต์แก่พระเทียรราชา
 แลในชั้นนี้ไ้ผู้เข้าร่วมอีกอีก ๒ คน คือหลวงศรีบศขาวบ้านตานตากฟ้า
 แขวงเมืองสุพรรณบุรี (ในบัดนี้อยู่ในแขวงอำเภอบางปลา จังหวัดนคร
 ราชสีมา) คน ๑ หมื่นราชเสนหาคน ๑ จึงพร้อมกันไปเฝ้าพระเทียรราชา
 ซึ่งทรงผนวชอยู่ณวัดราชประดิษฐฐาน ทูลถึงเหตุการณ์ที่เกิดทุกข์บ้าน
 เมืองระเปนเวลาพล พวกตนคิดจะกำจกเหล่าร้ายแล้วถวายราชสมัญต์
 เชิญเสด็จเข้าครองแผ่นดินให้ร่มเย็นเป็นสุขสืบไป พระเทียรราชาตรัสว่า
 ที่คิดจะปราบปรามทรบศกท่านข้าราชการบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขนั้นก็เห็นชอบ
 ก้วยแล้ว แต่ถ้างถึงฆ่าผู้พันคน เปนพระพุกก้วยไม่ได้ พวกทั้ง ๔ คน
 ทูลสัญญาว่าจะไม่ทำการให้มัวหมองแก่พระองค์ พระเทียรราชายังไม่ไว้
 พระทัยตรัสว่า การที่คิดเป็นการใหญ่โตอย่างนี้ ถ้าไม่สำเร็จก็จะพากัน
 ล้มตายหมด ควรจะไปเสี่ยงเทียบพิศจนเสียก่อน ถ้าเห็นนิมิตจะทำการ
 สำเร็จไ้จึงค่อยทำ ทั้ง ๓ คนเห็นชอบก้วย แต่ขุนพิเรนทรเทพคนเคียว
 ไม่ยอม ว่าการสำคัญถึงเพียงนั้นจะไปมัวเสี่ยงทาย ถ้าไม่ไ้้นนิมิตจะมี
 ต้องเลิกเสียหรือ ในวันนั้นก็เปนอันไม่ไ้เสี่ยงเทียบ ครั้นต่อมาพระเทียร

ราชาภิษัตติก ๓ คนพากันลอบไปเสี้ยมเทียบในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐาน
ในเวลาค่ำวัน ๓ ขุนพิเรนทรเทพไปเห็นเจ้ากั๊กใจ คายซานหมากทั้งไป
โคยกำลังโกรธมิได้ตั้งใจว่าจะให้ไปถูกสิ่งใด ฅณเฒษานหมากปลิวไป
ถูกเปลวไฟที่เทียบเสี้ยมทายเป็นเล่มจนรวงคำอิราชดับไป แลในขณะนั้นมี
พระสงฆ์องค์ ๑ เข้าไปในพระอุโบสถ เห็นเสี้ยมเทียบกัน อำนวยพรว่า
ขอให้สำเร็จทั้งปราดณาเถิด แล้วออกจากพระอุโบสถหายไป คนทั้ง ๕
เห็นเป็นศุภนิมิตต์ ก็มีความยินดี

๓๓ เมื่อเสี้ยมเทียบแล้วได้ประมาณ ๑๕ วัน มีโยชกมาจาก
เมืองลพบุรีว่า ช้างพลายตัวใหญ่รูปร่างงามเข้ามาคิกโคลงหลวง สมุหนายก
นำความขึ้นกราบทูล ขุนวรวงศาอิราชสั่งว่าให้ปักโคลงเข้ามายังพระเนียบ
วัดทอง จะออกไปดูด้วยเอง ขุนพิเรนทรเทพได้ทราบความนั้น เห็นว่า
ก็ทำร้ายขุนวรวงศาอิราชในกลางทางเมื่อจะไปดูด้วยช้าง จะสควกแล
สำเร็จเร็วกว่ารอกองทัพหัวเมืองเหนือยกลงมา จึงคิดกันกับขุนอินทรเทพ
หลวงศรีวิชัย หมันราชเสนาหา เตรียมสมัคพรรคพวกพร้อมด้วยเครื่อง
คัสตราวุธลงเรือคนละลำ ขุนพิเรนทรเทพ หลวงศรีวิชัย หมันราชเสนาหา
ออกเรือแต่ก็ไปช่อมอยู่ในคลองบางปลาหมอ ขุนอินทรเทพวันนั้นเป็นเวร
ตามเสด็จ ก็เอาเรือมาเข้ากระบวร แลให้หมันราชเสนาหา นอกราชการ
ซึ่งมาเป็นสมัคพรรคพวกอีกคน ๑ ปลอมเป็นทนายเล็ดอกที่ตังจุกช่องใน
ทางเสด็จ ไปคอยกักยิงนายจันอุปราชาในเวลาที่จะคอยเฝ้าฯพระเนียบ

ครั้นถึงวันกำหนด พอเวลารุ่งเช้าขุนวรวงศาธิราชพาท้าวศรีสุทษา
 จันทร์กับพระศรีศัลยลงเรือพระที่นั่งจะไปยังพระเนียบ พอกระบวรพัน
 ปากคลองสระบัวไปไต่หน่อหนึ่ง ขุนพิเรนทรเทพกับหลวงศรียศ หมัน
 ราชเสน่หาก้ให้พายเรือฝ่ากระบวรเข้ามาสกัดทางข้างหน้าเรือที่นั่ง ส่วน
 ขุนอินทรเทพก็แหงเรือขึ้นไปทางข้างหลัง ต่างขันเรือที่นั่งช่วยกันกลม
 รั่มฆ่าขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุทษาจันทร์ตายในทันทีทั้ง ๒ คน แล้ว
 ขุนพิเรนทรเทพจึงร้องประกาศว่าจะกำจัดแต่คนร้าย ใครเป็นคนก็มีความ
 ซื่อตรงต่อพระราชวงศ์สงขลย หาประสงค์จะทำอันตรายไม่ พวกข้า
 ราชการที่ไปในกระบวรเสด็จก็ไม่มีผู้ใดต่อสู้ ทักลอบยื่นค้ำด้วยก็มาก
 ขุนพิเรนทรเทพจึงสั่งให้เอาศพคนทั้ง ๒ ไปเสียบประจานไว้ณวัดแจ้ง แล้ว
 ให้ทักลอบกระบวรพาพระศรีศัลยมายังพระราชวัง สั่งให้กำจัดอิทธิกาขุนวรวงศา
 ธิราชที่มีค้ำท้าวศรีสุทษาจันทร์เสียบด้วยอีกคน ๑ และขณะนั้นได้ความ
 ว่าหมันราชเสน่หานอกราชการยิงอปรราชจันทายสมปรางดา ก็ให้เอาศพ
 ไปเสียบประจานไว้ ทักลอบแจ้งด้วยกันทั้งหมด

๑๔ เมื่อเสร็จกำจัดคนร้ายเสียนหนามแผ่นดินแล้ว ขุนพิเรนทรเทพ
 จึงสั่งให้เรียกข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยมาประชุมพร้อมกัน ต่างก็มาด้วย
 ความยินดี ขุนพิเรนทรเทพจึงชักชวนให้พร้อมกันถวายราชสมบัติแก่พระ
 เทียบราชา ข้าราชการก็เห็นชอบด้วยโคขมาก มิได้มีผู้ใดโต้แย้ง
 เสนายกผู้ใหญ่จึงไปทูลอันเชิญพระเทียบราชาให้ลาผนวช แล้วก็เรือ
 พระที่นั่งสุพรรณหงส์ไปรับเสด็จเข้ามาประทับที่ในพระราชวัง แล้วตั้งพิธี
 ราชภิเษกถวายพระนามพระเทียบราชาว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 เมื่อเสวยราชย์บนพระที่นั่งสวรรค์ ๔๐ ปี

๑๕ ขณะนั้นพระยาโองเจ้าเมืองสวรรคโลก กับพระยาพิชัย
คุมกำลังหัวเมืองเหนือลงมา ทนายระมำกำจักษ์ขุนวรวงศาธิราช มาถึง
กลางทางได้ทราบข่าวชนพิเรนทรเทพกำจักษ์สำเร็จแล้ว แลถวายราชสมบัติ
แก่พระเทียรราชา ต่างก็ยินดีพากันเข้ามาเฝ้า

๑๖ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงโปรดให้พระราชครูทั้ง ๔ ปรึกษา
ความชอบพวกที่ได้กำจักษ์ขุนวรวงศาธิราชกับท้าวศรีสุภาจันทร์ แล้ว
พระราชทานบำเหน็จโดยอันกษัตริย์ คือ

(๑) สถาปนาชนพิเรนทรเทพ ให้ไปเจ้าขันธสีมาครองเมือง
พิษณุโลก ทรงพระนามว่าพระมหาธรรมราชา ครองหัวเมืองเหนือ
๘ หัวเมือง ซึ่งเคยเป็นมณฑลราชธานีครั้งพระร่วงนั้น แลพระราชทาน
พระวิสุทธิกษัตริย์ราชธิดาพระองค์ใหญ่ให้เป็นมเหสี

(๒) ตั้งขุนอินทรเทพ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช ผู้สำเร็จ
ราชการเมืองนครศรีธรรมราช

(๓) ตั้งหลวงศรียศ เป็นเจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม

(๔) ตั้งหมื่นราชเสนหา เป็นเจ้าพระยามหาเทพ

(๕) ตั้งหมื่นราชเสนหา นอกราชการ เป็นพระยาภักคินุชิต

(๖) เลื่อนพระยาพิชัย เป็นเจ้าพระยา

(๗) พระยาโองเจ้าเมืองสวรรคโลกนั้นเป็นเจ้าอยู่แล้ว (เห็นจะ
พระราชทานบำเหน็จอย่างอื่น) แล้วให้กำลังไปตั้งกรุงกัมพูชา

เรื่องพงศาวดารตอนพระเทียรราชาได้ราชสมบัติ ว่าการทาง
วินิจฉัย เข้าใจว่าจะเพนตั้งกล่าวมาในตอนนี้

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

ในสยามประเทศนี้เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑๘๒๖ ยังไม่มีหนังสือ
ไทย ใช้กันแต่หนังสือคฤณฑ์ ซึ่งพวกพราหมณ์พามาแต่อินเดีย แลต่อมา
มาใช้หนังสือขอม ซึ่งพวกขอมก็เปลี่ยนแปลงมาแต่หนังสือคฤณฑ์ ตามที่เคย
เห็นศิลาจารึก เห็นใช้เขียนแต่ภาษามคธ ภาษาสันสกฤตแลภาษาขอม
ไม่เคยพบจารึกอักษรคฤณฑ์ หรืออักษรขอมเป็นภาษาไทยเลย กฎหมาย
ไทยที่ทรงชนเมืองกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ตอนก่อน พ.ศ. ๑๘๒๖ จะให้
แปลกลับเป็นภาษาขอม หรือภาษาสันสกฤต หรืออย่างที่จะมีวิธเขียน
ภาษาไทยด้วยตัวหนังสือคฤณฑ์ แลหนังสือขอมอย่างแปลร้อยได้ ชื่อนั้น
หาทราบไม่ แต่การตกลงเป็นหนังสือไม่ว่าในภาษาไทย คงเป็นหน้าที่
พราหมณ์ เพราะผู้ทูลหนังสือแด่เจ้าตำหรับกฎหมายในเวลานั้น มีอยู่
แต่ในพวกพราหมณ์ ด้วยเหตุนี้พราหมณ์จึงเป็นเจ้าหน้าที่สำคัญในการ
รักษากฎหมายมาแต่โบราณ แม้จะดูในทำเนียบศักดินาพลเรือนใน
กฎหมายที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ก็จะได้เห็นว่าตำแหน่งลูกขุนเดศาลหลวง
ที่สูงศักดิ์ ซื่อเป็นพราหมณ์ทั้งนั้น สมเด็จพระร่วงเจ้าพระองค์ทมิฬพระ
นามจารึกไว้ว่าพ่อชนรามคำแหง หรือที่เรียกในหนังสืออื่น มีหนังสือ
ชินกาลมาลินีเป็นต้น ว่าพระยารามราชเป็นผู้คิดหนังสือไทยขึ้น เมื่อ
มะแม รุศคักราช ๖๔๕ มหาศักราช ๑๒๐๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๖
เมื่อมีหนังสือไทยขึ้นแล้ว กฎหมายที่ทรงชนต่อมา หรือกฎหมายเก่าทมิฬ

อยู่แล้ว จึงได้เริ่มทดลองแลกรักษามาในหนังสือไทย แต่ความรู้หนังสือ
 ไทยแพร่หลายเร็วมาก ชื่อนี้มีพยานเห็นได้กับศิลาจารึกภาษาไทยรุ่น
 เก่า ใช้ตัวหนังสือไทยตามแบบของพระเจ้าขุนรามคำแหงทั่วทุกเมืองใน
 อาณาจักรลานนาไทย ตลอดจนไปจนกรุงศรีสัตนาคณหุต เพราะความ
 ต้องการหนังสือสำหรับเขียนภาษาไทยมีอยู่ด้วยกับทุกประเทศที่ชาติไทย
 ไปได้เป็นใหญ่ เมื่อเกิดแบบตัวหนังสือขึ้น ทุกประเทศก็ยอมรับใช้
 หนังสือนั้น ไทยเห็นประโยชน์มีคิ่งมีผู้ไทยยังค้ำชูรักษา

ขณะเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ สว่างกรุงศรีอยุธยา แม้หนังสือ
 ไทยยังมีชนไทยเพียง ๘๗ ปี ก็เชื่อได้ว่าคงจะได้ใช้ทดลองลงมาถึงเมือง
 อู่ทองแล้ว บันคาฎกกฎหมายที่ทรงขึ้นตั้งแต่สว่างกรุงศรีอยุธยา มา เข้าใจ
 ว่าเขียนเป็นหนังสือไทยทั้งนั้น แต่ประหลาดอยู่หน้อยที่ข้าพเจ้ายังได้พบ
 พระราชกฤษฎีกา เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา แลแผ่นดิน
 สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ มีที่เมืองพิทลุง เขียนเส้นกินสะคำในกระดาษ
 ยังใช้อักษรแลภาษาเขมรหลายฉบับ จะเป็นด้วยเหตุใดข้าพเจ้ายังคิก็ไม่
 เห็นจนทุกวันนี้ ได้ให้ค้นหนังสือนั้นไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ ผู้ใคร่
 ทราวจักได้

วิธีตั้งกฎหมาย

กฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยาที่เราจะรู้ได้ในเวลานี้ อยู่ในกฎหมาย
 พิมพ์ ๒ เล่ม ซึ่งต้นฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 โปรดฯ ให้ชำระเรียบเรียงไว้เมื่อยชวศก รุศคักราช ๓๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๘๘

แลหมอยรักได้พิมพ์จำหน่ายในครั้งแรก เมื่อบรรดา จุลศักราช ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังมีกฎหมายครั้งกรุงเก่าที่ไม่ได้พิมพ์หรือไม่เอาเข้าเรื่อง เมื่อชำระกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ อยู่อย่าง หอพระสมุด ฯ ได้ไว้สัก ๒-๓ เล่ม ลักษณะทำกฎหมายแต่โบราณมา คงจะเป็นชั้น ๆ ดังนี้ คือ

ชั้นที่ ๑ เมื่อแรกตั้งกฎหมาย ตั้งด้วยประกาศพระราชกฤษฎีกา บอกวันคืนเหตุผล แลพระราชนิยม อย่างพระราชกฤษฎีกาที่ยังแลเห็นได้ในพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ แลกฎหมายพระสงฆ์เหล่านี้ ล้วนเป็นพระราชกฤษฎีกา เป็นกฎหมายที่แรกตั้งอย่างนั้น

ชั้นที่ ๒ เมื่อพระราชกฤษฎีกามีมาก ๆ เข้า จะสอบค้นยาก จึงสกัดตอนพระราชกฤษฎีกาเก่า คงไว้แต่ใจความ เป็นย่ออย่างกลาง จึงจะเห็นได้ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ แลกฎหมายหมวดพระราชบัญญัติ

ชั้นที่ ๓ เพื่อจะจัดระเบียบกฎหมายเก่าให้สะดวกแก่สุภาตุลาการให้ค้นได้โดยง่าย นาน ๆ จึงมีการชำระกฎหมายครั้งหนึ่ง อย่างเราเรียกทุกวันนี้ว่า ทำประมวลกฎหมาย คือรวบรวมกฎหมายเก่าไว้เป็นหมวด ๆ ตามลักษณะความ ทักเหตุผลวันคืนที่กฎหมายออกเสีย คงไว้แต่ใจความ ซึ่งเป็นพระราชนิยมเรียงเข้าลำดับเป็นมาตรา ๆ ในลักษณะนั้น ๆ

วิธีชำระกฎหมายดังกล่าวมานี้ สำหรับทำแต่กฎหมายเก่าที่ยังมีมานาน ๆ แล้ว แต่กฎหมายที่ออกใหม่ก็ยังออกอย่างพระราชกฤษฎีกา

ความเค็ม ทำอย่างนี้เป็นวิธีมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาในครั้งหลังที่สุด
 การชำระกฎหมาย ได้ทำเมื่อรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราช ๓๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗
 ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวลานั้นหนังสือ
 กฎหมายครั้งกรุงเก่า คงจะเป็นอันตราหายสูญไปเสียเมื่อเสียดัง
 เป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรวบรวม
 ค้นหาไว้เท่าใด ก็เอามาเรียบเรียงตรวจแก้คัดทอน ทำเป็นกฎหมาย
 ฉบับหลวงขึ้นใหม่ คือฉบับพิมพ์เป็น ๒ เล่มนั้น มีกฎหมายชั้นกรุง
 รัตนโกสินทร์อยู่ในนั้น ๔ ลักษณะ คือ (๑) พระราชบัญญัติ (๒) กฎหมาย
 พระสงฆ์ (๓) พระราชกำหนดใหม่ ๓ ลักษณะทั้งในรัชกาลที่ ๑ กับ (๔)
 ลักษณะโจร ๕ เล่ม ทั้งในรัชกาลที่ ๑ รวมเข้าเมื่อพิมพ์ ควบเหตุคง
 กล่าวมานี้กฎหมาย ๒ เล่มพิมพ์นั้น เชื่อได้ว่าคงตามรูปกฎหมายครั้ง
 กรุงเก่า แลเป็นบทกฎหมายที่ใช้อยู่ในครั้งกรุงเก่าเป็นอันมาก จะเห็น
 ได้ว่ากฎหมายตอนปลายกรุงเก่า ที่ได้คัดความเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมโกศอยู่ แต่ยังไม่ทันแยกเข้าลักษณะตามประมวลก็มี คือ
 กฎหมาย ๑๖ ข้อ และมีกฎหมายที่ยังเป็นพระราชกฤษฎีกา ยังไม่ได้
 คัดความที่เกี่ยว อยู่ในพระราชกำหนดเก่าก็อีกหลายสิบบท

ศักราชที่ใช้ในกฎหมาย

วันคืนที่ใช้ในกฎหมายครั้งกรุงเก่า วิถีนับรอบขตามันยัตร์คือ
 ชาวคลุเป็นต้น รู้ได้แน่ชัดว่าใช้มาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยแล้ว ควบมี
 ปรากฏในศิลาจารึกตั้งแต่ครั้งพระเจ้าขุนรามคำแหง วิถีนับปีคมวาร

คือวันอาทิตย์ วันจันทร์เป็นต้น แลนับเกือบตามจันทร์คติที่ใช้มาแต่
 ครั้งกรุงสุโขทัย ทั่วปรากฏในศิลาจารึกเหมือนกัน แต่คักกราช
 ครั้งกรุงสุโขทัยใช้มหาคักกราช ถึงศิลาจารึกในสมัยกรุงศรีอยุธยา
 ขึ้นต้น เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็ใช้มหาคักกราช
 แต่คักกราชที่ปรากฏอยู่ในยานแพนกกฎหมาย คูใช้คักกราชหลายอย่าง
 ประปนกัน แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ใช้พุทธคักกราช รัชกาล
 ต่อ ๆ มา ใช้พุทธคักกราชบ้าง มหาคักกราชบ้าง รุคคักกราชบ้าง แล
 ยังมีคักกราชอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ายังทรวายไม่ได้ว่าคักกราชอะไร ไทโร
 เรียกว่าคักกราชหามณี แต่สืบเอาเรื่องเขาเกณฑ์จากไทโรยังไม่ได้
 ข้าพเจ้าจึงเรียกไว้ว่า “คักกราชกฎหมาย” คักกราชทั้ง ๔ อย่างนี้ จะ
 สอยในหนังสือกฎหมายให้ไต่ความว่าแผ่นดินไหนใช้คักกราชอะไรรู้ไม่ได้
 ทั่วยานแพนกกฎหมายในแผ่นดินเดียวกัน ใช้คักกราชต่างกันก็มี
 ข้าพเจ้าเข้าใจว่าที่คักกราชในยานแพนกกฎหมายสับสนกันไป จะเป็น
 เพราะเมื่อเวลาชำระหรือคักเขียนหนังสือกฎหมายในชั้นหลัง ๆ ผู้คัก
 อยากรจะให้เข้าใจง่าย เลยคักคำนวณวถอนคักกราชซึ่งผิดกันกับ
 อย่างที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ให้เป็นอย่างเดียวกัน จึงผิดไต่ที่ขึ้นกันยัทร
 ควรเป็นคัก ลงคักแลคักกราชเป็นคัก มีอยู่หลายแห่ง ยังเมื่อสมเด็จพระ
 พระเจ้าปราสาททองของลยคักกราชเอาบุญญเป็นสัมฤทธิคัก ก็ทำให้คักกราช
 เคลื่อนไป ๒ มี คักกราชที่ใช้ในยานแพนกกฎหมายทั้ง ๔ อย่าง สอย
 ไต่คักนี้ คัก (๑) พระพุทธคักกราชในกฎหมาย ต้องใช้เกณฑ์

ลักษณะอาญาหลวง กำหนดโทษ ๓๐ สถาน ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ทวิศก พ.ศ. ๓๘๘๕ (อุตคักราช ๘๓๓)

ลักษณะรับฟ้อง ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๘๘๘ (อุ
คักราช ๘๓๗)

ลักษณะลักพา ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๘๘๘ (อุ
คักราช ๘๓๗)

ลักษณะอาญาราชฎ ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๘๙๓ (อุ
คักราช ๘๓๘)

ลักษณะโจร ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๙๐๓ (อุคักราช ๘๓๙)

ลักษณะเข็บเสีร ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ว่าด้วยทักิน ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๙๐๓
(อุคักราช ๘๓๙)

ลักษณะฉ้อโกง ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๙๐๕ (อุคักราช ๘๔๑)

ลักษณะฉ้อโกงอีกตอน ๓ ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๙๐๕ (อุ
คักราช ๘๔๑)

ลักษณะโจร ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ว่าด้วยสมโจร ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก พ.ศ. ๓๙๓๐
(อุคักราช ๘๔๔)

กฎหมายรัชกาลอินทรวงเกล้า ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ที่มีขานแพนกลแลคักราชชอกไว้
ปรากฏอยู่ในกฎหมาย ๒ เล่มดังนี้

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒
กฎหมายลักษณะอาญาคัก (อยู่ในลักษณะขบคัก) ^๒ ^๕ ^๔ ^๕
ตั้งเมื่อขมมะแมสปีคคก

จุลศักราช ๘๘๐ (สงสัยว่าจะเป็นรัชกาล จุลศักราช ๘๕๐ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ กวักถ่วงถึงศักราชในกฎหมายนั้น)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ทำเนียบศักราชราชการฝ่ายทหารพลเรือน ตั้งเมื่อขจร พุทธศักราช ๓๘๘๘ (จุลศักราช ๘๑๖)

ทำเนียบศักราชหัวเมือง ตั้งเมื่อขจรคคก พุทธศักราช ๓๘๘๘ (จุลศักราช ๘๑๖)

ลักษณะขบด (อยู่ในลักษณะขบดศึก) ตั้งเมื่อขจรคคก พุทธศักราช ๓๘๘๘ (จุลศักราช ๘๑๘)

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง ไม่ย่อรากฎวัน

กฎมนเทียรบาล ตั้งเมื่อขจรคคก จุลศักราช ๘๒๐

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง เมื่อขจรคคก พุทธศักราช ๓๘๕๐ (จุลศักราช ๘๗๕)

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ลักษณะพิศุน ตั้งเมื่อขจรคคก จุลศักราช ๘๘๘ (ที่พระไชยราชาเสด็จเทียบ เห็นจะเป็นเวลากำลังนิยมกันด้วยเรื่องพิศุน เสด็จเทียบอยู่ในวิสิพิศุนอย่าง ๑)

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง เมื่อบรรกา พุทธศักราช ๒๐๙๓

(จุลศักราช ๙๓๒)

สมเด็จพระเอกาทศรถ (ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร)

พระราชกฤษฎีกายำหนึ่งคึก (อยู่ในลักษณะเขตคึก) ตั้งเมื่อ

ขมแสง จุลศักราช ๙๕๕

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

พระธรรมนุญกระทรงศาล ตั้งเมื่อขมชวค ศักราชกฏหมาย ๓๒๕๕

(จุลศักราช ๙๘๖)

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พิทักษ์ชัยณาย ตั้งเมื่อขมรกา จุลศักราช ๙๙๕

ลักษณะอุทธรณ ตั้งเมื่อขมกุญ มหาศักราช ๓๕๕๕ (จุลศักราช ๙๙๗)

พระธรรมนุญตรากระทรง ตั้งเมื่อขมกุญสปีคคึก มหา

ศักราช ๓๕๕๕ (จุลศักราช ๙๙๗)

ลักษณะทาส ตั้งเมื่อขมฉลุนพคึก มหาศักราช ๓๕๕๗ (จุล

ศักราช ๙๙๙)

เพิ่มเติมลักษณะทาส เมื่อบรรกาขมญจคึก ศักราชกฏหมาย ๓๒๖๓

(จุลศักราช ๓๐๐๕ ขมแม่)

ในพระราชกำหนดเก่าบท ๓ ขมแม่ขมญจคึก จุลศักราช ๓๐๐๕

เพิ่มในลักษณะอาญาหลวง ห้ามไม่ให้กบลูกสาวให้ชาวต่างประเทศ

เมื่อบรรกาขมญพคึก ศักราชกฏหมาย ๓๒๖๗ (จุลศักราช ๓๐๐๘)

ลักษณะที่หนึ่ง ^๕ กิ่งเมือขชวคสัมฤทธิศก ^๕ กักราชกฏหมาย ๓๒๖๘
(จุลศักราช ๓๐๓๐)

พระราชกำหนดเกล้าบท ^๕ ๓ บัญชเอกศก ^๕ จุลศักราช ๓๐๓๓ กฏหมาย
๓๖ ข้อบท ๑ ^๕ บชวลโทศก ^๕ จุลศักราช ๓๐๓๒

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เพิ่มเติมลักษณะรัชพงษ์ ^๕ เมือขกัญตรีศก ^๕ มหาศักราช ๓๕๗๓
(จุลศักราช ๓๐๓๓)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๓๒ บท ^๕ ระหว่างข้มโรง ^๕ จุลศักราช ๓๐๒๖
บนขเถาะ ^๕ จุลศักราช ๓๐๔๘

พระราชกำหนดเกล้า ^๕ ๔ บท ^๕ ระหว่างบธ ^๕ จุลศักราช ๓๐๓๒ ใน
ขเถาะ ^๕ จุลศักราช ๓๐๓๘

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

มูลศกวิวาท ^๕ ว่าควัยคคสิณข่ม ^๕ กิ่งเมือขมเมือ ^๕ จุลศักราช ๓๐๕๒

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อบท ๑ ^๕ ขัวอก ^๕ จุลศักราช ๓๐๕๔

ลักษณะตุลาการ ^๕ กิ่งเมือขชวค ^๕ จุลศักราช ๓๐๕๘

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๓๘ บท ^๕ ระหว่างขณ ^๕ จุลศักราช ๓๐๗๓ ใน
ขมแม่ ^๕ จุลศักราช ๓๐๘๘

เพิ่มเติมลักษณะตุลาการ ^๕ เมือขวอก ^๕ จุลศักราช ๓๐๘๐

เพิ่มเติมมูลศกัวิวาท ว่าด้วยขั+เสมรส ๒ ๕ ๔ ขุ
ตั้งเมือขุณู ขุ
ศักรวาช ๓๐๘๓

พระราชกำหนดเกล้า ๒๕ บท ระหว่างขุณู ขุศักรวาช ๓๐๖๘ ๑น
ขุณู ขุศักรวาช ๓๐๘๓

แต่งเติมสมเด็จพระเจ้าบรมโกษา

เพิ่มเติมมูลศกัวิวาท ว่าด้วยจำหน่ายเลข เมือขุณู ขุ
ศักรวาช ๓๐๘๕

ลักษณวิวาท ๒ ๕ ๔ ขุ
ตั้งเมือขุณูแสดงเอกศก ศักรวาชกฎหมาย ๓๐๖๘
(ขุศักรวาช ๓๓๓๓)

เพิ่มเติมลักษณทาส เมือขุณูสัปตศก ศักรวาชกฎหมาย (เข้า
ใจว่า ๓๓๗๕ ขุศักรวาช ๓๓๓๗)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๕ บท ระหว่างขุณู ขุศักรวาช ๓๐๘๕ ๑น
ขุณู ขุศักรวาช ๓๓๓๖

พระราชกำหนดเกล้า ๒๖ บท ระหว่างขุณู ขุศักรวาช ๓๓๓๘ ๑น
ขุณู ขุศักรวาช ๓๓๖๐

สารขารกฎหมายครั้งกรุงเก่าที่กล่าวมานั้น ตามที่ตรวจดูเท่าที่รู้
ไว้ในกฎหมาย ๒ เล่ม ยังมีขานแพนทขางแห่งที่ศักรวาชแลขุขุปลาค
ไม่แนไรว่าจะเปนในแผ่นดินใหม่ จึงมิได้เอามาลงไว้ ผู้ขานสารขารนั้น
ควรสังเกศแต่คำความ ว่ากฎหมายกรุงเก่าที่ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้
ได้ตั้งในแผ่นดินใหม่ ๆ ย่าง แต่จะเข้าใจไปว่าแผ่นดินนี้ ๆ จะไค้ตั้งแต่

กฎหมายซึ่งกล่าวในสารบบพินัยนั้นก็คือ หรือว่ากฎหมายลักษณะใด
ที่กล่าวไว้ในสารบบพินัยนั้นในแผ่นดินไทยซึ่งมีแต่ในแผ่นดินนั้น
ไม่ได้ เพราะกฎหมายที่ใดที่เห็นพิมพ์ไว้ในกฎหมาย ๒ เล่ม เป็นของที่
ได้คัดลอกกันไว้ เว้นกรรมโดยนามว่า “ชำระ” มาหลายครั้งหลาย
คราว

วิธีจัดหมวดกฎหมายครั้งกรุงเก่า

ลักษณะที่หมวดประมวลกฎหมายครั้งกรุงเก่า อย่างเห็นพิมพ์ไว้ใน
ในกฎหมาย ฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ที่เพราะเหตุการอุปถัมภ์กฎหมายแลเนื้อความ
ที่ปรากฏในหมวดพระธรรมศาสตร์ ทำให้เข้าใจว่าแต่เดิม ประมวล
กฎหมายไทยเห็นจะจัดเป็นหมวดหมู่อย่าง ๓ แต่ละเป็นอย่างไรไม่รู้ ไม่ใช่จัด
อย่างมาในกาลครั้งหนึ่งน่าจะเช่นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
เมื่อครั้งรัชชธิราชยังเกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดีอยู่ ที่กฎหมายมนู
ธรรมศาสตร์ ซึ่งแปลเป็นภาษารามัญเข้ามาในเมื่อของไทย และมีผู้
มาแปลมนูธรรมศาสตร์จากภาษารามัญออกเป็นภาษาไทย แต่ละแปล
เมื่อใดข้อนี้ถ้าจะคาดตามเรื่องในพระราชพงศาวดารก็น่าจะคิดว่าคงจะ
แปลในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั่นเอง หรือมีฉบับนั้นใน
แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ เพราะในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรติด
การที่พิศอกเห็นจะไม่มีความแปล

ที่เรียกว่าธรรมศาสตร์ของพระมนูสาร หรือ มนุ นี้ เช่นกันแต่
ของกฎหมายในมัยมประเทศ เป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่โตมาก จำเจ้า

ใต้ศกษีเรื่องราวเล่ามาทากรามัญประเทศ ว่าเดิมมอญได้มาเป็นภาษา
 สันสกฤต มีพระภิกษุรูป ๓ มาแปลออกเป็นภาษามคธที่เมืองรามัญ
 (แล้วจึงมีผู้แปลออกเป็นภาษารามัญอีกที ๑) ข้าพเจ้าได้ให้ศึกษา
 หนังสือพระธรรมศาสตร์รามัญ ฟังไต่มาไม่ช้านัก เป็นหนังสืออันอวย
 กว่าพระธรรมศาสตร์อื่นเคียดเป็นอันมาก มีภาษามคธชั่วแต่มาติกา
 กฎหมาย นอกนั้นเป็นภาษารามัญ ไต่ว่านพระยาโหราฯ แต่ยังเป็น
 หลวงโลกที่ซึ่งเป็นผู้รู้ภาษารามัญแปลออกดู ได้ความตราบมาติกา
 มุตกกีวาทของรามัญ ตรงกับพระธรรมศาสตร์มอญมประเทศ แล
 คำานานทกล่าวในพระธรรมศาสตร์รามัญ ถึงเรื่องพระเจ้ามทาสम्मราชา
 ตรงกับในพระธรรมศาสตร์ของไทย แต่นอกจากนั้นไปคนละทางหมด
 ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพระธรรมศาสตร์มอญมประเทศ ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต
 เป็นหนังสือในศาสนาพราหมณ์แลเป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่ เมื่อพระเจ้า
 มาแปลที่เมืองรามัญจะเลือกแปลแต่ข้างแท้ และแปลงเนื้อความที่
 แปลนั้นให้เป็นหนังสือฝ่ายพระพุทธศาสนาด้วย ไทยเราได้พระธรรม
 ศาสตร์มาจากมอญ ทั้งปรากฏอยู่ในคทาถาคำนมัสการข้างต้น เห็น
 จะไต่มาเมื่อกฎหมายไทยเรามีเป็นแบบแผน แลจักเป็นหมวดหม้อยู่
 อย่างอื่นแล้ว มาจักเอาเข้ามาติกาพระธรรมศาสตร์เมื่อหลัง จึงเข้า
 ไม่ได้สนิท ชื่อนี้จะแลเห็นไต่ถนัดในกฎหมาย แม้สิ่งใดแต่มาติกา
 มุตกกี ๆ รามัญว่ามี ๓๘ เท้าธรรมศาสตร์มอญมประเทศ แต่มุตกกี
 ในพระธรรมศาสตร์ไทย ขยายออกไปเป็น ๒๘ เห็นผิดกันมากอยู่ทั้งนี้

จึงเข้าใจว่าเมื่อจะจัดกฎหมายไทยให้เป็นหมวดตามพระธรรมศาสตร์ จะ
เอาเข้าไม่ได้สิ่งจึงทำอย่างขอไปที จะยกตัวอย่างมาไว้ให้ดูไว้ดังนี้

กาถาธรรมศาสตร์รามัญ

ทศุด อดฎา ทวีธา วุคฺคา	มุลสาขปฺปเภทโต
มุลจฺวารสฺรา สาขา	คิทินฺนาทิสเนกธา
อิดฺฉิ อฺฉิ สฺนฺนิชานํ	อสทํ ปฺริกัณฺธิ
อธมฺมธนฺวิภาคํ	อฺฉิ ทคฺวา ปชฺฉา คณฺหฺ
ภทิกสฺส ปฺลิวโฆ	พหุมนฺชฺเชสฺส สฺมมฺเช
อํ วณฺํ กเถคฺวาน	ปชฺฉา ปฺน กเถนฺติ ทํ
กัณฺธิคฺวา ปฺน อิจฺฉติ	วิกัณฺธิคฺวา วิวคฺคติ
ทฺวิปฺทา วา จคฺปฺปทา	สพฺเพ มนฺสฺสภคฺคิกา
ปจฺฉวิภคฺคิตฺวาจา	อณฺณํ โทสฺยโรหิตํ
ปฺรชมาทํ ฌริ คจฺเฉ	อิตฺถิปุริสฺวิภคฺคเ
วิภคฺคิธนฺเหทฺ	อภฺชวคฺคปฺริภาโ
เอเต มฺลา อจฺจฺวารส	อธมฺสคฺคเต ปกาสิกา

แปลเป็นมุลคกั ๑๘ อย่าง สอดกับพระธรรมศาสตร์มีอัยมประเทศ
ของอาจารย์แมกสุมเลข ไ้ค่าแปลดังนี้

๑ อิดฺฉิ อฺฉิ	หนี้สิน	Non payment of debts
๒ สฺนฺนิชานํ	ของฝาก	Deposit and pledge

- ๓ ชลภัง มิใช่ของคน Sale without ownership
- ๔ ปริกัณห์ หุ่นส่วน Concerns among partners
- ๕ อมมมณวิภาค แบ่งสินมมเป็นกรรม Partition of inheritance
- ๖ อนัน ทคฺวา ปจฺฉา คณฺเห ให้สินแก่เขาแล้ว
กลับคืนเขาเล่า Resumption of gift
- ๗ ภคิกสฺส ปลิโพโธ ไม้ให้เงินค่าจ้าง Non payment of wages
- ๘ พหุมาเย สฺสมุมฺเช
บํ วณํ กเกตุวาน
ปจฺฉา ปฺน กณฺนติ กิ } ไม้ทำตามสัญญา
Non performance
of agreement
- ๙ กิณฺคฺวา ปฺน อิจฺฉติ } ซ้อแล้วคืนเล่า Recission of sale
๑๐ วิกัณคฺวา วิวคฺคติ } ซายแล้วอยากไ้คืน and purchase
- ๑๑ ทวิปทา วา จคฺบุปฺทา } วิวาทเหตุสฺวิญญู Dispute between owner
สพฺเพ มนุสฺสภคฺคิตา } ญานกทวิญญู of cattle and his servants
- ๑๒ ปจฺฉวิภคฺคิตวาหา แบ่งที่คินเรือคสวนไ้ร่นา Dispute regarding
boundaries
- ๑๓ อญฺณํ โทสปรโรหิตํ ใส้ความท่าน Defamation
- ๑๔ ปรมาญฺญํ ฆ่าพันท่าน Assault, robbery and violence
- ๑๕ ฆมฺ ฆคฺชฺเช ลัก ทำชู้ Theft and adultery
- ๑๖ อิกุณฺธิปฺริสฺวิกเต ลักษณผัวเมีย Duties of man and wife
- ๑๗ วิภคฺคิตินเหตุ ลักษณแบ่งสิน Partition of inheritance
- ๑๘ อคฺขวคฺคปฺริภาโค ลักษณเล่นการพนัน Gambling and betting

คาถาพระธรรมศาสตร์ไทย

แสดงมูลแห่งตุลาการ ๓๐ ประการ

อินทภาโส	อมุมานุญโย	สกุชิ	สกุชิเฉทโก
อณฺณมณฺณํ	ปฏฺฐิภาโส	ปฏฺฐิภาณญ	เฉทโก
อฏฺฐกาโท	อฏฺฐกุฏฺโฏ	ทณฺโฑ	โจทกเฉทโก
อฏฺฐทสฺสาทสณฺเจว		เอเต	มูลา ปกติกุติทา

มูลกถาแห่งตุลาการ ๓๐ ประการ ที่แปลไว้ในกฎหมาย เทียบ
กับหมวดกฎหมายกรุงเก่าเป็นดังนี้

- ๑ อินทภาโส อินทภาย ใต้แก่ลักษณอินทภายแลลักษณตุลาการ
- ๒ อมุมานุญโย พระธรรมนุญ ใต้แก่พระธรรมนุญ
- ๓ สกุชิ พยาน ใต้แก่ลักษณพยาน
- ๔ สกุชิเฉทโก ทักพยาน เอาไว้ในลักษณรับฟ้อง
- ๕ อณฺณมณฺณํ ปฏฺฐิภาโส แยกต่างว่าต่าง เอาไว้ในลักษณรับฟ้อง
- ๖ ปฏฺฐิภาณญ เฉทโก ทักสำนวน เอาไว้ในลักษณรับฟ้อง
- ๗ อฏฺฐกาโท รัชฟ้อง ใต้แก่ลักษณรับฟ้อง
- ๘ อฏฺฐกุฏฺโฏ ประวิง เอาไว้ในลักษณรับฟ้อง
- ๙ ทณฺโฑ พรหมเทณฑก์ เอาไว้ในกรมคักคัก
- ๑๐ โจทกเฉทโก ทักฟ้อง เอาไว้ในลักษณรับฟ้อง

คาถาแสดงมูลกถาวิวาท ๒๘ ประการ

อิตณฺญ รณฺโณ อนโจรหาริ ออมุททายชฺชวิภคฺตภาคิ

ปรสฺส ทานํ คหณํ ปุเนว
 ภณฺชาณฺญ เกยฺยวาทิกขวาทริ
 ทาสี ๑ ทาสี ปหฺรณฺญ ชุํสา
 สงฺคามโทสํยิ ๑ วาซทฺฏฺโง
 ปรมฺปสฺสโยทฺยิ ๑ อตฺตชานฺนิ
 จานาวิตฺกกมฺมุผลากเรน
 เหนฺกํ ปฏฺยิเจมฺมุชฺชการณฺ วา
 ชาตพฺพนิกายิ ๑ ภณฺชาทฺยบฺบํ
 ปเรทฺทฺอรนฺทํ ทฺ วิวาทมฺมูลา
 ไปรากวีนฺวา วรณฺมสฺสทฺถเกติ

ภทฺทิกอฏฺขปฺปฏฺยิการอฏฺตคา
 เขตฺตคาทิตฺถารามวณาทิจานํ
 ซาขมฺมุปฺตักสฺส วิปฺตฺติเกทา
 ราชาณฺสุงฺกาทิวิวาทปฺตฺโต
 อิตฺยิกาโร วิวโธ ปรสฺส
 ปฺตฺตคาทิตฺถาทากมฺนา สเหว
 อฏฺฏมาปนาย ๑ ธนฺปนิฏฺฆา
 เท ทาวกาลักคณฺณวิภาคํ
 เณฺจนฺติงฺสาทิวิวายิ วุฏฺฏคา

มุลกคทิวิวาท ๒๘ ประการที่แปลไว้ในกฎหมาย เทียบกับกฎหมาย

กรุงเก่าเป็นดังนี้

๑. อิลฺลํ ธนํ กุํหฺนํ ไคํแกํลลํกษณฺกุํหฺนํ
๒. วณฺโง ธนฺโงโรหาริ ฉัถฺพระราชทวฺพิยํ เหาไว้ ในลลํกษณฺชาณฺญา
 ทลวง
๓. ออมฺมุทาบซฺซวิภตฺตภาคํ มรคท ไคํแกํลลํกษณฺมรคท
๔. ปรสฺส ทานํ คหณํ ปุเนว ให้ขัน เหาไว้ ในลลํกษณฺเข็คเสวริ
๕. ภทฺทิกา จ้างวาน เหาไว้ ในลลํกษณฺเข็คเสวริ
๖. อฏฺฏปฺปฏฺยิการอฏฺตคา เล่นพนัน เหาไว้ ในลลํกษณฺเข็คเสวริ
๗. ภณฺชานฺญ เกยฺยวาทิกขิ ซอซาบ เหาไว้ ในลลํกษณฺเข็คเสวริ

- ๘ อหาวรี โจรกรรม ใ้แก่ลัทธิชงโจร
- ๙ เขตุกาภิขานัน ที่นา เขาไว้ในลัทธิชงเข้กเสร์
- ๑๐ อารามวนาภิขานัน ที่สวน เขาไว้ในลัทธิชงเข้กเสร์
- ๑๑ ทาสี ทาสี ทาส ใ้แก่ลัทธิชงทาส
- ๑๒ ปหฺรณฺย ชุ้สา คยคิ์ท้าว ใ้แก่ลัทธิชงวิวาท
- ๑๓ ชามมุขคิ์กสุส วิปคิ์กเกทา ผัวเมีย ใ้แก่ลัทธิชงผัวเมีย
- ๑๔ สงคามโทสา สงคราม ใ้แก่ลัทธิชงอาญาคิ์ก อยู่ในลัทธิชง
ชยดคิ์ก
- ๑๕ ราชทฎุโจ ชยด ใ้แก่ลัทธิชงชยด อยู่ในลัทธิชงชยดคิ์ก
- ๑๖ ราชานัน ลเมิกพระราชขัณฺญูญิต ใ้แก่ลัทธิชงอาญาหลวง
- ๑๗ สุงฺกาภิวิวาทปคิ์กโต อากรชนอนคลาต เขาไว้ในลัทธิชง
อาญาหลวง
- ๑๘ ปรมุขสุโยห ช่มเหงท่าน ใ้แก่ลัทธิชงอาญาราชฎุ
- ๑๘ อิตยกาโร ที่กระหนาบคยเก็ยว เขาไว้ในลัทธิชงเข้กเสร์
- ๒๐ จานาวิทิกกมุขพลากร บุกรุก เขาไว้ในลัทธิชงอาญาราชฎุ
- ๒๑ ปคิ์กคาภิอาทาคมนา สเหว ลักพา ใ้แก่ลัทธิชงลักพา
- ๒๒ เหคิ์ ปฏฺิรฺ อธิกรณัน สาเหตุ เขาไว้ในลัทธิชงเข้กเสร์
- ๒๓ อคฺขมาปนายู เกษัณฺณอาบุ ใ้แก่กรรมคิ์กคิ์
- ๒๔ ธนุปนิกฺขา ฝากทรวัฬ เขาไว้ในลัทธิชงเข้กเสร์
- ๒๕ อาดพุนิกกา กระทำกฤคยาคุม เขาไว้ในลัทธิชงเข้กเสร์

๒๖ ฤๅษยาเทยบุ๋ม เข้า เอาไว้ในลักษณะเข็กละแวง

๒๗ ทาวกาลิก บีม เอาไว้ในลักษณะเข็กละแวง

๒๘ กณวิภาคิ ชันหมุ่ชา ไค้แก่มลคคิวิวาท

๒๙ ปุรุทธรนทึ อุตอรณ ไค้แกลัทธิณอุตอรณ

กฎหมายกรุงเก่าอยู่นอกมาตีกานี้ มีพระธรรมศาสตร์ เพราะ
เป็นคัมภีร์มาตีกา ๓ กฎมนเทียรบาล ๓

ที่หนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าสมเด็จพระเอกาทศรถทรงตั้ง
พระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ นำเข้าใจว่าจะจับประมวลกฎหมาย
เข้ามาตีกาพระธรรมศาสตร์อย่างว่ามานี้เอง แต่เมื่อข้าพเจ้าไปกราบทูล
หารือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับสั่ง
ว่าศาลาที่ปรากฏในกฎหมายไทย ทั้งแต่ค่านมัสการนพระธรรมศาสตร์
สำนวนภาษามคธวิปลาศไม่เรียบร้อย คล้ายกับศาลาค่านมัสการใน
หนังสือไตรภูมิพระร่วง เกือบจะสันนิษฐานว่าผู้แต่งเป็นคนเดียวกันได้
กึ่งนี้

ทางภาษาในหนังสือเป็นหลักสำหรับวินิจฉัยเวลาแต่ประเภทที่แต่ง
หนังสืออย่าง ๓ ซึ่งจะไม่นำพาไม่ได้ เมื่อปรากฏว่ามีศาลาซึ่งแต่ง
ครั้งสุโขทัย (คือศาลานมัสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง) แห่ง ๓
แต่ศาลาในพระธรรมศาสตร์กฎหมายไทยอีกแห่ง ๓ เป็นสำนวนเดียวกัน
ถ้าเชื่อว่าศาลาไตรภูมิพระร่วงแต่งครั้งสุโขทัย ก็เชื่อว่าศาลาพระ
ธรรมศาสตร์ไทยแต่งครั้งสมเด็จพระเอกาทศรถไม่ได้ด้วยเอง เพราะห่าง

กันหลายร้อยปี^๕ ก็ว่าไว้พระธรรมศาสตร์ฉบับรามัญเข้ามาแต่ครั้ง
 สุนทรภู่ แต่งคาถาพระธรรมศาสตร์ไทยขึ้นคราว ๆ ก็ด้วยกัน จัก
 กฎหมายเข้าเป็นหมวดหมู่ตามพระธรรมศาสตร์ก็กล่าวมาแล้วแต่ครั้ง
 สุนทรภู่ ส่วนข้างภาษาไทยในกฎหมาย ก็เห็นได้ว่าโดยมากเป็นของ
 แต่งใหม่ เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นข้อขัดข้องแก่การที่จะ
 คัดสินอยู่ มีทางที่จะสันนิษฐานอีกอย่าง ๑ คือคาถากำหนดมีการเรื่อง
 ไตรภูมิพระร่วงนั้น ของเดิมภาษามคธจะไม่มี จะฟังมาแต่งขึ้นใหม่ใน
 ครั้งกรุงเก่า ถ้าเช่นนั้นความสันนิษฐานที่ว่าฟังจักกฎหมายเข้าหมวด
 พระธรรมศาสตร์ เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถพอจะเป็นได้
 การสอบกฎหมายทางที่เนื่องด้วยพงศาวดารก็จริงอย่างมานี้ แสวงโดย
 อักโหมติของข้าพเจ้าอาจจะผิดจะพลาดได้ ถ้าผิดพลาดไป ข้าพเจ้า
 ขออภัยแก่ท่านผู้อ่าน

จัดทำหนังสือที่ระลึกกฐินพระราชทาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดย สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม

ศูนย์บริหารกลาง

ภาพลายเส้นปก จากลายรดน้ำตู้พระธรรม วัดศาลापูนวรวิหาร

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์

